

МИОДРАГ СИМИЋ

ПОШТА НА МОРАВИ

РАЗВОЈ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА
У ТРСТЕНИКУ ДО 1946. ГОДИНЕ

ТРСТЕНИК

МИОДРАГ СИМИЋ
ПОШТА НА МОРАВИ
РАЗВОЈ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА
У ТРСТЕНИКУ ДО 1946. ГОДИНЕ

🦋 Поштарима шрсїеничким 🦋

МИОДРАГ СИМИЋ

ПОШТА НА МОРАВИ

РАЗВОЈ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА
У ТРСТЕНИКУ ДО 1946. ГОДИНЕ

ТРСТЕНИК
2013.

Издавач

Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

Уредник

Верољуб Вукашиновић

Рецензент

Огњан Топаловић

ПРЕДГОВОР

Резултат жеље, да се један делић историје трстеничког краја овим путем осветли, а која се односи на пошту, представља дело пред Вама. Да ли је аутор у томе успео и колико суд ће те дати Ви драги читаоци.

Сам рад састоји се из две целине. У првој је у осам поглавља енциклопедијски наведено када је шта у свету, у Србији и у Трстенику почињало а у основи има везу са поштом. Други део односи се на историјски развој поштанског саобраћаја на просторима Трстеника од Римљана до 1946. године. Као круна истраживања за овај период налази се Хронологија радника трстеничке поште а у Прилогу документа која су за ову прилику презентована.

Нека ми читаоци не замере што у овом покушају нисам имао више снаге и моћи да истражим и период после Другог светског рата. Сматрам да је овим, прича о пошти на Морави започела, а ко ће је наставити и кад, зна Судија свег времена.

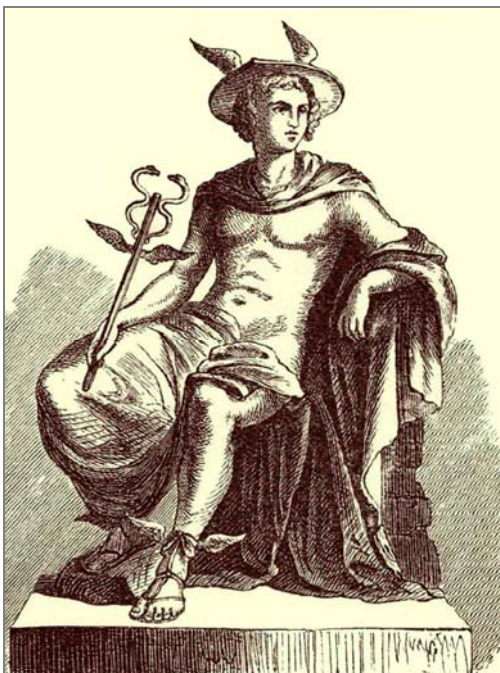
Моја захвалност почиње од Милорада Јовановића из ПТТ Музеја у Београду, који ме је све ове године истраживања, бодрио, помагао, исправљао, упућивао па и корио само како то умеју старији, када треба да пренесу своје искуство млађима, а све у жељи да рад буде што квалитетнији.

Исту захвалност дугујем и особљу Народне библиотеке „Јефимија“ у Трстенику, а пре свега Верољубу Вукашиновићу и Ивану Величковићу да књига која је пред Вама има овакав облик. Не могу а да не споменем и господина Божу Петровића који ме је увек подсећао да започето треба привести крају.

На крају моја захвалност и Спонзорима који су помогли штампање књиге, рецензенту господину Огњану Топаловићу, господину Љубодрагу Поповићу дугогодишњем начелнику из Архива Србије на добронамерним сугестијама и свима који су ми пружали ма и мали знак подршке да у овом свом науку *Пошта на Морави* успем.

...ће он пошћалаће леће за ноће привеже шада,
злаћне амброзијске, које по води и бескрајној земљи
брзо ношаху њега к'о ветар кад лећи и душе;
узме палицу којом он људима склапа очи
којима хоће, а друге спаваћиве буди иза сна;
с палицом шом у руци брзохода снажни одлећи.
Брзо се пошћом он дохвали Хелесионша и Троје:
кнежевићу младићу по лицу подобан беше,
ишћо је у младосћи цвешу, и прве му ницу маље.

(Опис Хермеса бога гласника у старој Грчкој,
Илијада, XXIV, 9, 340-347)¹

Цртеж Хермеса бога гласника у старој Грчкој

¹ Хомер, Илијада, превод Милош Н. Ђурић. Суботица, 1977, стр. 575-576.

Оињан Тојаловић

„ПОШТА НА МОРАВИ“ МИОДРАГА СИМИЋА

Упустити се у одговоран посао писања историје једне државне установе, па била то филијала или експозитура, значи показати храброст, јаку мотивисаност и енергију. Миодраг Симић је морао имати све то и приде интересовање за прошлост установе у којој је запослен, да би написао монографију Пошта на Морави.

Да би читалац сазнао нешто више о пошти у Трстенику, основаној пре више од века и по, писац је морао проширити историјски контекст, објаснити како је уопште настала идеја о пошти и поштанском саобраћају, како се ова важна делатност одвијала у најстаријим периодима људске историје и како је допирала до нашег простора. Симић је, не пропуштајући и најважније моменте у развоју поштанског саобраћаја, показао кроз појаву и развој поштанског жига (XVII век), поштанске марке (середина XIX века), коверта, писма, дописнице (1869), разгледнице (1871), преноса поштанских пошиљки – како је пошта стасавала у једну од најважнијих институција савременог друштва. Уз „класичну пошту“ развијали су се телеграф и телефон (Морзе, Бел). Аутор нам представља и проналазаче „поштанских алатки“, њихово време – историјски контекст у коме су настајали проналасци и у коме су улазили у употребу.

Поштански саобраћај, датуми увођења жига, марке, дописнице итд. – приказани су и на тлу Кнежевине Србије, тј. у времену када се пошта у Србији почела нагло развијати. Трстеник као среско место, имало је средином XIX века важну улогу у развоју друштва у средњем току Западне Мораве. Као насељено место познат је још у средњем веку, иако је његова данашња локација новијег датума. Симић нам представља како се развијао поштански саобраћај, тј. како су преношене поруке и пошиљке у средњевековној Србији, што се, наравно односило и на Трстеник. Стасавањем младе српске државе, од почетка XIX века, усавршавала се и административна подела територије. Како је, речено, Трстеник је у тој подели деценијама био среско место, па је морао и у развоју поштанског саобраћаја

имати значајно место. Од пост-експедиције, преко тзв. поштанске линије, (да ли и мензулане?), стигло се до првог релеватног датума – крај 1861. године. Аутор овим добија раније познати податак – 29. мај 1863. године, као писмо са најранијим датумом утиснутим у Трстенику.

Истражујући историју трстеничке, Симић је наилазио и на податке о врњачкој пошти и презентовао их у овој монографији, у више наврата компарирајући положај ових пошта. Такође, отварањем тзв. општинских пошта у селима, које су се налазиле између државних пошта (Краљево – Трстеник), поштански саобраћај у трстеничком и жичком срезу, развијао се ништа брже али ни спорије него у другим крајевима Краљевине Србије.

Пошта у Трстенику радила је у време ратова. Аутор наводи пример приватне пошта Чедо Главичког у време Балканских и Првог светског рата. У току Првог светског рата, наводи аутор, пошта је била од 1916. године знатно либерализована па су се могле слати разноразне поштом, чак и храна, новац, пензије...

Аутор је, наравно, највише података имао о међуратном периоду. Већ 1919. враћају се стари поштански радници на своје место, чија имена су наведена. Интересантно је, наводи аутор, да је у том периоду по депозитима врњачка пошта имала веће депозите, иако је Трстеник био среско место и веће и по броју становника. Ово се објашњава тиме да је Врњачка Бања током сезоне имала велики број гостију, који су примали новац упутницама.

Симић познаје пошту, њен развој, али и историјске околности у којима се пошта развијала и наводи обиље чињеница (понекад можда и превише) које потврђују његове тврдње. Али он не заборавља ни људе (људи су најважнији, ма колико технологија и организација напредовали), наводећи спискове поштанских службеника који су радили у трстеничкој пошти и њихове сажете биографије. Први пут сазнајемо и једно значајно име у српској поштанској историји, име које се временом изгубило: име Младена Ж. Радојковића, секретара Поштанско-телеграфског одељења и српског делегата на оснивачком конгресу Светског поштанског савеза у Берну 24. август - 27. септембар 1874. године. Иначе, као интересантан податак, аутор наводи да је Радојковић умро у Врњачкој Бањи 1915. године.

Оно што монографију *Пошта на Морави* чини изузетно интересантном јесте велики број илустрованих фотографија, како из оп-

ште историје поште тако и из трстеничке поштанске прошлости. Уз то, и респектабилан списак извора, од примарних, архивских, до објављених студија и монографија, даје овој монографији печат озбиљности и одговорности аутора.

Ова монографија свакако представља камен у мозаику историје трстеничког краја, али и у мозаику историје српске поште и као такву предлажем је за објављивање.

✎ ПРВИ ПОШТАНСКИ ЖИГ ✎

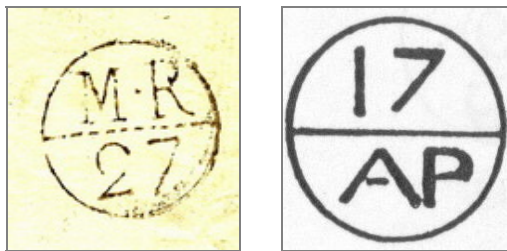
Први поштански жиг се појавио знатно раније, скоро два века пре појаве прве поштанске марке. Турбулентан период, препун политичких и економских трзавица је утицао на његову појаву. Наиме генерални постмајстор британске поште је био Хенри Бишоп у периоду од јуна 1660. године до априла 1663. године. Како би увео већу контролу и спречио непотребна кашњења у достави писама, Бишоп је у Mercurius Publicus-у 1661. године објавио следећи текст:

„Уводи се ознака која означава дан и месец, а која ће се савлађати на свако писмо примљено у пошти, тако да се ни један писмоноша не усуди да задржи писмо, што је до сада била честна појава.“

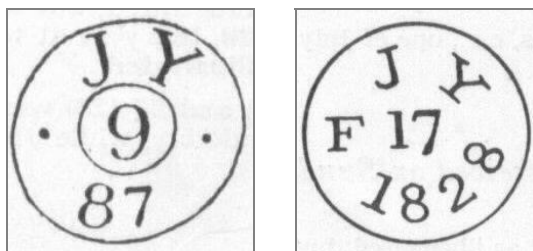
Хенри Бишоп (1611- 1691)

Најранији сачувани примерак је онај који се чува у Лондонском Public Record Offices-у и који носи датум од 19. априла 1661. године. Први поштански жигови носили су само информацију о дану и месецу како је у објави и речено. Били су величине од 13 милиметара и кружног облика.

Изглед првих поштанских жигова

У мају 1787. године појављују се поштански жигови са ознаком године. У центру жига налазио се дан, изнад је била ознака месеца од два слова а испод ознака године са две цифре. Величина ових жигова је око 16 милиметара у пречнику. Касније ће се појављивати и жигови са пуном годином.

Изглед поштанској жиға са годином

Не задуго затим поштански жиг ће добити и име места где се користи. То ће бити још једна информација коју ће пошиљка носити са собом. У XX веку код неких поштанских управа жиг ће поред датума и места где се користи носити и информацију о поштанском броју како би се олакшала манипулација са пошиљкама приликом прераде.

У Србију су први поштански жигови били имена пошта, тако да је најстарији поштански жиг код нас уоквирени Београд. Који се датира на 25. мај 1840. године према нађеном писму. После увођења поштанским марака у употребу жигови су добили округли облик и поред места садржали су информацију о дану и месецу. Тек ће 1895. године српски поштански жигови по средини имати у форми записа и годину. Величина најстаријег поштанског жига, који се користио само тог дана а има података да је раније коришћен као царински жиг, је 46 x 7,5 милиметара и дат је у црној боји.

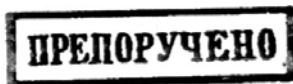
Изглед првој српској поштанској жице, уоквирени Београд

На основу података из књиге *Србија 1804-1919 историја пошта и жице* аутора Др Војислава Мићовића, Београд 2003. пре-нећемо изглед жига поште Трстеник кроз време.

ТРСТЕНИК

Изглед поштанској жице који је коришћен у пошти Трстеник од 1861. до 1879. године. Величина овој жице је 47 x 9 милиметара и даје је у црној боји

Упоредо са овим жигом користила су се још два: за поштарину да је плаћена када је то плаћао пошиљалац и ако се пошиљка уручавала уз потпис да је препоручена. Димензије првог су 37 x 10,5 mm а другог 41,5 x 10,5 mm.

Овај поштански жиг је коришћен у пошти Трстеник у периоду од 1879. до 1894. године. Његова величина је 25 милиметара и даје је у црној боји

Поштански жиг који је коришћен у пошти Трстеник од 1895. до 1915. године. Величина овој жице је била 25 милиметара и даје је у црној боји

У време Првог светског рата у времену трајања приватне поште Чедомира Главичког од 1916. до 1918. године користио се следећи жиг димензија 58 x 7 mm и дат је у црној боји.

**ПОШТАНСКО НАДЛЕШТВО
У ТРСТЕНИКУ**

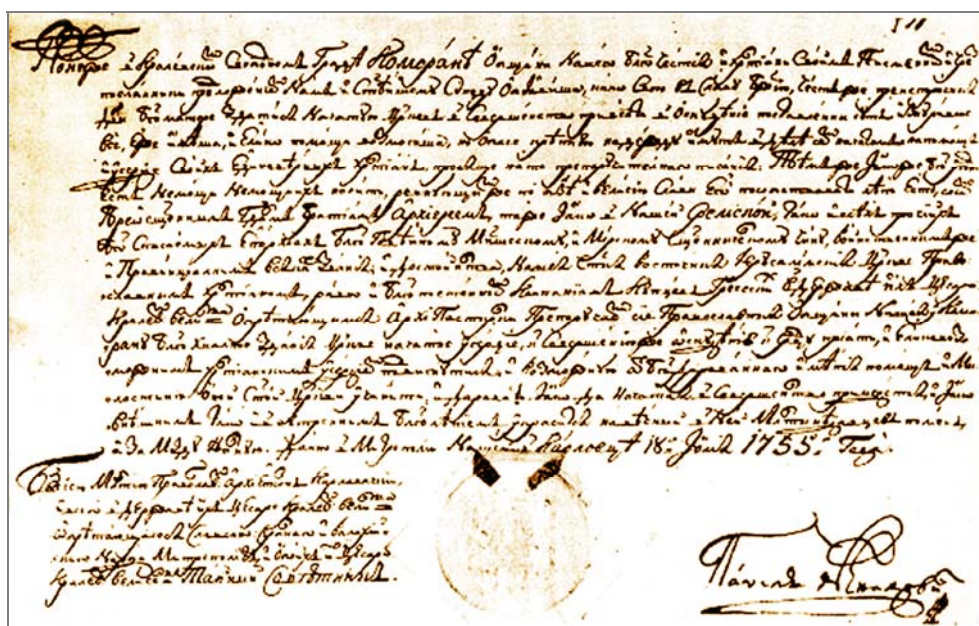

Ова два поштанска жиға су коришћена између два светска рата и у току окупације за време Владе Генерала Милана Ђ. Недића од 1941. до 1944. године. Величине су 26,5 mm и даћа су црној боји.

До Првог светског рата постојали су посебни поштански жигови који су били коришћени за поштанске упутнице. Позната су за пошту Трстеник два таква жиға. Први је коришћен од 1880. до 1895. године величине 24,5 mm. Други је употребљаван касније и био је нешто већи од претходног димензија 26 mm. Овде би требало и поменути да је у послератном периоду и у време Другог светског рата постојао за упутнички промет контролни жиг осмоугаоног облика странице 5 mm са ознаком за пошту Трстеник III/84.

ПРВИ КОВЕРАТ

Митрополић Павле Ненадовић позива све епархије Карловачке митрополије да својим прилозима помоћу градњу нове српске цркве у Коморану. Сремски Карловци, 18. јул 1755. године

Ово би могло да буде једно од првих писама која су пакована у коверте налик данашњим. Сама писма су стављана у коверте са дијагонално преклопљеним задњим странама, а на средини своје половине ти коверти су затворени печатним воском. Раније су писма ролана у тубе што је преносиоцу стварало проблем у току преноса. Тако су због свог облика заузимаала више простора у торби и као таква су се могла пре оштетити. Да ли је први проналазач коверта већ поменути карловачки Митрополит Павле Ненадовић или неко из његовог најближег окружења? Но како било да било, он је на месту Митрополита провео од 1749. до 1768. године и при томе прва му је брига била да запустеле школе обнови и развије широм Војводине. Био је један од најпросвећенијих карловачких митрополита. Његов рад на подизању нивоа просвете и културе код Срба у Хазбуршкој монархији био је од епохалног значаја, јер се од тог времена на про-

сторима Војводине јавља повећан интерес за просвету, књижевност и науку.

Митрофановић Павле Ненадовић (1703-1768)

Најстарији сачуван коверат из трстеничке поште датиран је на 29. мај 1863. године и тај се датум узима за почетак рада поште у Трстенику², а што се на основу неких других докумената показало као не сасвим тачно.

Једно од првих аманетних писама посланих из поште Трстеник од сиране Владе Миливојевића из Трстеника књижари Велимира Валожића у Београд

² ПТТ Архив број 1, ПТТ Музеј, Београд, 1958, стр. 82-83.

✉ ПРВИ ПОШТАНСКИ КОВЧЕЖИЋИ ✉

Много пре и поштанског жига и поштанске марке као практично средство за предају писама јавља се поштански ковчежић. У поштанском музеју у Италији налазе се камени поштански ковчежићи-сандучићи који потичу из 1633. године. Двадесетак година касније појављују се и у Паризу а у другој половини XVIII века и у Немачкој. Међутим, сви они се нису дуго времена задржали у употреби. Од 1850. године уводе се поштански сандучићи у Аустро-угарској монархији као саставни део поштанског система са сасвим јасном наменом.

Тек са појавом поштанских марака њихов број се повећава. Први ковчежићи су били прости и изграђени од дрвета са натписом да је то кутија за писма. Касније су прављени од разног материјала а најчешће од лима. У почетку су се бојили плавом бојом а касније због уочљивости црвеном бојом. На предњој страни је постојао прорез за писма и испод упуство за коришћење. Тек у другој половини XIX века чешки бравар Венцел Вичек је измислио сандуче које се празнило отварањем са доње стране при чему су писма падала у специјално конструисану врећу.

Један од поштанских ковчежића из Музеја ПТТ Србије

У Србији су први поштански ковчежићи постављени у августу 1863. године у Београду. О томе је у листу „Србске новине“ број 97. Од 17. августа 1863. године изашла следећа вест коју преносим у оригиналу по тадашњем правопису.

„За олакшање предавања писама на пошту београдску, Министарство унутрашњих дела наредбу је дало да се у оделенима Управљивелства вароши Београда и то: Варошком, Савамалском и на Сави намењени сандучићи, у којима ће се од ов. мес. Завршно неоплаћена писма предавати моћи. Писма ова експедираће се из поменуте оделенија до краја ов. мес. у 5 ¼ сати а од 1 сат времена у 4 ¼ сати после подне сваког поштанског дана. На сваком неоплаћеном писму, којем се у сандучићу меће, треба да се назначи од кога је писмо. А писма, која се адресирају у места где поштански штак не постоји, неоплаћена у овим сандучићима мећу, јер за њима треба најпре штак поштански издати.“

Марка изашла 1978. године у серији посвећеној Поштанском музеју, а на којој је приказан један од првих српских поштанских ковчежића

Поштански ковчежићи се уводе у Србији, односно Београду као последица бомбардовања Београда од стране турске посаде са Калемегдана 1862. године. Том приликом је оштећена мензулана и пошта која се налазила у Правитељственој кући преко пута Саборне цркве. Па је пошта пресељена на Батал цамију која је била прилично удаљена од Савамале где је био центар београдске чаршије из тог времена. Како се захтеву трговаца „[...]да се у чаршији поред Цркве пошстави једна поштанска подружница[...]“, није могло удовољити онда је одлучено да се поставе ковчежићи тј. „[...]једна кућија у коју се писма могу стићи[...]“.

Први поштански ковчежићи у Србији били су од дрвета па су се после краткотрајне употребе морали мењати. Јер примера ради сандук за писма постављен пред зградом кварта теразијског постао је

сасвим неупотребљив, јер се по кишном времену и снегу напуни водом, па се писма поквасе. Са увођењем поштанских марака у Србији 1866. године поштански ковчежићи добијају још више на значају, јер је залепљена марка значила да је поштарина за пренос писма унапред плаћена и тиме омогућавала пренос писма на жељену адресу.

Поштански ковчежић постављен на објекту кафане „Топаловић“ у центру Трсџеника из 1922. године

Није ми познат датум кад је поштански ковчежић постављен на објект кафане „Топаловић“ али се може претпоставити без обзира на годину ове фотографије да је он ту постојао и знатно раније.

✉ ПРВА ПОШТАНСКА МАРКА ✉

Прва поштанска марка познатија као „Црни пени“, појавила се у званичној употреби 6. маја 1840. године у Енглеској, као изум тадашњег управитеља британске поште Роуланда Хила. Пре овога датума поштарину је морао платити прималац пошиљке и она је зависила од пређеног пута и броја пренетих листова. Како је поштарина била врло висока многи су одбијали да приме упућену пошиљку те је то Сер Роуланд Хил нагнало да предложи реформу по којој поштарину плаћа пошиљалац. Пошиљка се уз цену од једног пенија и тежине до пола унц³ могла пренети у било који део Уједињеног Краљевства без обзира на дужину пута. Као доказ да је поштарина плаћена на омотнице је пре слања био налепљен мали од позади гумирани папир штампан у боји односно поштанска марка.

Сер Роуланд Хил (1795-1879)

На првој поштанској марки била је представљена британска краљица Викторија. Творци изгледа прве поштанске марке Сер Роуланд Хил и Сер Хенри Кол изабрали су краљичин лик због чињенице да је он био познат и најширим слојевима британског друштва. И дан данас профилни лик монарха је саставни део сваке марке Уједи-

³ Унца = 28,3495 грама (обична), ако је у питању (племенита унца) за мерење племенитих метала онда је она једнака 31,1035 грама

њеног Краљевства док се на њима никад не појављује име земље издавача у знак захвалности за један од најкориснијих и најпопуларнијих изума човечанства. Краљичин лик је преузет с медаље зване „City Medal“ коју је направио главни краљичин гравер Вилијам Вион. Текст на марци „Postage One Penny“ лично је одредио Сер Роуланд Хил. Занимљиво је, да се изглед маркице свидео краљици Викторији.

Прва поштанска марка „Black penny“

Како је у то време фунта вредела двадесет шилинга, а сваки шилинг имао дванаест пенија то произилази да је фунта имала 240 пенија а не као данас 100.⁴ То је имало утицај на формирање првих арака марака који су садржали матрицу 20x12 марака. У угловима прве марке ради заштите од фалсификовања штампана су слова која уједно и представљају место марке у матрици. Лева ознака означава врсту тако да је прва обележена са А а двадесета са Т, док десна означава колону тако да је прва колона обележена са А а дванаеста колона са L. Прве марке нису биле зупчане него су се секле мака-зама. Штампане су на папиру који је имао водени знак круне. Поништаване су жигом у облику „малтешког крста“ што се може видети на следећој слици.

⁴ Од дана Д = (децималног дана) 15. фебруара 1971. године када је Уједињено Краљевство што се новца тиче прешло на децимални систем.

Србија је своје прве марке издала 1. маја 1866. године познатије као „грбуше“. То су биле марке од 1 и 2 паре и коришћене су за наплату поштарине за новине и часописе што су долазили у Србију. Израђене су у Државној штампарији у Београду и нису биле зупчане. Нацрт за ове марке је дао Анастас Јовановић београдски сликар и литограф.

Прве српске новинске марке

Прва поштанска марка Кнежевине Србије излази 1. јула 1866. године у серији од три марке вредности 10, 20 и 40 пара⁵ са на зубљењем и ликом кнеза Михајла III Обреновића. Штампана је у Царској државној штампарији у Бечу по предлогу Атанаса Јовановића уз припрему за штампу аустријског литографа Винценца Кацлера.

Прве редовне поштанске марке Кнежевине Србије са ликом Кнеза Михајла

Поштанске маркице са ликом Кнеза Милана из 1869. године коришћене жигом поште Трсеник

⁵ У то време у Србији је у употреби као новчана јединица био грош који је вредео 40 пара. Све до 1875. године када се уводи динар са 100 пара.

Маркице поштишене жиџом поште Крушевац дана 15. јуна 1884.

Једина позната поштанска марка која је за тематику имала нешто из трстеничког краја је маркица из 1943. године. Марка са мотивом манастира Љубостиње је изашла у серији српских манастира у две боје црвеној и плавој са номиналом од 3 динара.

Ова марка њена црвена варијанта је имала такву судбину да је прво 1943. године била прештампована са натписом „За пострадале од англо-америчког терор. бомбардовања Ниша 20-X-1943. уз доплату од +7 динара“, и друго прештампавање 1944. године као једна од првих маркица партизанске Југославије са натписом „Демократска Федеративна Југославија са грбом и доплатом од +2 динара“.

✎ ПРВА ДОПИСНА КАРТА ✎

Прву дописницу са марком емитовала је Аустрија 1. октобра 1869. године. За проналазача дописнице сматра се Емануел Херман. Радио је у Аустријском министарству трговине а био је и професор на чувеној Терезијанској војној академији и на Бечком институту за технологију. Још 26. јануара 1869. године у познатим Аустријским новинама „Neue Freie Presse“ објавио текст у коме предлаже увођење дописне карте која ће бити величине као коверат за писмо и на коју неће стати више од 20 речи укључујући адресу и потпис пошиљаоца а поштарина ће коштати 2 крајцаре (поштарина за писмо је била 5 крајцара).

Јубиларна дописна карта са ликом Емануел Хермана (1839-1902)

У почетку дописне карте су се само користиле у земљи порекла. Од 1874. године и формирања Светског поштанског савеза почињу путовати широм света. Следи изглед прве аустријске дописнице из 1869. године.

Прва аустријска дописница из 1869. године

Прва српска дописница (саобраћајна карта) званично је пуштена у оптицај 1. јула 1873. године по старом календару (јулијанском). Поштанска управа Кнежевине Србије је прва емитовала дописницу међу балканским државама. Како се у наставку може видети њен изглед она је имала украсни оквир, орнаменте по ивицама, ћирилицом написан наслов „САОБРАЋАЈНА КАРТА“ испод кога је био грб Србије у гранчицама. Ознака поштарине је износила 10 пара и имала је лик младог кнеза Милана Обреновића. Израђивана је у Државној штампарији на жућкастом картону.

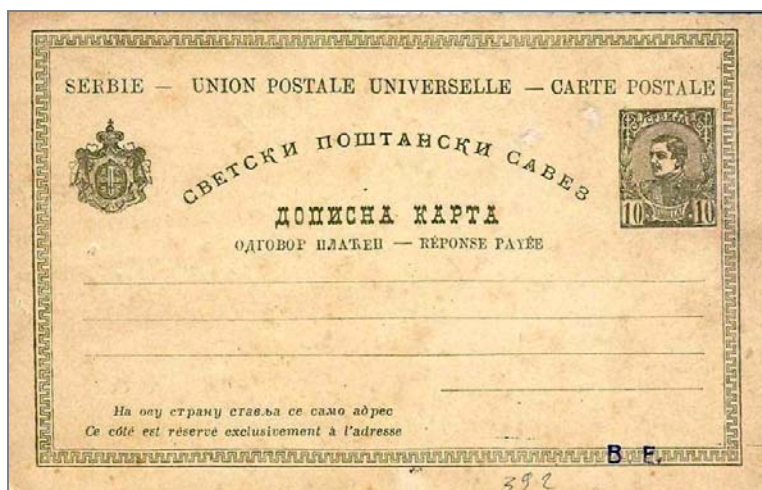

Прва српска саобраћајна карта (дописница)

Од 1. априла 1881. године уводе се уместо саобраћајних карти, дописне карте. Како је дошло до промене новчаног система односно до увођења динара⁶ и обрачуна по којем је једна пара динарска вредела две чаршијске то је вредност поштарине на дописним картама 5 пара. Тада су штампане и дописнице за међународни саобраћај. Како је са проглашењем 22. фебруара 1882. године Краљевине Србије дошло у јуну исте године до промене грба то је нови грб (двоглави орао) штампан на дописној карти.

Српска дописна карта из 1882. године за унутрашњи саобраћај

Српска дописна карта за међународни саобраћај

⁶ Још децембра 1875. године.

Ако је веровати⁷ у периоду од 1873. до 1915. године било је око 80 врста дописница како у унутрашњем тако и у међународном поштанском саобраћају које се разликују по грбу, тексту, боји, врсти слова и картона на којем су штампане као и по ликовима владара.

⁷ Полишика 30. октобар 2012. године, Дописница – темељ поштанској саобраћаја, аутор Бора Станковић.

✂ ПРВА РАЗГЛЕДНИЦА ✂

Лајтнант⁸ Петар Манојловић из Беча шаље свом стрицу адвокату Деметру Манојловићу у Сомбор у историји прву познату разгледницу 6. маја 1871. године

Лајтнант Петар Манојловић био је војни картограф на служби код Његовог Величанства Франца Јозефа I, а како је био креативан, од њега је чика Јова (песник Јован Јовановић) уредник сатиричног листа „Змај“ наручио да монотоне жућкасте поштанске дописне карте Аустро-Угарске монархије учини занимљивијим и лепшим. У формату дописнице на картону је техником бакрореза отиснуо са леве стране панораму Цариграда, са десне стране Москве док је по средини био пароброд са натписом Србија. На обе обале стајали су људи погледа упртог у пароброд а све их је наткриљивао огромни змај. Овако живописну дописну карту односно прву разгледницу послао је свом стрицу адвокату Деметру Манојловићу у Сомбор.

Необична поштанска дописница не само да је изненадила (као нешто ново) и зачудила, већ је и уплашила његовог стрица Деметра, који није желео да поседује нешто што је могло да има призивак било какве политичке поруке. Исту је одбио да прими и у доњем делу дописао: „Ја с Змајом никаква посла нећу да имам – не прима се!“ Живописна дописна карта је враћена за Беч. Ни стриц а ни синовац нису могли ни да претпоставе да ће почетком XX века живописне дописне поштанске карте, под именом разгледнице са фотографи-

⁸ Лајтнант – њоручник.

јама крајолика и градова, преплавити цео свет са познатим *Поздрав из...*

Наш познати филателиста и атестатор инжењер Мирко Вернер из Новог Сада, непуних сто година касније је пронашао Манојловићеву живописну дописницу и у вишегодишњој расправи са светским експертима, за њу изборио примат прве поштанске разгледнице. После продаје на аукцији у Паризу прва разгледница на свету, чува се у приватној збирци једног филателисте у Белгији.

Прву серију разгледница у Србији објавила је Књижара Велимира Валожића⁹ из Београда, 1895. године. Била су три мотива *Поштом на Калемегдан са Саве* (панорама Београда), *Позориште* (Народно позориште са спомеником Кнезу Михаилу) и *Нови конак* (Данашњи Стари двор). На једнима је писало *Поздрав из Београда* а на другима *Жели вам Срећну нову годину* Књижара Велимира Валожића.

Наредне године изашла је серија са сликама 16 градова Србије. Аутор ових првих серија је Владислав Тителбах, познати илустратор док је аутор фотографија дворски фотограф Милан Јовановић.

Прву српску серију разгледница објавила је 1895. године књижара Велимира Валожића у Београду. Прва разгледница са мотивом Београда послата је 26. фебруара 1896. године

⁹ Књижар Велимир Валожић је умро 28. децембра 1887. године у 76. години живота. Његови синови су наставили рад под именом оца.

Разгледница Велимира Валозића објављена 1895. године

Даље бих навео неке од првих разгледница из Трстеника.

Трстеник, изглед Моравске улице око 1905. године

Целокупан изглед вароши, Трстеник пре 1910. године

Изглед Трстеника из 1924. године

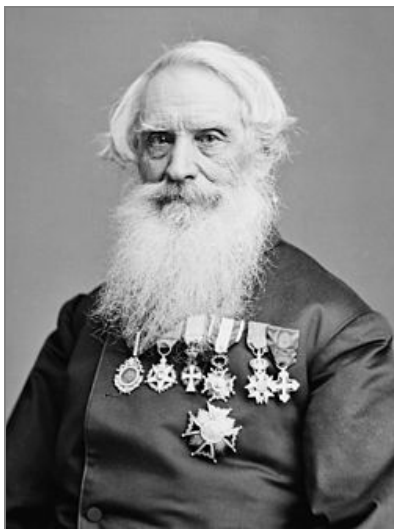
Трстеник – изглед из авијона, око 1935. године

Трстеничка црква, око 1920. године

✎ ПРВИ ТЕЛЕГРАФ ✎

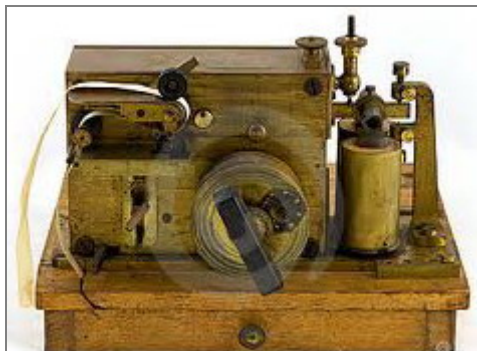
Телеграф представља сваки уређај или систем за преношење порука на даљину помоћу посебног система сигнала. Најстарији облици телеграфа су се појавиле још у древним царствима, када су коришћени ватрени и димни сигнали. У XIX веку је измишљен електромагнетски телеграф на који се данас мисли када се каже телеграф. Као средство за преношење сигнала коришћена је бакарна жица. Савремени телеграф настаје са патентом америчког професора Самјуела Морзеа. Његов уређај може да „пренесе“ звучни сигнал кроз жицу затварањем електричног кола до „звона“ на другој страни, а базира се на открићу Ханса Кристијана Естерда из 1820. године о односу између електрицитета и магнетизма. Како се на овај начин на даљину могу послати само један дуг и један кратак сигнал Морзе смишља нову азбуку од „цртица“ и „тачкица“ којима се слова могу исписати на папирној траци.

Самјуел Морзе (1791-1872)

Прву јавну демонстрацију свог изума електричног телеграфа, Морзе је извео 8. фебруара 1838. године пред научним комитетом Френклин института у Филаделфији. Неколико дана касније изум је представио и Америчком председнику Мартину ван Бјурену. На

телеграфској линији дугој 40 километара између Балтимора и Вашингтона, Морзе 24. Маја 1844. године шаље чувену поруку „*What hath God wrought? / Шта је учинио Бој?*“ Ову поруку је наводно изабрала девојчица Ени Елсворт и потиче из Библије (Четврта књига Мојсијева-Бројеви XXIII, 23).

Морзев телеграф

Захваљујући широкој примени, телеграфом су се преносиле важне вести и политичке поруке а компанија Western Union 1861. године почела да гради први интерконтинентални телеграф који је пратио железницу преко целог америчког континента. Путем телеграфа стизали су полицијски и новински извештаји са разних страна света у готово реалном времену без закашњења и историја новинарства почињала је да се мења. Тако да не треба да чуди што данас када је овај вид преношења вести ишчезао бројни светски познати часописи имају у називу реч „телеграф“.

Србија је јединствена по томе што је код ње прво успостављен међународни телеграфски саобраћај 14. марта 1855. године, успостављањем телеграфских веза са мрежом Аустријског телеграфског савеза и земаља Савеза.¹⁰ За Србију је то било значајно јер се налазила на транзиту између западних земаља и Турске а изградњом линије од Београда до Алексинца било је могуће повезати Беч и Цариград. Проблем је настао јер Турска није имала довољно новца да заврши своју започету линију. Обратила се Србији за помоћ у виду зајма. Како је Србији повезивање било од значаја због обавеза према Аустрији и транзитних такса, она прихвата и даје зајам Турској са

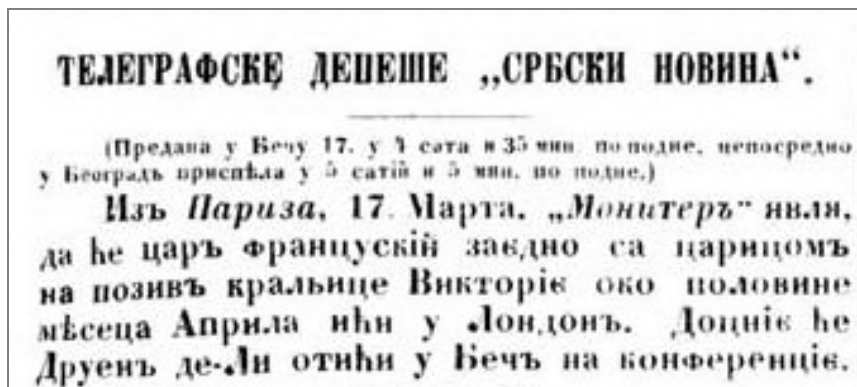
¹⁰ Олга М. Ковачевић, *Зајам Кнежевине Србије Турској за изградњу телеграфске линије*, ПТТ Архив број 25, Београд, 1988, стр. 308.

грејс периодом од три године и умањењем у року од пет година данка који Србија плаћа Турској.

„Јуче је на нашем телеграфу наместена жица и преко Саве, па је тако наш главни траг телеграфском жицом скоичан са Земуном, а преко овога и са свим главним траговима Европе. Од данас већ могу долазити непосредно у Београд телеграфске весте и обротно одавде ићи, како државне тако и приватне.“¹¹

Два дана касније у „Србским новинама“ је објављен садржај телеграма који је послат из Беча и преко Земуна том постављеном жицом преко Саве на високим стубовима стигао до Београда. Ранији телеграми који су стизали из Беча до Земуна превозени су у чамцима преко Саве. Телеграм је предат у Бечу 17. марта у 4 сата и 35 минута после подне, а примљен је у Београду у 5 сати и 5 минута по подне и гласи:

„Из Париза, 17. марта. 'Монитор' јавља, да ће цар француски заједно са царицом на позив краљице Викторије око половине месеца Априла ићи у Лондон. Доцније ће Друен де-Ли отићи у Беч на конференцију.“¹²

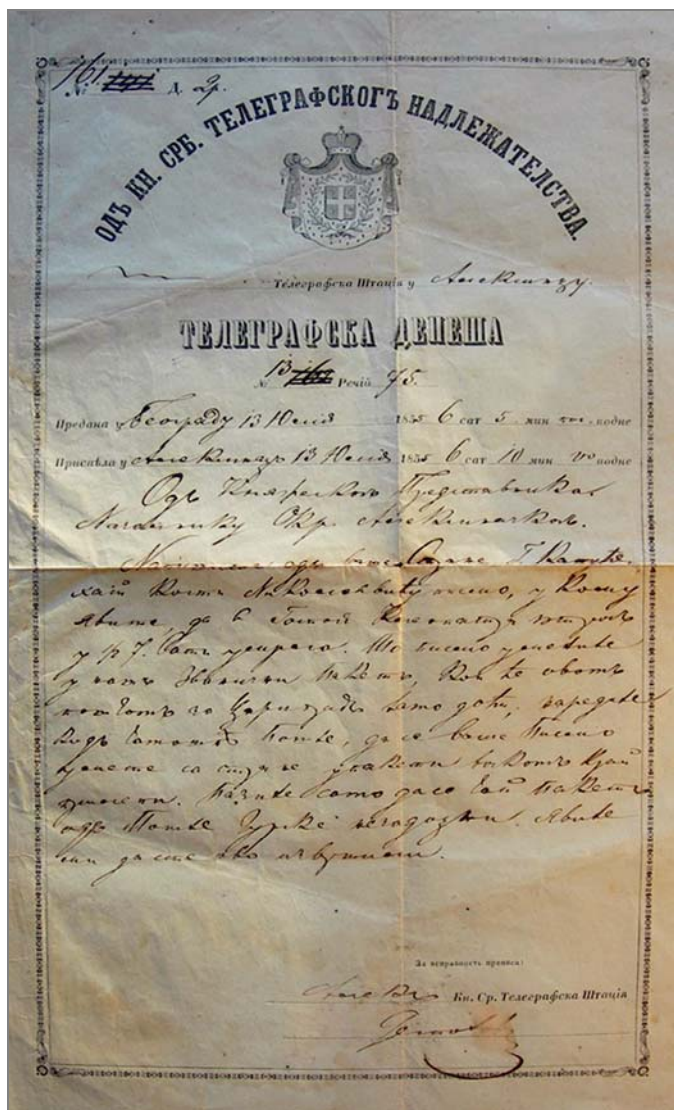
Исецак из „Србских новина“ са текстом примљеној првој Српској телеграма

У току зиме 1854/55. гради се телеграфска линија од Београда до Алексинца са огранком код Јагодине за Крагујевац. Било је планирано да се прва телеграфска веза у унутрашњем саобраћају успо-

¹¹ Србске новине, број 30, 15. март 1855, стр. 127.

¹² Србске новине, број 31, 17. март 1855, стр. 129.

стави између Београда и Алексинца.¹³ Како је у Јагодини дошло до некаквог квара то је први телеграм послат из Крагујевца 15. априла 1855. године у 12 сати и 45 минута. Телеграфиста Живко Стоиловић је био тај који је отпратио први српски телеграм.

Телеграфска дејеша послата из Београда за Алексинац 13. јула 1855. године

¹³ Милорад Јовановић, Организација ПТТ саобраћаја у Србији у другој половини XIX века, са научног скупа „Крагујевац у другој половини XIX века“, Крагујевац, 2010, стр. 396.

„У варошици Трстенику окрута крушевачкој 27. овог месеца отворена је телеграфска станица са ограниченом дневном службом.“¹⁴

Од 28. марта 1873. године, дана када је на предлог министра унутрашњих дела Његова Светлост књаз Србски Милан М. Обреновић IV благоволео поставити за руковатеља и телеграфисту у Трстенику,¹⁵ част да пошаље први телеграм из Трстеника је припала Јовану Живићу. На то место је дошао из Ужица и остао до 21. новембра 1877. године када одлази у Неготин а на његово место долази из Смедерева Јован Адамовић. Те године кад је отворена, то је била једна од 35 телеграфских станица колико их је било у Књажевини Србији.

З В А Н И Ч Н И Д Е О .

**На предлог министра унутрашњих дела
Његова Светлост књаз Србски Милан М.
Обреновић IV. благовољно је указом од
28 овог мес. поставити:**

**за руковатеља и телеграфисту станице
телеграфске у Трстенику Јована Живића,
руковатеља и телеграфисту станице теле-
графске у Ужици, по потреби службе:**

**за телеграфисту прв станице телеграф-
ској у Ужици Лазара Поповића привреме-
ног телеграфисту прве кл. станице теле-
графске у Пожеги; и**

**за телеграфисту станице телеграфске у
Пожеги Ђорђа Нешића, телеграфисту ста-
нице телеграфске у Београду по потреби
службе.**

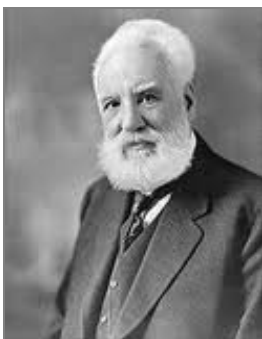
Исечак из „Српских новина“, број 73, 30. март 1873.

¹⁴ „Српске новине“, број 71, 28. март 1873.

¹⁵ „Српске новине“, број 73, 30. март 1873.

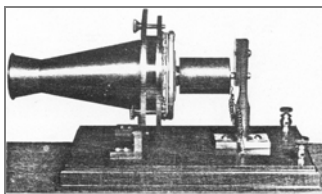
✎ ПРВИ ТЕЛЕФОН ✎

Први човек којем је успело да „присили гвожђе да проговори“, био је Александар Грахам Бел. Тако је остварио прадавни човеков сан да створи нараву која ће човеков глас пренети до неслућених даљина. Потекао је из породице у којој се неколико генерација бавило проблемима људског говора, његовог механизма и физиологије.

Александар Грахам Бел (1843-1922)

Приликом испитивања свог побољшаног апарата 10. марта 1876. године полио се киселином и изговорио чувену реченицу: „*Mr. Watson, come here. I want to see you* / Господине Вотсон, дођиће овамо. Пошребни сће ми“, да би затим у пријемнику зачуо глас свог помоћника Томаса Вотсона: „*Господине Бел сваку сам Вашу реч јасно чуо*“.¹⁶ Биле су то прве речи које су изговорене преко телефона. Касније ће захваљујући и изумима нашег Михајила Пупина пренос говора бити могућ и на великим растојањима.

Белов телефон из 1876.године

¹⁶ Др Велимир Сокол, *Од Хомеровој сћенјора до Белова телефона*, ПТТ Архив број 23, Београд, 1985, стр. 257.

Прву телефонску везу у Србији остварио је Пантелејмон Панта Михајловић, дана 14. марта 1883. године. Тада је у Београду између телефонске станице која се налазила на првом спрату зграде где се налазило Геодетско одељење Министарства војног, у улици Кнеза Милоша 1, дуж Таковске улице неких 300 метара до друге станице у инжењерској касарни у Палилули, обављен разговор. Први који су телефоном разговарали у Србији били су министар војни Теша Николић и инжењерски капетан Коста Радосављевић.¹⁷ Одушевљени Теша позвао је и самог краља Милана да се увери у ово чудо технике.

Пантелејмон Панџа Михајловић (1854-1932)

У једној заосталој и привредно неразвијеној средини овај изум није био прихваћен, тако да је Панта прешао у железничку службу и постао контролор железничког телеграфа. Тек ће 1898. године бити набављена и инсталирана прва телефонска централа са 50 прикључака, док ће званично бити пуштена у саобраћај 1. септембра 1899.

¹⁷ Никола В. Гулан, *Панџа Михајловић – пионир телеграфско-телефонских веза у нас*, ПТТ Архив број 11, Београд, 1965/66, стр. 185.

године.¹⁸ Од тих дана су они који су поседовали телефоне могли међусобно разговарати уз посредство централе, јер нису постојали телефони са бројчаником. Остали који нису имали телефон морали су да сачекају 1901. годину када су отворене прве телефонске говорнице. На обрасцу пријаве телефонског разговора у једној од три београдске поште би написали број телефона са којим желе да разговарају и на њега би налепили одговарајућу марку у висини цене према дужини разговора. Тада би им телефонисткиња успоставила везу и послала их у слободну кабину постављену у пошти. Пожаревац, Ђуприја, Ниш и Смедерево су већ у 1901. години добили своје прве телефонске кабине а Шабац и Обреновац у наредној години.

Трстеник ће морати да сачека више од једне деценије да би добио своју телефонску станицу. Тако имамо:

„Господин Министар грађевина решењем својим П. Т. бр. 26358 од 17/7 текуће године одобрио је, да се при поштанско-телеграфској станици у Трстенику отвори и телефонска станица за јавни саобраћај на дан 1. августа тек. год. (у чијању је 1912. година) која ће вршити ограничenu дневну службу. По наредби Мин. Грађ. За Начелника Комесар Десџ. Ј. Стевановић.“¹⁹

За неким даљим развојем телефонског саобраћаја у предвечерје балканских и Првог светског рата није било ни говора.

Телефон какав је вероватно био и у пошти Трстеник

¹⁸ Српске новине, 1. септембар 1899: „Данас је отворена главна телефонска станица у Београду и њена телефонска мрежа предаја јавноме саобраћају. Ова ће станица вршити непрекидну службу ПТ бр. 31063. Из Поштанско-телеграфској одељења Министарства народне привреде 1. септембра 1899. године у Београду“.

¹⁹ Распис, бр. 280, П. Т. бр. 27358, 23. јул 1912.

Тек у телефонском именику Краљевине Југославије из 1936. године на страни 42. налазимо имена са бројевима телефона у Трстенику. Телефонска станица се налази при дирекцији Скопље са ограниченим радним временом и учествује у међународном саобраћају са централом Аустрија – Беч.

Имена претплатника са њиховим бројевима:

Брадић Петар и син, трговци	11	Браћа Радовановић, трговци	9
Железничка станица		Миладиновић Илија, трговац	
	16	Кнез Михаилова бр. 44	24
Пореска управа		Павловић Момир, рентијер	
	8	стан: Чика Васин трг	1
Срески суд	21	Суд Општине Љубостиње	4
Среско начелство	3	Суд Општине Трстеник	7

*Зграда Железничке станице у време Првој светској рата,
касније је међу првима имала телефонски прикључак*

ПОЧЕЦИ ПОШТАНСКЕ ИСТОРИЈЕ

Историја поште тесно је везана са историјом цивилизације. Тамо, где се човек појављује искључиво као материјалиста, поште или никако и нема, или је тек у повоју. Чини се он ма и најмање уздигне интелектуално, пошта пође истим стопама, постане ли варварин, пошта му следује.

Прво досад познато дело у коме се говори о пошти, њеној организацији и поштанским линијама које су постојале у време излажења овог путног водича је „*Nvovo itinerario delle Poste per tutto Mondo*“ аутора Отавиа Кодогна. Дело је издато у Венецији 1611. године. Поред тога аутор је покушао да у свом делу прикаже историју поште од њених првих почетака. То му је донело ласкаву титулу „оца поштанске историје“, без обзира на вредност написаног дела. У жељи да истакне старост ове установе он њене почетке доводи у везу са легендарним краљевима Тезејем, Соломоном, Пиром и другима. Како није у могућности да установи њеног оснивача то се онда задовољава констатујући њену дубоку старост.

Насловна страна првог дела које се бавило историјом поште

Посебно место међу историчарима поштанске историје припада Јанез Вајкард Валвасор-у словеначком полихисторичару, географу, етнографу и етнологу. Његова оригиналност се састоји у томе што је културну и цивилизацијску функцију поште претпоставио економској. Међу првима је у пошти видео фактор ширења идеја. Он први прави разлику између старих гласничких служби и савремене поште. Наводи елементе који савремену пошту чине тако значајном установом, односно: јавни карактер (свима је доступна), редовност саобраћаја, интернационалност, брзину и утврђену цену за пренос.

Јанез Вајкард Валвасор (1641-1693)

У свом животном делу „Слава војводине Крањске“ издатом у Нирнбергу 1689. године навео је за разлику од других претходних писаца поштанске историје, „[...] да је усџанова њошџанских коњаника мноџо сџарија од усџанове цара Авџустџа (мисли се на *cursus publicus*). Персијски краљ Кир мора да је у њом њоџледу био њрви [...]“. Даље наводи извор код Ксенофона „[...] Чули смо да је Кир, да би

могао знаћи шта се догађа и у врло удаљеним местима, смислио још нешто, што одговара величини његовој царства. Када је напослетку израчунао, колики пут може коњ прећи у једном дану, наредио је да се изграде штале за коње, које су једна од групе биле удаљене један дан јахања, и одредио да у њима буду коњи и коњушари те поштански и шталски момци. Исто тако је на сваком од ових места поставио некога ко је преузимао писма од придошних власника и ова група предавао као и вршио замену коња. Овакве поште понекад нису ни ноћу мировале [...].“

Персијски коњаник

Данас је историјски познато, наравно то тада Валвасору није, да је организованог преноса саопштења било и раније пре Персије у старом Египту око 2000. године пре Христа за време XIX династије фараона. Пренос саопштења су обављали гласници пешаци или на коњима и камилама који би на сваких шест сати ходања или јахања били замењени другим у посебним станицама у којима су вођене књиге са подацима о доласку и одласку гласника као и о пошлицама које су предане. У Кини је такође постојала слична служба. Ни стара Грчка није била изузетак када је у питању организација гласничке службе, где су постојале посебне службе у оквиру градских зидина и за веће удаљености између држава. Све ове гласничке службе као и за нас најинтересантнија *cursus publicus*, јер је функционисала на нашим просторима па ће о њој бити и нешто више у наставку, биле су у служби државе односно владара а никако за јавну употребу.

ВРЕМЕ РИМЉАНА

Задњих година старе ере на овим просторима се појављују Римљани, када римске легије из Македоније под заповешћу Гаја Скрибонија Куриона после трогодишњег суровог рата сламају отпор Дарданаца и Трибала и излазе на обале Дунава. Велика река и непрегледна равница обрасла густом шумом коју су угледали зауставила је римске легије. Коначно поковавање прво племена Меза па онда Дарданаца и Трибала пошло је за руком каснијем римском цару Тиберију у четворогодишњем походу од 13 до 9 године ст. ере.

Почетком нове ере Римљани на освојеним територијама образују провинције Горњу (Moesia Superior) где спада овај крај и Доњу Мезију. Провинцијом је управљао царски намесник са титулом *legatus Augusti pro praetore*. Војну управу су обављали команданти легија. На просторима Србије била су седишта у *Singidunumu* (Београд) IV Флавијеве легије и у *Viminacium* (Костолац) VII Клаудијеве легије, с тим да им је увек могла припомоћи V Македонска легија. На територији коју су запосели осим Београда није било већих градова. Постојала су домородачка села (*vicus*) и незнатан број насеља дарданских утврђења на узвишењима (*oppida*).

Римљани су већ поменути насеља развили у градове а на главним путевима подизали су нова насеља и војничка утврђења. Становништво тих градова чинили су пре свега војници затим занатлије и трговци као и колонисти из разних крајева царства, ислужени војници и локални романизовани староседеоци. У најзначајније градове поред поменутих *Singidunuma* и *Viminaciuma* који имају статус колоније, спада *Sirmium* (Сремска Митровица) као седиште провинције Паноније. Код данашње Ђуприје налазило се насеље *Norgium Margi* или Житница на Маргусу где се скупљало жито и гајили коњи за потребе војске. На раскрсници путева за Јадран, Грчку и Босфор саграђен је *Naissus* данашњи Ниш изузетно значај привредни и политички центар царства. Од познатијих римских насеља треба још поменути *Ad Fines* (Куршумлија), *Hammeum* (Прокупље), *Ulpiana* (Липљан), *Malvesatium* (Пожега).

Најважнији привредни допринос Горње Мезије римској држави била је руда, која се вадилa на многим местима у провинцији. Највеће су биле залихе олова, сребра, бакра, цинка и злата. Најзначајнији рудник био је на Космају, а експлоатисани су и рудници у Тимочкој крајини, на Пеку, на Копаонику, на Руднику, у долини Ибра, око Пријепоља. Због своје важности, рудне области нису спадале у надлежност провинцијске управе, већ су њима управљали нарочити царски службеници, прокуратори.

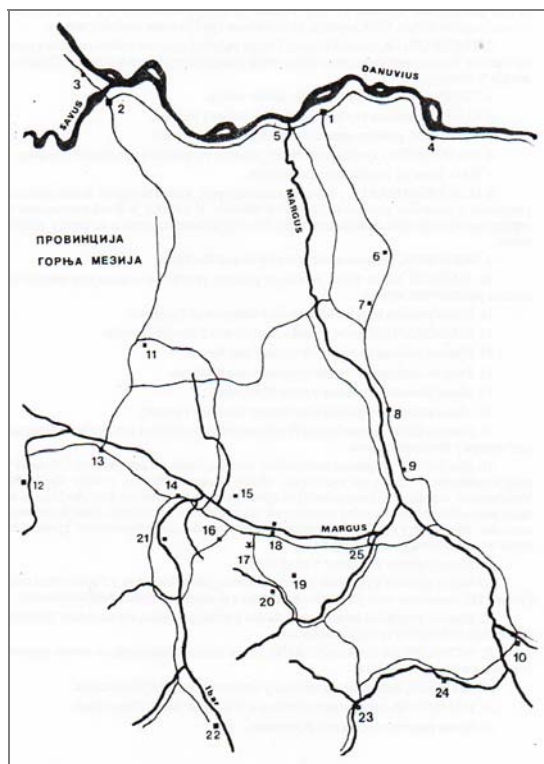

Феликс Филипп Каниц (1829-1904)

Феликс Филип Каниц, аустријски археолог и путописац с краја XIX века, путујући по овим областима и проучавајући старине по Србији, дао је податке о постојању читавог низа римских градова у Западном Поморављу. Описујући стари римски пут који је преко овог подручја спајао Босну са путем Singidunum-Naissus (Београд – Ниш), саобраћајном кичмом старог Балкана, тзв. *Via militaris*, Каниц наводи читав низ римских градова.²⁰ По Каницу два римска града су се налазила у Трстеничкој сутески, на обе обале Мораве, један наспрам другог. Једно утврђење је било на десној обали реке, у данашњој Стражби, (локалитет у данашњем насељу Осаоници а који се некад звао и Стража што говори у прилог чињеници да је увек постојала контрола пролаза кроз Трстенички теснац). Наспрам њега, на левој обали, било је друго утврђење на чијем је месту касније у средњем веку подигнут српски средњевековни град Грабовац. У њему су биле војне посаде за владавине деспота Стефана Лазаревића и

²⁰ Felix Kanitz, *Römische Studien in Serbien i Die römischen Funde in Serbien*, Vienna, 1861.

Ђурђа Бранковића чији је задатак био одбрана од Турака. На локалитетима је нађен римски новац, а у селу Осаоници и шлем римског војника.

Карта са римским путевима и утврђењима односно градовима.²¹
(Под бројем 18. два римска утврђења непознатој назива, једно на локалитету Сиражбе у насељу Осаоница, а друго на суровој обали реке Западне Мораве у селу Грабовцу са циљем да контролишу пролаз кроз Трсћеничку суше-ску. Могуће је да је на овом месту био саграђен мост преко реке).

Веома је интересно да је Каниц тврдио да су у Врњцима постојале римске терме односно топла купатила. Ова Каницова тврдња изречена је тридесет година пре него што је у Врњачкој Бањи, приликом радова на топлом извору, откривен римски извор (Fons Romanus), базен за купање и око 200 комада римског кованог новца из периода од II до IV века. Тако је Каницово мишљење овим материјалним налазима непобитно и потврђено.

²¹ Преузето из Милан Д. Сотировић: *Врњачка Бања и околина од најстаријих времена до 1941*, Врњачка Бања, 1996.

CURSUS PUBLICUS

Ова установа за превоз путника, робе и пренос саопштења је била једна од ванредно добро организованих институција римске цивилизације. Основне одлике ове организације су: царски аутократизам, централизам и велики бирократски апарат.²² Према Hudemann-у *cursus publicus* је био искључиво у служби државе и његова средства могла су приликом путовања користити само лица која су била на високим положајима у држави. Према томе *cursus publicus* је служио за бесплатан превоз лица из привилегованих класа а самом цару, његовим представницима и изасланицима пријатељских земаља за удобна путовања по царевини. Трошкови *cursus publicus*-а били су знатни и падали су на терет провинције односно тешко су се одражавали на економско стање локалног становништва.²³

Cursus publicus-државна пошта римског царства

Када говоримо о овој фази у развоју поштанског саобраћаја треба стално да имамо на уму да је моћна римска, а касније и византијска империја почивала на три битна фактора: робовласничкој друштвено-економској структури као и односима који су из ње произишлаго, бирократском централистичком апарату и освајачким ратовима. Капацитети *cursus publicus*-а су и у најразвијенијем

²² Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, стр. 54.

²³ ПТТ Архив број 9. Београд 1963. година стр. 40 преузето из Dr. E. E. Hudemann, *Geschichte des Römischen Postwesens während der Kaiserzeit*, Berlin, 1878.

периоду далеко надмашивали потребе за преносом писаних саопштења због слабе размене добара и мале писмености. Управо због тога ова установа је била предодређена за путнички саобраћај и пренос царских наређења до провинција и назад.

До цара Октавијана Августа владао (31. пре нове ере - 14. нове ере), функционисање *cursus publicus*-а је било примитивно па се с правом он помиње оснивачем ове институције. Курири су путем реквизиције набављали коње због чега овај систем има назив ангарије (*angariae*)²⁴ и по пропасти Западног римског царства ће се задржати у Византији. Како се Октавијан Август није могао задовољити постојећим начином преноса саопштења и како би убрзао пренос вести он је створио сигурнију организацију која није зависила од реквизиције.²⁵ Пuteви се солидно изграђују, у станицама се подижу зграде да се угосте највиши државни функционери као и да се превезу у удобним колима до следеће станице. Правила *cursus publicus*-а су веома строга а обављање службе изузетно напорно па су цареви осуђивали хришћане да раде у поштанским станицама, чак и папа *Marcellus I* иначе пријатељ цара Константина Великог умро је као надгледник коња.²⁶ Функционисање *cursus publicus*-а је наравно имало своје периоде и успона и опадања. У време цара Диоклецијана (284-305) укинута је функција *frumentaria* службеника који су се старали о кулуку и реквизицији јер су они били озлоглашени због својих насиља и злоупотреба. Сви трошкови за *cursus publicus* су пребачени на државну касу а организација државе се заснива на систему децентрализоване државне управе. Тако да је одговорност за функционисање ове институције римске државе била у надлежности префектуре односно претора (*praefectus praetorio*).

ОПРЕМА ЗА ПИСАЊЕ

Средства за писање била су скупа. До папируса који се увозио из Египта тешко се стизало као и до малоазијских пергамената тако да су Римљани користили повоштене таблице за писање. По својој

²⁴ *Angaria* (грч. *ἄγγαρος*) назив за гласника на коњу, односно за поштански систем који су Римљани преузели од Грка, а ови опет од Персијанаца. Основна особина овог система је постојање поштанских станица у којима су државни гласници на одређеним растојањима мењали јахаће животиње, коње, мазге, камиле...

²⁵ Реквизиција је омогућавала куририма да могу успут узимати коње за пренос саопштења без накнаде.

²⁶ *Поштанско шелеграфски весник*, свеска 3. 1889, стр.153.

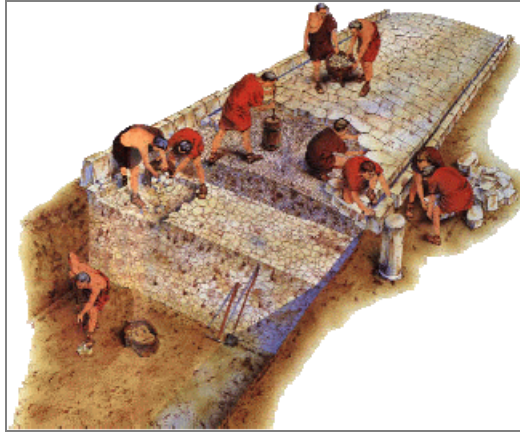
опреми ове повоштене таблице су знатно гломазније од папирусових свитака или листова пергаментa. Поред воштаних таблица које су биле израђене од дрвета и могло их је две или више за писање је коришћена писаљка (стилус) и кутијица (тоболац). Стилус је био на једном крају зашиљен и служио је за писање, а на другом је имао проширење у облику плочице која када би се загрејала била би погодна за исправљање написаног или ново писање. У тоболцу су се чували стилуси који су могли бити од скупоценог материјала. Као изузетно практични Римљани су писали са скраћеницама и без сентименталности тежећи рационализацији простора и времена. Римљанин је ретко писао сам већ је имао писменог роба већином грчког порекла које су звали *librarii*. Када би текст био исписан на таблицама оне су биле спајане врпцом да текст буде унутра, чији су се крајеви повезивали споља у чвор (*obligare*), а чвор се затим печатио (*obsignare*) глином или воском.

Вошћана таблица дигишћих са стилусом

ПУТЕВИ

Римска освајања су за последицу имала изградњу путева. Ти путеви нису били грађени само за војне потребе већ и за трговину, саобраћај и културне везе са провинцијама и наравно сви су водили у Рим. У време свог највећег домета римска империја је имала 76.000 километара путева, захваљујући којима је имала централну власт и добру организацију државне управе.

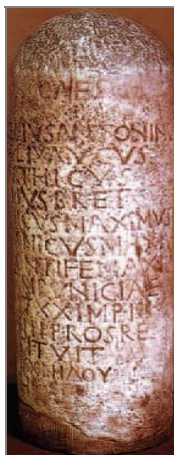
Изградња пошће

На претходној илустрацији можемо видети како је текла градња римског пута. Доњи слој је израђен од ситног камена и шљунка. Средњи слој се израђује од нешто крупнијег камења помешаног са кречним малтером на који долази слој дебљине од 15 цм састављен од парчади цигле, грнчарије и туцаника преко кога је додаван кречни песак. Калдрма је прављена од многоугаоних плоча од камена или базалтне лаве, а са обе стране израђивана је чврста ивица. Ширина пута је била од 4 до 7 m у зависности од конфигурације и састава терена којим је траса пута ишла. За мочварне терене правили су основу пута слагањем храстових стабала у неколико слојева.

Садашњи изглед римској пошће код Димићровирада

Дуж путева постављане су клупе од камена да олакшају узјаживање и сјахивање са коња. Исто тако постављани су миљокази на сваку римску миљу односно 1.480 метара.

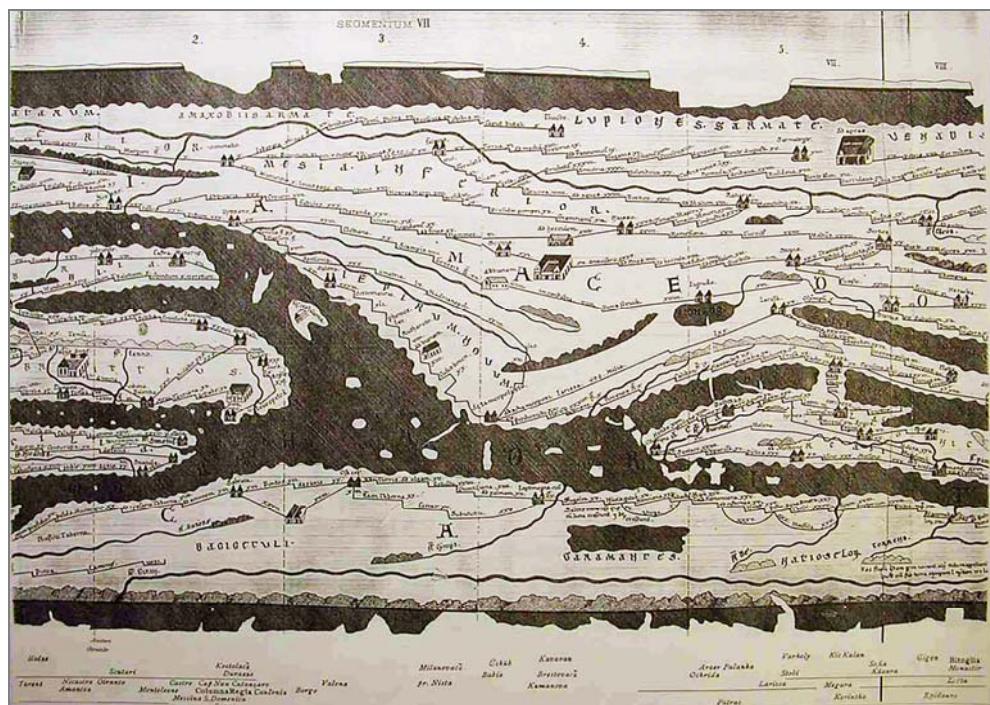
Изглед миљоказа

На миљоказима су биле означене удаљености и исписивани текстови којима се велича конзул заслужан за изградњу или обнову постојећег пута. Познат је *milliarum aureum* (златни миљоказ)²⁷ који се налазио на средини римског форума постављен у време цара Августа и он је означавао почетну тачку за све удаљености на путевима који су ишли даље ка провинцијама.

Један пут је водио са запада долином Саве кроз градове *Sirmium* (Сремска Митровица) и *Singidunum* на исток (*Via Panonia*), преко дунавских утврђења. Други је од *Viminacium*, десном страном реке Мораве (*Via militaris*), повезивао градове *Naissus Margi* (Ђурија) и *Naissus* (Ниш). У Нишу су се путеви рачвали, један је водио ка провинцији Македонији, други преко Беле Паланке (*Remesiana*), Пирота (*Tures*) према Софији (*Serdica*) и Тракији а трећи преко Прокупља (*Hammeum*) за Косово. Постоји и пут који од Краљева иде долином Ибра на Косово (*Via rex*). За нас је од значаја пут који од (*Via militaris*), иде кроз западно поморавље ка Ужицу и Босни јер пролази кроз трстеничку сутеску. Подаци о римским путевима налазе се у разним итинерариумима, најважнији су два извора

²⁷ На њему су биле постављене златне плочице са удаљеностима до главних центара провинција

Castoriusova светска карта и Itinerarium Antonini из III i IV века н. е. Као копија Castoriusove светске карте позната је Tabula Peutingeriana израђена у XII веку.²⁸ На карти су уцртане поштанске станице са растојањем између њих. Подручје Србије приказано је у VII сегменту.

Tabula Peutingeriana сеімені VII

ВРСТЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ПОШТАНСКИХ СТАНИЦА

Према Hudemann-у постојале су две врсте станица. *Mansiones* као место где се могло преноћити и *mutationes* где је само вршена измена запреге(стоке). *Mansiones* су постојале на свим важнијим путевима и местима где су се исти укрштали и у овим поштанским станицама могла су се добити сва средства за превоз, обезбедити исхрана, коначиште и друге погодности. Растојање између станица

²⁸ Име је добила по Конраду Пеунтингеру, немачком хуманисти и љубитељу старина који је карту добио од Конрада Пицкела. Пронађена је у једном бенедиктанском манастиру у Баварској. Првобитно је имала 12 сегмената дужине 6,8 метара. Сачуваних 11 сегмената сада се налазе у Народној библиотеци Аустрије у Бечу.

без обзира о којој је врсти реч зависило је од конфигурације терена и густине насељености. На свакој станици типа *mansiones* налазило се по 40 коња, а код *mansiones* у већим градским средиштима и велики број друге запрежне, товарне и јахаће стоке. У њима је било свих потребних намирница које је захтевала угоститељска служба као и материјала потребних за саобраћај. На сличан начин уређене су и *mutationes* само што су зграде биле мање и капацитети станице у погледу људства и стоке (20 коња) су били знатно мањи. Наравно и број људи као и стоке варирао је од периода до периода како је *cursus publicus* растао или опадао. Споредне зграде поштанских станица су биле штале и амбари где се чувала стока и храна за исту. Покрај станица налазиле су се често приватне крчме *stabule* у којима су услугу, пошто је била јефтинија могли користити и сиромашнији грађани.

Римска поштанска станица

Како смо у претходном устврдили да се у близини данашњег Трстеника налазила римска утврда кроз коју је пролазио римски пут остаје да проанализирамо о којој је врсти поштанске станице реч. Претпоставимо ли на основу²⁹ да су за 1 час могле бити пређене 2 римске миље, негде око 3 километра и имајући на уму да *cursus publicus* није саобраћао ноћу, онда уколико је дан дугачак 10 часова то се онда добија као максимум на дан 30-так миља или 50-так

²⁹ Никола В. Гулан, *Cursus publicus – римска државна институција за пренос службене кореспонденције и лица у служби државе*, ПТТ Архив број 9, Београд, 1963, стр. 57.

километара. То би могло да се поклопи са растојањем Трстеника од пута *Via militaris* а када се томе дода и стратегијски значај истог онда се намеће закључак да се ту налазила поштанска станица *mansiones*. За овако смелу тврдњу засада нема неких великих материјалних доказа али нема сумње да ће нека будућа археолошка ископавања на овом терену омогућити да се стекне далеко јаснија слика о Западном Поморављу у дугом периоду од палеолита до средњег века.

ОСОБЉЕ И ТРАНСПОРТНА СРЕДСТВА ПОШТАНСКИХ СТАНИЦА

У поштанским станицама нису радили само људи вични саобраћају већ и занатлије за изградњу и оправку појединих врста кола. Они су узимани из реда робова или оних који би ускоро могли бити ослобођени. Занимања којим су се они бавили су: коњушари, мулари, ветеринари, кочијаши који су истовремено били и колари. Сви су они од станице добијали храну и одећу тако да им је било строго забрањено да од путника примају напојницу а претпостављени им је био провинцијски префект. Посебно су морали водити рачуна да се замена приспеле стоке изврши брзо одморном и нахрањеном стоком.

Одговорност за поштански саобраћај односно за одржавање станица и путева сноси *мансерс*. Он је управљао потребним бројем службеника чија је обавеза служења у *cursus publicus*-у била пет година. Станицу нису смели напуштати дуже од 30 дана и после издржаног стажа од пет година уколико су задовољили у погледу радне дисциплине пошто се радило о робовима добијали су грађанску слободу. *Мансерс* је такође био надлежан и за робни транспорт и превоз војника а директно је одговарао управитељу провинције. Најближи *мансерс*-у су *stationarii* који су посебно водили рачуна о запрегама и стоци да се она не користи за орање јер се тачно знала која се користи за шта.³⁰ Њима су подређени запослени који се брину о стоци односно ветеринари *mulomedici* за негу и лечење животиња, затим чувари коња *hipposomi* (на свака три коња или муле по један чувар). Приличан број је био мулара *muliones* који су се бринули о овим животињама. Посебну групу особља чинили су колари *carpentarii* који су се бринули о одржавању и оправци кола и

³⁰ Посебни коњи су коришћени за јахање а посебни за запрегу.

имали задатак са већ набројаним чуварима коња и муларима да врате животиње у станицу којој припадају. Послуга за најтеже послове у станици и најнижег ранга су носачи терета *munifex*. Особље станице било је изложено сталним физичким напорима и понижењима оних које су служили а од слепо покорности и послушности зависило је и време које ће провести на раду у станици тј. кад ће се ослободити. Постоји једна класа службеника која је свуда постојала не само у *cursus publicus*-у који су имали функцију полицијских органа *apparitores*. Постављени су да чувају државну имовину и спречавају крађе а које су биле честе када се имају у виду велики сточни и други фондови којима је свака станица располагала.

Споменик косилоачком пошћару

Споменик је нађен на путу код Костолца, односно у римско време *Viminatium*-а, центра Мезије. Садржина рељефа је тумачена као пут душе покојника на други свет. Натпис на споменику гласи: D (IS) M (ANIBUS) L. BLASSIUS NIGELLIO SPECULA (TOR) LEG. VII CL. VIXIT ANN (IS) XXXV и представља спекулатора BLASSIUS-а NIGELLIO, који се вози на колима у пратњи роба. Према М. Ростовчеву³¹ свака римска легија је имала 10 спекулатора, који су поред дужности о чувању реда и извршењу смртних пресуда, обављали су и службу

³¹ ПТТ Архив, бр. 1, Београд, 1958, стр. 64, а према М. Ростовчев, *Две надгробне сцеле у Народног музеју, Старинар*, Београд, 1909.

преноса поштанских поштиљака и саопштења. Имали су право да користе „*cursus publicus*“, и да за потребе своје службе реквизирају средства превоза.

За превоз путника, робе и поштанских поштиљака користе се разне врсте кола. Како су постојале разне врсте кола тако су постојале и специјализоване занатлије за њихову израду. Било је тако удобних кола да се у њима могло спавати или писати. За потребе *cursus publicus*-а кола која су коришћена нису била тако раскошна али су била практична. Овде ћемо побројати три најважније врсте кола: *rheda*, *carrus*-за брзи саобраћај и *clabula*-за спори робни транспорт.

Rheda је најважније средство *cursus publicus*-а. У почетку су имала два точка а касније две осовине. У сувим и сунчаним данима користила се отворена а у време лоших временских услова затворена. Поред превоза путника и њиховог пртљага користила се и за превоз терета па су упрезана четири, осам а зими и десет коња или мазги. Предвиђена је за превоз од два до четири путника и терет до 1.000 фунти.³² *Rheda* је била снабдевена једним уређајем који је измислио римски архитекта и инжењер *Vitruvius* а служио је да се измери пређени пут. Уређај се састојао од зупчаника који су тако подешени да кад се пређе једна миља ослободи се један каменчић. Механизам је функционисао на основу окретаја које су при вожњи вршили точкови на осовини јер су задњи точкови на колима имали стандардан пречник од 1.208 метара.

Carrus су једноставна кола галског и германског порекла чија товарна носивост није прелазила 600 фунти. Доста су заступљена у поштанским станицама јер су коришћена за превоз пакета, писама и разне трговачке робе а ретко и за превоз неког путника.

Clabula су посебна кола која су служила за превоз робе и пртљага као и војника и њихових породица. То су једноставна кола која вуку мазге а понекад и волови и носивост им је знатна од 1.500 до 2.000 фунти. Кош је израђен од прућа, непокривена су и са четири точка. Првенствено служе за превоз терета поготову кабастог.

Да би неко могао користити услуге *cursus publicus*-а морао је поседовати *diplomu*. Она му је омогућавала да једнократно или доживотно бесплатно користи услуге ове институције старог Рима.

³² 1 фунта код Римљана приближно 0,325 килограма, тако да је реда предвиђена за терет до 325 килограма.

Константин Велики, диплому замењује са *euestio* која првенствено представља поштанску исправу док је диплома више била јавна исправа о идентитету путника. На евекцији се означавало шта је поштанска станица дужна доносиоцу да обезбеди од врсте кола, броја коња и друге стоке, временске важности до спремишта које је било дужно да изда храну.

ОБАВЉАЊЕ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА У ВИЗАНТИЈИ

Византијска историја је само наставак римске историје, а Византијско царство само наставак Римске империје. Византинци себе нису називали тако то им је назив из касније епохе јер они су себе сматрали Ромејима а њихови цареви себе римским императорима. Византијски владар је поглавар хришћанске васељене и римски цар. Цар је не само врховни заповедник војске, врховни судија и законодавац већ и бранилац праве вере. Он је изабран од Бога и није само господар већ и живи симбол царства које му је Божијим промислом поверено.

Моћ Византије се више заснива на новцу него на војној снази. То доводи до немилосрдних пореза у држави. Ако се зна за безобзирност и злоупотребу бирократског апарата онда је терет државних обавеза био и одвећ претежак. Још од времена Константина Великог остало је да је у држави најутицајнији представник централне управе био *magister officiorum*. Њему је потчињена цела државна администрација, има посебну службу *agentes in rebus* који обилазе провинције као царски курири, а уједно као агенти врше обавештајан рад и контролу чиновника. У V веку само у источном делу империје било их је преко 1.200 функционера. Он руководи *cursus publicus*-ом.

Почетком VII века се на подручју Византије уводи ново државно уређење и тема постаје административно-политичка територија и основна јединица исте. Логотет који се касније јавља и у средњовековној српској држави преузима улогу *magister officiorum*-а а тиме и бригу о обављању поштанског саобраћаја.

Трстеник и околина налазили су се на периферији Византије. На територији која је била поприште сталних ратних покушаја да се Византија заштити тешко да је могло бити неког развијеног и организованог саобраћаја осим за потребе војске. Можда је било неких краткотрајних мирнодопских периода али који нису оставили неког већег трага.

ПРЕНОС ПОШТЕ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Као и остале државе средњег века имала је феудално друштвено уређење. У коме су на једној страни били владар и властела а на другој слој зависног становништва (себри). Владар је био врховни војсковођа а како је то био период сталних ратова онда је он ту функцију вршио лично. Он је био господар целокупне територије и целог становништва и зависног и независног. Део својих права на земљу је уступао световној и црквеној властели као и манастирима а део је био у његовом личном власништву одакле би убирао приходе за себе и државу. Између владара и његових феудалаца је постојало стално супарништво које се огледало у томе што је владар тежио јакој централној власти а властела јачању своје моћи и својих поседа. Од способности владара зависило је ко ће у одређеном тренутку однети превагу. Зато су владари држали код себе јаку најамничку војску. На западу је владар као помоћ имао грађанску класу као зачетника будућих капиталистичких односа, чији интереси су били у супротности са властелиним. У Србији је та класа била тек у зачетку по малобројним градовима.

Владар је сазивао саборе када му је требало, на којима су учествовали властела, црква и владарева породица. Њемањићи који су често на престо долазили насилним путем користили су сабор као пут да устоличе своју власт. Црква у Србији није имала претензије као на западу према световној власти па је увек била помоћ владару против властеле. Однос државе и цркве је наслеђен из Византије и огледа се у томе да је владар заштитник цркве а патријарх саветник цара. Да би владар био легитиман морао је бити крунисан од стране цркве па не чуди што држава прогони јеретике отпаднике од вере а црква екскомуницира из цркве бунтовнике против владара. Црква је била економски јака и јача од властеле а била је ослобођена и неких феудалних обавеза.

Властела као повлашћени сталеж делила се на велику и малу. Моћ властеле је потицала из њених земљишњих поседа (баштина) које су биле наследно добро које се властелину могло узети само у случају издаје и са којим је могао слободно располагати. За узврат

властела је владару давала годишњи порез – соће и војну службу. Поред баштине властела је могла имати и пронију или условљено добро које је могла користити одређено време без права располагања.

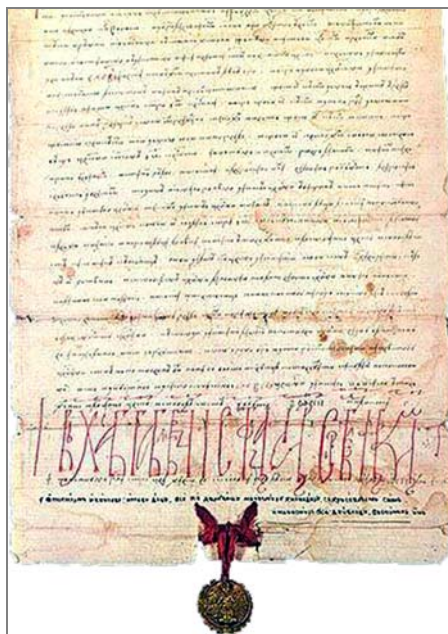
Зависно становништво чинили су: феудално зависни земљорадници меропси, феудално зависни сточари Власи, феудално зависне сеоске занатлије и сокалници,³³ средњовековни робови-отроци и један део сеоских попова. Како је стално било мањка радне снаге то се дешавало да једна властела отима другој меропсе. Поред основних обавеза давања пореза постојале су и следеће обавезе за зависно становништво: заједно са својим властелином поправљају градске зидине, чувају стражу на путевима због сталне опасности од разбојника и да обезбеђују стан и храну цару, његовој пратњи и властелину када се нађу на путу кроз територију где они живе. Власи као номади сточари су били у повољнијем положају мада се и они касније почињу везивати за одређену територију. Између отрока средњовековних робова и оних из робовласничког периода постоји разлика у домену располагања са њима. Власник роба може продати али члан 21. Душановој законика каже: *И ко њрода хришћанина у иноверну веру, да му се рука одсече и језик одреже*. Занатлије су постојале по селима од њихових заната сачувала су се и имена истих до данашњих дана Тоболац, Ковачи и Кованлук нпр. Трговци су већином били Дубровчани који су имали и своје колоније по Србији у градовима и чији положај је посебно регулисан као и Саса рудара.

ПРВИ ПИСАНИ ПОМЕН ТРСТЕНИКА

Први писани помен, имена насеља Трстеник налазимо у даровној повељи Кнеза Лазара Хребелановића својој задужбини манастиру Раваници из 1381. године, која се чува у Библиотеци града Болоње у Италији. У повељи се поред Трстеника помињу и насеља Рибник и Велуће, несумњиво места која и данас постоје а постојала су и у то време. Сумња пада на који се Трстеник мисли јер постоји и Стари Трстеник који би према имену требао да буде старије насеље од самог Трстеника, но историјски писци су заузели

³³ Сокланици су имали обавезу да обраде површину земље за отприлике једну трећину мању од оне коју су обрађивали меропси. Они су вршили преношење робе коњима за потребе манастира, пратњу црквених лица а могли су бити послати да сами обаве поједине црквене послове.

став да је реч о овом Трстенику а не о селу Стари Трстеник па ћемо се тога и држати. У то време није се имао обичај да се становници једног насеља пресељавају на неко друго, и тако са собом понесу старо име свог насеља. Каснија времена сталних сеоба памте да се на местима запуштених насеља, или подижу нова при чему се дају имена донесена из постојбине становника који су се досељавали.

Повеља (хрисовуља) манастиру Хиландару од Цара Душана

Но без неких чињеница можда је овде постојао изузетак, јер је познато да је до расељавања долазило, уколико се чува разбојник по Душановом законуку. У сваком случају на месту данашњег Трстеника тј. Старе чаршије је постојало насеље, јер није вероватно да у трстеничком теснацу њега нема, а о имену мање више јер постоје насеља за која није утврђено место а према изворима су постојала и поред њих се врши превоз, преко реке Западне Мораве. Насеље је постојало и неких година раније, само се тада помиње као метох манастира Раванице. Како су Турци већ 1398. године опљачкали Раваницу то је Трстеник постао метох манастира Љубостиње.³⁴

³⁴ Станко Бзенић, *Што година храма Свеће шројице у Трстенику*, Трстеник, 2001, стр. 9.

ИЗГЛЕД НАСЕЉЕНОГ МЕСТА

Трстеник се налазио у жупи Морава. Жупа није само географски омеђена територија већ и посебна друштвена група у односу на градско становништво или влашко по катунима. Становници жупе су имали већ раније побројане обавезе као део зависног становништва. Трстеник као село чинили су већином земљорадници меропси, а био је ту и сеоски поп. Господар села како смо видели био је манастир прво Раваница па Љубостиња. Претпостављамо да је било просечне величине негде око 50 кућа са сеоском црквом. Куће су биле од дрвета а кров од сламе и шиндре у површини око 40 m². Под је био од набијене земље а од намештаја ту су биле клупе за седење, нека полица, мали ниски сто – синија и обавезно разбој. Спавало се на слами на асурама. Огњиште се налазило наред или у неком углу куће без оцака. На прозорима су били дрвени капци. Чињеница да је трстеничко насеље као једино између Краљева и Крушевца имало право да организује панађур (вашар) говори о економској снази истог.

УТВРЂЕНИ ГРАД ГРАБОВАЦ – ЈЕРИНИН ГРАД

Каснијим годинама и збивањима и насеље и теснац ће добити на значају, па ће у задњим годинама Деспотовине на остацима римског кастела бити подигнут средњовековни град Грабовац у народу познат као Јеринин град као задњи покушаји да се држава сачува. После пада престонице Смедерева и коначне пропасти српске средњовековне државе 1459. године Турци су град разрушили.

Изглед остатака Јериног града у Грабовцу

ОБАВЉАЊЕ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

За пренос саопштења у средњовековној Србији није постојала одређена служба на нивоу државе као што смо видели код Римљана. Сваки властелин је имао своје гласнике и курире са којима је одржавао везу са владарем и осталом властелом. Када је у питању владар он је имао државног канцелара логотета који је на располагању имао бројну екипу поклисара за размену саопштења како за кореспонденцију са домаћом властелом тако и за стране државе. Како би успешно обављао своју дужност он је морао добро да познаје правне норме и црквене каноне као и дипломатски протокол. Први познати логотет је био Рајко код Стефана Дечанског. Не треба заборавити и да је први српски патријарх Јоаникије био пре тога логотет код цара Душана па и сам отац кнеза Лазара, Прибац на истом двору. Логотет се старао да се поштују повеље издате приморским градовима а налазио се и у дипломатским мисијама.³⁵

У време цара Душана владао (1331-1355) донесен је 1349. године, Законик који је као своје изворе имао одредбе из византијског права тзв. Василике, разне српске повеље и уговоре. Као саставни део Законика налазе се скраћена синтагма Матије Властара и Законик цара Јустинијана. За нашу причу је он од значаја јер је то први домаћи јавни докуменат, неки писци наводе и Устав средњовековне Србије, где се у појединим члановима регулише пренос саопштења и обавезе у вези са тим.

Призренски псејис Душановог законика

³⁵ М. Благојевић, *Лексикон српског средњег века*, Логотет стр. 369—371 Београд 1999.

Оригинал Душановој Законика није сачуван, постоје 20 преписа а историјској науци је најзначајнији Призренски са краја XV и почетка XVI века као и Струшки који је и најстарији из XIV века и као такав најближи оргиналу. Састоји се од 135 до 201 члана у зависности од сачуваног манускрипта. Законик почиње следећим речима: *Закон блаѿверноѿ цара Сѿефана, летѿа 6857, индикѿи 2, на ѿразник Вазнесења Госѿодњеѿ, месеца маја, 21. дан. Овај закон ѿоста-вљамо од ѿправославноѿ сабора нашеѿ, с ѿреосвећеним ѿѿѿријархом, кир Јоаникијем, и свима архијерејима и црквеницима малима и вели-кими, и са мном, блаѿверним царем Сѿефаном, и свом власѿелом Царсѿѿва ми, малом и великом.*

Из призренског преписа навешћемо неке чланове који се односе на пренос саопштења. Тако у члану 133. о поклизару стоји: *Поклизар, шѿѿо иде из шѿуђе земље цару, или од ѿосѿодина цара своме ѿосѿодину, иде било дође у чије село, да му се чини часѿи, да му је свеѿа довољно, но да обедује или вечера, ѿа да иде најред, у друѿа села.* Ту дужност је имало да испуни зависно становништво села у које дошао поклизар. Исто тако у члану 189. дефинисане су обавезе у вези са коњима. *Куда иду коњи, и ѿси и сѿѿанови цареви, шѿѿо им се ѿише у ѿисму цареву, да им се ѿо даде, а друѿо нишѿѿа. И ѿсарима и соколарима и свињарима, куда иду, да им се нишѿѿа не даје.* Поред поклизара писма носе сокалници и пристави³⁶. Та писма су од судије навешћемо чланове који се на то односе.

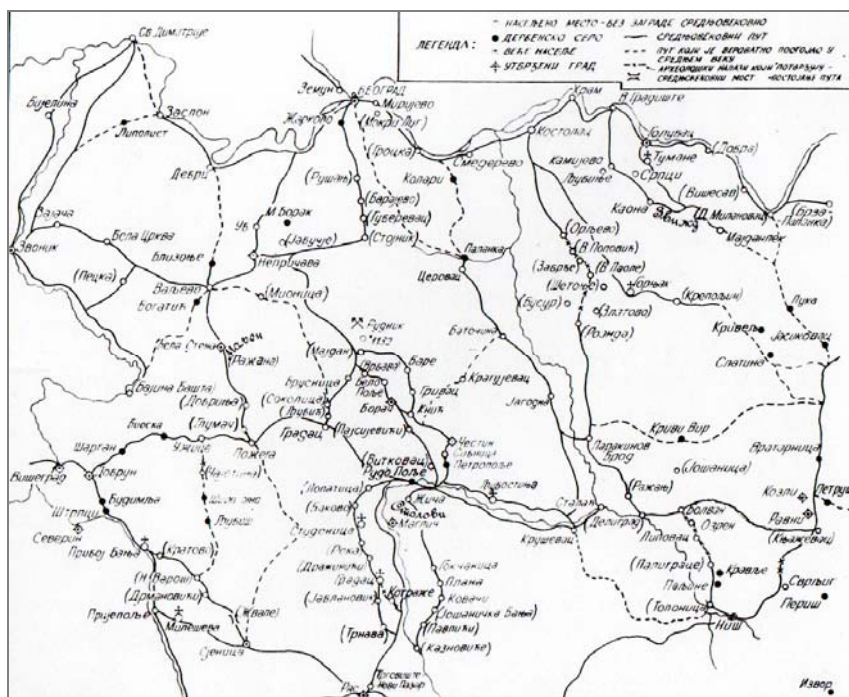
У члану 162. о приставима: *Присѿѿави без ѿисма судијина ника-мо да не иду, или без ѿисма царсѿѿва ми, осим куда их шаљу судије, да им ѿишу ѿисмо, и да не ѿредузима ѿрисѿѿав друѿѿѿа, осим шѿѿо ѿише ѿисмо, а судије да држе ѿакођер какво су дали ѿрисѿѿавима, које су ѿослали да исѿрављају ѿо земљи, да ако буде од ѿрисѿѿава измена, ако буду друѿо учинили неѿо шѿѿо ѿише ѿисмо, или ако буду ѿреѿисали ѿи-сма на друѿи начин, да иду ѿред судије да се ѿѿравдају, и ако се нађе да су свршили како сѿѿоји у судијину ѿисмо, које судије држе, да су ѿрави, аколи се нађе да су ѿреѿравили суд, да им се руке ѿѿсеку и језик одре-же.* Члан 172. регулише судијино писмо:

Судије, куда шаљу ѿрисѿѿаве и ѿисма своја, ако се ко ѿлуши и одбије ѿрисѿѿава, да ѿишу судије ѿисмо кефалијама и власѿели, у чијој буду обласѿи они неѿокорници, да сврше за ѿо власѿи шѿѿо ѿишу судије, ако не сврше власѿи да се казне као неѿокорници.

³⁶ Пристав је судски инокосни орган који строго извршава пресуду а за могућу злоупотребу је предвиђена строга казна.

Мрежа путева се у већини заснивала на већ постојећој осталој још из римског периода. У члановима 157. и 158. регулише се чување путева и брига о истим као и надокнада штете уколико би до ње дошло. О чувању путева у члану 157: *Где се налазе жује смесне, села црквена и царева, и власијеска, и буду смесна села, и не буде над њом жујом једнога јосиодара, нећо ако буду кефалије и судије цареви, које је јосијавио цар, да јосијаве сираже јо свим јушовима, и кефалијама да јредаду јушове, и да их чувају са сиражама, и да, ако се ко ојљачка или јокраде, или се које зло учини, јшај час иду кефалијама, да им јлаћају од своја, а кефалије сираже да јираже и разбојнике и лојове.*

Ово се дешавало уколико жупа није била у власти једног властелина жупана а што је могао бити случај и са жупом Моравом где се налазио Трстеник. О стражама у члану 158. се каже: *Ако је јусио брдо међу жујама, села околна, која су око јшоја брда, да чувају сиражу, аколи не ушчувају сиражу, јшио се учини у јшом брду, у јусиоши, јшијетја, или разбојнијштво, или крађа, или које зло, да јлаћају околна села, којима је речено чувајши јуш.*

Карта јушева у средњовековној Србији³⁷

³⁷ Гавро Шкриванић, Пушеви у средњовековној Србији, Београд, 1974.

Кефалије су били управници појединих градова (тако да је сигурно постојао и кефалија у средњовековном граду Грабовцу) или области. Постављао их је лично владар. Како је град имао и утврђење онда је њим уколико није био већи град управљао кефалија. Задатак му је био да одржава утврђење и да на њему буде присутна стража. Био је дужан да организује пренос владаревих ствари а у случају рата и пребацивање војних јединица преко територије којом је управљао. Исто тако старао се о реду и поретку и имао овлашћење да преступника ухапси и кроз истрагу прикупи доказе. У појединим делима и да суди. Бринуо се за безбедност људи и робе, заштиту имовине и извршење казни за шта су му помагали слуге односно момци.

МАНАСТИРСКА ПОШТА

Како смо већ раније описали економску снагу цркве у феудалном друштву а како је и она у том систему била привилегована као и остала властела то је она за своје потребе преносила саопштења. Црквени гласници су бирани из редова браства или служитеља зависног становништва с тим да се поштанска веза обављала по обичајним нормама манастирских и црквених статута. Нама је интересантно постојање на 3 km од Трстеника манастира Љубостиње. Његов значај не треба наглашавати када се зна да су у њему после косовске битке обитовале кнегиња Милица мајка Стефана Лазаревића и монахиња Јефимија. Свакако да су одатле на све стране по гласницима слате књиге-писма.

Манастир Љубостиња на разиледници из 1902.

ДОБА ОТОМАНСКОГ ЦАРСТВА

Територија трстеничког подручја према турској административној подели припадала је Смедеревском санџаку касније Београдском пашалуку осим села Попине и Дубља што су припадали Новопазарском санџаку касније Босанском пашалуку. Села са десне обале Мораве припадала су нахији Маглич, касније је седиште пренето у Пожегу па у Чачак, а са друге стране реке нахији Рудник, док већ раније поменута села изван Смедеревског санџака Јошаничкој нахији. Освојену земљу Турци су поделили на тимаре(мања по приходу) и зеамете (приходом већа) војничка добра и хасове државна земља тј. апанажна имања самог султана. Султан је хасове користио преко надзорника емина или их је давао у закуп као мукаде нпр. у Горњем Рибнику и малићане, или је опет приход од њих делио као награду својим подређеним великодостојницима.

Приходи су у ствари биле обавезе покороног хришћанског становништва тј. раје. Но ни они нису били за све исти већ у зависности од места, тренутка и сталежа коме је становништво припадало. Становништво Трстеника је већим делом припадало најбројнијој групи, потлаченој хришћанској раји чије су дажбине биле највеће, друга мања група су Влашки сточари који су неких обавеза ослобођени јер се нису противили турској владавини и у трећој групи су становници који су насељавали мукаде односно царске хасове и чије обавезе су незнатно мање од обавеза остале хришћанске раје.

У околини Трстеника су постојала дербенџијска села која су се налазила у близини клисура или теснаца и била у обавези да чувају пут кроз исте па су онда због тога била ослобођена одређених обавеза. Прво познато дербенџијско село из околине Трстеника било је Ратина негде између 1530. и 1560. године.³⁸ Нешто касније, пред крај тога века односно 1595. године помињу се ближи Руђинци који су имали задатак да чувају путеве и наравно пролаз кроз трстенички

³⁸ М. Спасојевић, *Краљево и околина – нови век*, Краљево, 1966, стр. 191.

теснац.³⁹ Стражари са бубњевима су оглашавали када је пролаз слободан. Одговор што Трстеник није проглашен за дербенцијско село иако је најближи теснацу лежи у томе што је број становника био мали и што су њихове обавезе биле у вези са прелазом преко реке Западне Мораве, па онда нису били у стању да и ту обавезу испуњавају.

На основу турских дефтера⁴⁰ тј. организованих пописа имамо увид о броју становника Трстеника и околине као и економској снази тих насеља. За сада су нам познати дефтери с краја XV и током XVI века иако постоје и из каснијег периода који још увек нису доступни. Први попис је урађен по освајању средњовековне Србије у години 1476, када је насеље имало негде око 500 становника. Релативно велики број становника се тумачи положајем насеља које се није налазило на путевима освајачких похода. Све до пописа из 1574. године становници су били хришћанска раја без муслиманских кућа, у попису увек постоји поп вероватно и богомоља што говори о прихватљивој верској толеранцији. Прелаз преко реке се вршио у селу Броска негде у трстеничком теснацу док је по следећем попису био у Трстенику јер је поменуто село запустело.

Крајем XV века тачније 1480. године долази до пустошења ових крајева од стране Мађара и одсељавања становништва преко Саве и Дунава, те у попису из 1516 постоји само Трстеник као насеље са негде око 700 становника али где је значајан прилив дошљака јер је мало баштина (наследних земљишњих поседа). Касније се током година број становника смањује да би по попису из 1574. године Трстеник имао око 150 житеља са једним додатком да око њега постоје и друга насеља. За XVII век немамо поузданих података о самом насељу па се не може ни тврдити да је на друму Карановац – Крушевац у месту Трстенику насељеном хришћанском рајом постојао хан. Србија се тада налази дубоко у унутрашњости Отоманске империје и само је питање значаја поменутог друма. Ово све због тога што је неких у то време 30 тих година тог века турски султан Мурат IV (1623-1640) организовао посебан тип ханова на друмовима тзв. мензулане.

³⁹ Г. Шкриванић, *Пушеви у средњовековној Србији*, Београд, 1974, стр. 131.

⁴⁰ Дефтерос (на грч. Δεϋτερος) у преводу књига.

Изглед Турској хана

У њима се чувао потребан број коња који су могли користити татари (државни гласници) када су на служби. Изузетно важне поруке преносили су виши државни чиновници а за мање важне коришћени су чауши или фариси.⁴¹ Значај овакве организације је у томе што је раније татар на основу специјалног султановог фермана за потребе преноса саопштења могао да врши успутну реквизицију, одузимање коња од локалног становништва и свега осталог што му је потребно да се задатак изврши. Примера ради то је изгледало овако: татарин је могао да узме коња кога сретне успут и да га јаше док не нађе следећег а газда је морао да трчи или како већ да би коња повратио назад што је наравно изазивало незадовољство и склањање са путева куда је могао наићи татар као и не гајење коња од стране становништва што је саму гласничку службу чинило неефикасном. Овим обликом гласничких веза та могућност је укинута. На челу мензулане налазио се мензулција који може да узме мензулану у закуп или је издржава локално становништво. Поред њега ту је и потребан број помоћника (menzil kalfas), суруџија, сахија и чауша.

⁴¹ Фариси су припадници турског војног реда односно главни род коњице у градовима, тврђавама и били су најбоље плаћени војници.

Касније су мензулане поред обавеза да за потребе гласничке службе обезбеде коње, обезбеђивали и путницима преноћиште, храну и за њихове потребе коње за превоз и пренос товара.

Пред крај XVII века који је Турско царство провело у стагнацији, долази после пораза код Беча и Аустро-Турског рата 1683-1689. године до осетног слабљења. Тај рат је имао велике последице и на становништво ових простора јер је дошло после повлачења аустријске војске до велике сеобе под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем. Огромна маса побуњених Срба прелазила је реке Саву и Дунав, које постају граница између две велике империје, плашећи се освете за учешће на страни Аустрије. Велики део простора Балканског полуострва који су насељавали Срби остаје празан чије се последице осећају и данас. Оба царства свако са своје стране границе прави, Аустрија војну крајину а Турска серхат.⁴² Како је простор остао великим делом без становника а за Турску као део граничног подручја добија на значају, то се у ове крајеве почиње досељавати муслиманско становништво. Пошто им је била потребна радна снага позивали су избегле на повратак уз потпуну амнестију и давали су локалним старешинама извешан степен аутономије. Признавали су народне старешине-кнезове и успоставили пандурску службу као једну врсту полувојних јединица, која је поред војске у градовима требало по селима и путевима да одржава ред. Били су смештени у посебним за ту прилику направљеним зградама, чардацима. Све ово говори о почецима српске локалне самоуправе у Београдском пашалуку који је негде ових година настао после укидања Смедеревског санџака.

Тих првих година XVIII века у Трстеник долазе прве турске породице из Новог Пазара и Карановца око стотинак људи. Тада се подиже хан који је могао имати функцију у ранијем делу текста описану. Неколико година касније у двогодишњем рату између Аустрије и Турске 1716-1718 граница између два царства се са река Дунава и Саве преноси на Западну Мораву. Трстеник и десна обала Мораве остају у Турској царевини, у насеље се доводи војна посада и поред реке се праве погранична утврђења, карауле и шанчеви. После свих дешавања Трстеник није више насеље хришћанске раје, већ права због броја муслиманског становништва турска касаба.

⁴² Серхат-војна погранична област са наглашеном војном влашћу.

ПЕРИОД АУСТРИЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

У времену од 1718. до 1739. године у току постојања аустријске Краљевине Србије у граничном појасу према Турској функционисала је српска народна милиција или хајдуци. Њихов задатак је био да осим чувања границе, обезбеђивања важнијих пунктова у земљи од разбојника и других напасника дуж цариградског друма то што је за нас овде важно да између својих стражарских места (чардака) преносе писане поруке наравно државног карактера. Српска народна милиција 1725. године састојала се од 19 компанија распоређених од ушћа Дрине у Саву до Градишта на Дунаву на растојању од 119 часова хода. Број хајдука је био 1.814 људи који су запоседали 75 чардака. Највише хајдука по 200 било у крагујевачком и витановачком капетанијату што је разумљиво када се знају њихове обавезе. Први поред чувања границе према Турској на трстеничком подручју, где је преко пута чардака Грабовца на данашњем месту Трстеника био турски хан са посадом од 100 пешака и 50 коњаника имао је и обавезе на цариградском друму. Други је исто преко пута свог чардака у Карановцу имао турски хан са посадом од 100 пешака и 50 коњаника под три заставе турске пограничне милиције као и то да се налазио на правцу главног прелаза преко границе из Турске.

Сталаћки капетанијат је имао највише запоседнутих чардака 11, како би се са сигурношћу могао пратити прелаз преко реке Западне Мораве. Између чардака су трасиране стазе и путеви а преко јаркова и потока пропусти и мостови. На чардацима су сталне посаде док се између њих редовно патролира како нико не би могао прећи границу тј. да не кријумчари робу већ да плати царину. Капетани редовно шаљу извештаје по гласницима за Београд као и аустријским гарнизонима у унутрашњости земље. Хајдучке компаније у унутрашњости мисли се на оне на цариградском друму дају потребан подвоз тј. пратњу потребну за обезбеђење путника и високе госпode. Овакав концепт чувања границе постојао је од раније у Аустрији у оквиру Војне крајине али наступајуће историјске околности нису дозволиле да он заживи на овим просторима.

У састав милиције улазе сељаци из хајдучких села која су измешана са коморским селима због чега долази до проблема. Хајдуци су били ослобођени одређених пореских дажбина које су за коморска села биле велике јер се Аустрија трудила да што више извуче из новодобијених земаља јер су старе земље Царевине биле економски исцрпљене вишегодишњим ратовањем на западним границама. Те дажбине су доводиле до тога да се становници коморских села исељавају за Турску. То опет није никако ишло у прилог Аустрији јер је желела да извуче што више на име пореза а с друге стране војне власти нису хтеле да укидају неке повластице хајдуцима примера ради имали су лепше поседе како због сигурности војне службе јер су на тај начин сељаци радо прелазили у службу тако и због сузбијања шверца и самог стања на граници. У току 1728. године мешовита комисија је изашла на терен и извршила разграничење између коморских и хајдучких села.

За трстенички крај је занимљиво, да је она страна са леве обале реке Западне Мораве припадала аустријској Краљевини Србији. На основу извештаја капетана Крига који је доставио принцу Карлу Александру војводи од Виртемберга гувернеру тадашње Србије из 1725. године налазимо да су чардаке трстеничког подручја опслуживале две компаније: крагујевачка и сталаћка.⁴³

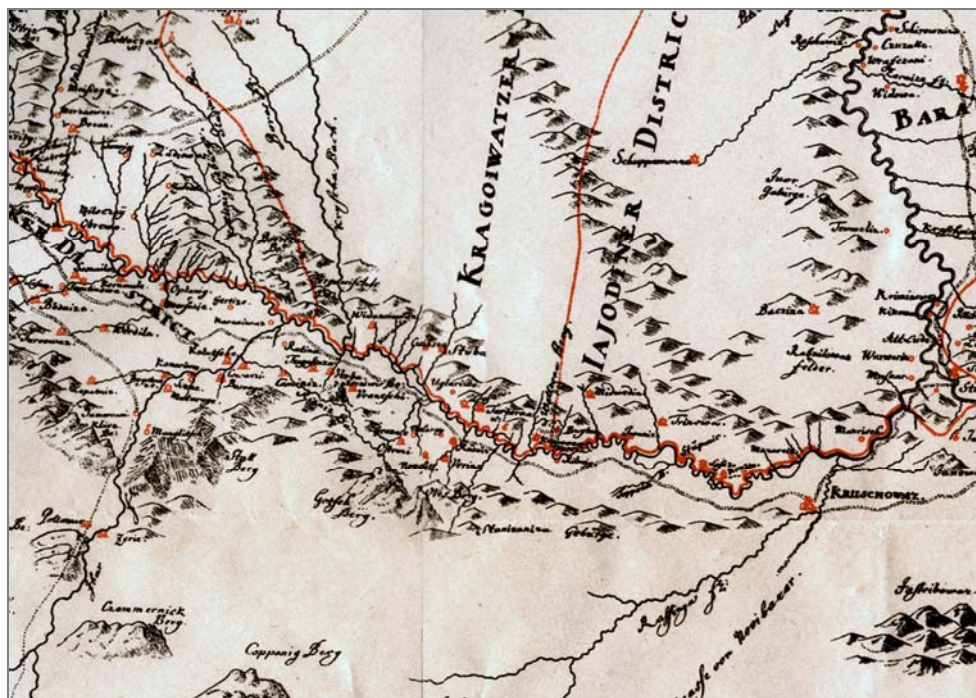

Принц Карло Александар војвода од Виртемберга

⁴³ С. Печињачки, *Распоред домаће милиције Аустријске Краљевине Србије у 1725. години*, Чачак, 1976, стр. 50-51.

Крагујевачка компанија броји како је већ напред речено 200 хајдука под командом оберкапетана Станише Марковића Млатишуме чије је седиште у Крагујевцу где је шанац и капетанова кућа. Први чардак налази се у Стублу на један час хода од Витановца и на њега излази један пут из Турске преко тамошњег насеља које се зове Ново Село. На један час хода од Стубла налази се чардак Лозна позади кога је истоимено хајдучко село а и на њега излази један пут из Турске. Грабоваци (Дербенграбоваци) је трећи чардак ове чете на два часа хода од Лозне преко пута је на месту данашњег Трстеника већ поменути турски хан са посадом иза границе на пушкомет је хајдучко село а десно на брду је стари двораци или замак мисли се на Јеринин град у Грабовцу од кога доле до Мораве води скривени пут. Четврти задњи чардак на удаљености једног часа хода од Грабовца је Богдање. Сваки чардак је запоседнут са три човека. Поред чувања границе и запоседнутости наведених чардака овај оберкапетанијат има на главном друму у Јагодини и Баточини по једног хаднађа (поручника) са по 30 људи ради превоза и безбедности путника.

Сталаћка чета капетана Андреаса Хостинског броји 100 хајдука и седиште јој је у Сталаћу. Први чардак налази се у Медвеђи на један час хода од Богдања, док је други на пола часа хода даље код Ивања а ту је ради тамошњег пута и промета. На један час хода од Ивања налази се трећи чардак Дренова код истоименог хајдучког села, где такође има један пут који долази из Турске. Сад долазимо до једног занимљивог момента а то је четврта стражарница тј. Стопања поред истоименог хајдучког села на један час хода од Дренове док је два часа хода даље чардак Кукљин истоименог хајдучког села до кога води један пут из Турске. Ко иоле познаје географију зна да је Стопања сада са десне а ето у то време је била са леве обале Западне Мораве. Два часа даље је чардак Јасика куда је у ранија времена ишао пут из Ниша преко Крушевца за Београд, па на један и по сат хода даље Макрешан. На истом растојању, даље је чардак Клисура који се налази опет занимљиво са друге обале реке а путописац јасно каже да доведе Морава мисли на Западну чини границу са Турском. Треба побројати још три чардака ове чете тј. Маскаре, Сталаћ и Катун и навести да се у Крушевцу налази 400 људи турске земаљске милиције под командом једног диздара и четири капетана.

Карта Краљевине Србије из 1718. године
(део који се односи на трстенички крај)

Три године касније када на терен излази комисија да разграничи коморска од хајдучких села стање на терену је мало другачије. Сада има 18 компанија и за трстенички крај је задужена витановачка и сталаћка чета. Витановачком четом командује капетан Радован Станишић син већ поменутог оберкапетана крагујевачког Станише Марковића. Осим Витановца остала два чардака витановачке компаније контролише крагујевачка чета, док је све остале чардаке крагујевачке компаније на обали Западне Мораве преузела витановачка и од сталаћке чете Медвеђу и Ивање. До размене села је дошло између витановачке и сталаћке чете јер је Медвеђа ближа Витановцу а село Вожановце Сталаћу.⁴⁴

После непуних двадесет година мира долази до новог другог у овом веку двогодишњег рата ова два царства преко наших простора од 1737 до 1739 године. Као резултат ратовања долази до тога да се граница поново враћа на реке Саву и Дунав. У току рата Трстеник је

⁴⁴ С. Печињачки, *Подаци о уређењу србијанске милиције у 1728/29. години*, Чачак, 1976, стр 181-182.

заједно са Крушевцем и Карановцем ослобођен а Турци су из насеља побегли. По завршетку рата они су се вратили а како је граница померена на север то се преко реке поново организује јавни превоз. У самом насељу број хришћанског становништва сведен је на минимум јер је становништво избегло због несигурности и безакоња у тадашњој Србији под турском доминацијом. Колико је Србија тада пуста земља говори податак да је на целом простору било само 6.586 пореских глава. На оваквом подручју без икакве економије било је немогуће организовати војну крајину, како би обезбедили радну снагу, која би била у стању подмиривати увећане војне трошкове на име већ поменуте војне крајине. У наредних 50 година релативног мира овај простор Србије, Београдски пашалук ће како због изузетног насељавања и великог природног прираштаја учетворостручити број становника са 50-так хиљада на негде преко 200 хиљада .

Граница Краљевине Србије и Турској царства

ПОШТАНСКИ САОБРАЋАЈ ЗА ВРЕМЕ I СРПСКОГ УСТАНКА

Омасовљењем устанка, дакле током фебруара и марта 1804. године, када су прекинуте све поштанске везе у Србији, привремено се онемогућава транзит међународног поштанског саобраћаја преко Србије. О томе су своје читаоце обавештавале новине у Европи. Међутим, у Србији је циркулисање писама настављено. Мрежа мензулана је очувана, само је људство у мензуланама сада служило своме народу, а не Турцима.⁴⁵

Карађорђе је и пошто је постао поглавар, у свом окружењу као прави српски домаћин, уз себе имао одређен број момака, који нису били његове слуге, већ пре његови телохранитељи и помоћници. Већином су то били његови рођаци, комшије из Тополе или од војвода препоручени као поуздани и способни младићи. Ти момци, као људи од поверења, били су и први државни татари(преносиоци порука односно гласници). Њихов задатак се састојао у томе да су одржавали везу између врховног војводе Карађорђа и војвода по свим крајевима Србије.

Вожд Ђорђе Петровић-Карађорђе (1762-1817)

⁴⁵ Милорад Јовановић, *Организација преноса писама у Србији у првој половини 19. века*, зборник са научног скупа Крагујевац, пресидијум Србије 1818-1841, Историјски архив Шумадије, Крагујевац, 2006, стр. 331.

Да би Совјет могао да прати ситуацију у свим нахијама, да од њих добија вести, информације и писма, као и у обрнутом смеру да им шаље одлуке совјета или наредбе, било је потребно обезбедити плаћене државне писмоноше. Божидар Грујевић, као правник и један од иницијатора формирања Совјета, написао је упутство о организацији Совјета – *Устројеније Совјета*. Навешћемо део овог документа који се односи на организацију преноса писама: 2. *Књигоноша мора бити повише; на пример 10. Овим(а) да се плаћа определи, сходна (За овај су посао млади људи најбољи, но треба их оштро држати, и закљети)....*⁴⁶

У Карађорђевом законуку члан 17. тачно одређује ко је надлежан да брине о организацији преноса писама, као и мере које ће бити предузете против онога ко прекрши закон: *Налаже се сваком Србину, а особито сеоском кмету, када би писмо у село дошло, да се ипак даде кмету у које му драго доба било, и кмет ипак час да га шиље куд иде и коме. Тако исто и џебана кад би у село дошла. Који би се усудио од више поменути ствари задржати, ипак подлежи 50 штаканца ирети.*⁴⁷

Војвода диктира писмо док момак (штаканца) чека спреман да га понесе

⁴⁶ Божидар Грујевић (Теодор Филиповић), *Устројеније Совјета*, прилог књизи *Мемоари постоје Машије Ненадовића*, издао Љубомир П. Ненадовић, Београд, 1867. стр 293. О томе пише и руски историчар Нил Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светиоандрејевске скупишћине*, Београд 1870, стр. 39.

⁴⁷ Александар Соловјев, *О Карађорђевој законуку*, Зборник радова Карађорђевој устанак – настајање нове српске државе, Велика Плана, 1998.

Мензулске коње могли су користити и други путници, а не само татари. Да би то могли остварити морали су имати објаву од Карађорђа, Совјета, или неког од војвода. *Писаи њасош њисару лази њодоровићу од њојоле до у шабац, Коње на Свакој мензулани да му дају.*⁴⁸

Године 1811. је Карађорђе у Тополи изградио своју резиденцију која је имала облик утврђеног града. Утврђење је имало два дворишта. У једном је била црква са школом и кућом за учитеља, а у другом дворишту се налазио Карађорђев двор или конак, као и конак за госте. У овом дворишту је била и стара Карађорђева кућа, коју је он уступио за боравиште својих пратилаца, момака и телохранитеља. У близини Карађорђевог града налазила се гостилница за путнике, коњичка касарна и коњушница, а ту су биле и среска и општинска кућа.

Дакле, све оно што је било потребно за пренос писама налазило се у непосредној близини Карађорђевог конака. Док је у оквиру конака постојала и вождова канцеларија, где су радили његови секретари и писари. За поверљива и важна писма он је као татаре користио своје момке. Службена писма су, осим њега, слале и среске и општинске власти. Претпостављамо да су државни татари коње остављали у великој војној коњушници. Тих година Топола је била српска престоница, а самим тим и чвориште свих путева и целокупне мензулске мреже Србије.⁴⁹

ДОНОШЕЊЕ ДИПЛОМА ВОЈВОДАМА КАО УСТАНОВЉЕЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА

Доношењем Диплома војводама јануара 1811. године само је озваничена организација поштанског саобраћаја која је већ постојала. Трстеник се налазио у надлежности карановачког војводе Антонија Ристића-Пљакића⁵⁰. Имамо у Прилогу:

⁴⁸ Деловодни *ѡроѡко*л Карађорђа Петровића Бр. 847. од 11. јула 1812.

⁴⁹ Милорад Јовановић, *Пренос устаничких ѡисама или Орѡанизација ѡреноса ѡисама у Србији за време Првог срѡског устѡнка од 1804. до 1813. ѡодине*, Београд, 2005, стр. 67-68.

⁵⁰ Антоније Ристић Пљакић (1780-1832) На почетку Првог српског устанка при освајању Рудника 1804. код Јелен-гроба убио је карановачког муселима (турског начелника полиције за Краљево) Пљаку након чега је прозван Пљакић. Оженио се 1806. најстаријом Карађорђевом кћерком Савом. Као карановачки војвода Антоније Пљакић је 1813. био главнокомандујући резерве и над нахијама

Сербском ујојводи јосидорару Анђонију Пљакићу

Труди ваши за ошечесиво јоднеши и истинаја храбрости ваши јроштив нејријашеља на разнима мјестима јоказанаја обрашила је наше вниманије на вас и в знак вашејо ошлицја и вознајражденија јојверждавамо имено вас ујојводом карановачким и кнежине ваши ош ниже именоваши села следујушћим образом.⁵¹

Биста Анђонија Ристича-Пљакића у Краљеву

У списку села не помиње се Трстеник посебно већ се уз Осаоницу подразумева. Наведена су следећа села трстеничког подручја: Липова, Хрсовци (Рсовци), Рућинци (Рућинци), Осаоница, Очаци (Оџаци), Црнишава, Стари Трстеник, Почековина.

Део из Дипломе који се односи на мензулане:

У нахији вашој да учиниш⁵² четвори мензулане, једну у Карановци, груја у Трстенику, шрећа у Гучи, а четврћа у Пожеи. За те

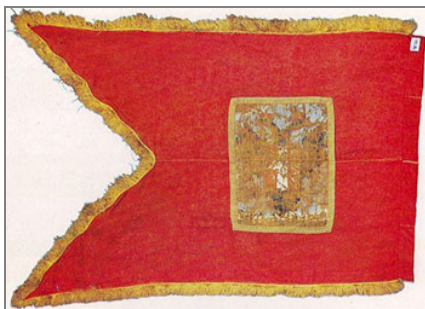
пожешком, пазарском, крушевачком и једном Хаџи-Продановом старовлашком кнежином. Остао је у шанцу код Делиграда до митровдана 1813. да брани правац од Ниша. Али увидевши да је Србија већ покорена од стране Турака неприметно је изашао са војницима оставивши Турцима празан шанец. Неко време се скривао а онда 1814. пребацио у Срем где му је раније избегла породица. У Хотину је живео до 1830. године а умро је 1832. на путу за Србију у Чернецу (Мала Влашка) за којом је толико жудео. Позната сликарка Милена Павловић-Барили је његова чукунунука.

⁵¹Архив Српске академије наука и уметности. Број 536. Збирка преписа Исидора Стојановића Диплома, указ о јосћављењу Анђонија Пљакића за ујојводу карановачкој.

⁵²То није значило да их они изграде већ да уреде већ постојеће или да их обнове или оснују тамо где нису постојале.

четири мензулане ош нахије да узмете у сваку мензулану по 4 коња и уз те коње по три мензулције. Исте коње и мензулције рана и илаша ош нахије да уједануш уреде што ће им за годину требати како за право ви с кметовима наћете.

Затим је 16. јануара 1811. године послато писмо са упуством и начином прикупљања пореза. Уз порез су прикупљена средства за трошкове издржавања мензулана: [...] Тако и за мензулане имаће трошак, коњи, илаша мезулчијама, у то исто садање можеће порезати да се уједно пореже. Тако како ово моје писмо примите и разумете, ош истога часа саставите се с кметовима ош нахије и претплатите ош своје нахије колико ће лава изићи. Тако за мензулане порежите и порез, пак по колико вам дође на лава, и то што скорје и најдаље до двадесет дана кусур донесите ош свега, то јест ош целе нахије, у Совјет. [...] ⁵³. Проблем је настао у томе што су исте већ побројане мензулане, наведене и у Дипломи проте драгачевског Милутина Илића-Гучанина па га дописом од 16. јануара 1811. обавештавају о томе на следећи начин: Пак војвода Антоније! Дајемо вам знати да смо сад раздвојили дациом твоју нахију и Драгачево, а иако и мензулану. Две мензулане у тебе ће бити, а две у Драгачеву. Ти ћеш се старати о твојим мензуланама, а поштво својим, а иакоћер и порезом, но само матисирај бити хоће један. ⁵⁴ Коначно смо са овим подацима разјаснили дилему која је дуго присутна о томе у чијој надлежности је била трстеничка мензулана.

Застава карановачкој војводе Антонија Ристића-Пљакића ⁵⁵

⁵³ Архив Српске академије наука и уметности, број 540. Збирка преписа Исидора Стојановића, Писмо са упућивом војводи Антонију Пљакићу о износу и начину прикупљања пореза у нахији карановачкој, за годину 1811.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Ова застава из Првог српског устанка чува се у Историјском музеју Србије.

У упутству о износу и начину прикупљања пореза у нахији карановачкој за 1812. годину имамо: [...] и *широшак на мензулане разрезаће* на вилајет и с *прочим (осталим) порезом даће* у касу народњу *окуда ће се свакому издавати* [...] ⁵⁶ Мање територијалне јединице кнежине су исто тако добијале задужења на име држања мензулана и магистрата. Војводе су од убраног укупног пореза одбијали трошкове за издржавање мензулана и трошкове за израду барута за војску па су онда остатак слали Совјету у народну касу.

Овако изложена организација мензулско-татарске службе потврђена је уписима у Карађорђевог деловодном протоколу, пореским задужењима и рачунима мензулских трошкова. Мензулско-татарска служба је на овај начин функционисала у Србији све до пропасти Првог српског устанка и поновног доласка Турака.

Калуђер пише помо

⁵⁶ Архив Српске академије наука и уметности, број 570. Оригинал. *Настављеније, упушћиво војводи Антонију Пљакићу о износу и начину прикупљања пореза у нахији карановачкој, за годину 1812.*

❧ ВЛАДАВИНА КНЕЗА МИЛОША ❧

Одмах по окончању устанка, 15. децембра 1815. године, кнез Милош упућује писмо нахијским и кнежинским поглаварима, као и читавом српском народу, у коме стоји да је по уговору о миру српски народ обавезан да плаћа порез из кога ће се плаћати њошџовим љарама шџо се давало буде: шџо су мезулане, одкуљљивање робља, љосланици у Цариграду, вилајетџски служишџељи, који од љлатџе живе и љрочаја.⁵⁷ Видимо да је постојећу мрежу мензулана у Србији финансирао српски народ.

Књаз Милош Обреновић(1780-1860)

⁵⁷ Мита Петровић, *Финансије и усџанове обновљене Србије до 1842*, књига II, Београд, 1899, стр. 41.

Мензулане су могли да користе татари, курири, гласници-како турски, тако и аустријски, француски, па и српски. Београдски везир имао је неколико својих татара, над којима је стојао татар-ага⁵⁸. Када би кнез Милош писао султану или неком везиру а писма су била званична, као на пример када нешто моли у име српског народа, онда би замолио београдског везира да му уступи неког од својих татара.⁵⁹ Татар је најпре слао кнез али и други високи чиновници. Како се кнез најчешће налазио у Крагујевцу који је од 1818. године био прва престоница он је одатле управљао државом, а тиме и мензулском мрежом. Како су потребе због кнез Милошеве дипломатије, изискивале и пренос писама до све чешћих делегација у Цариграду а и према осталим суседним пашалуцима то је у Крагујевцу постојала једна чета коначких момака њих око 50. Њима су руководили буљубаше Настас Ђорђевић⁶⁰ и Сима Паштрмац, па се за њих двојицу може рећи да су они организатори преноса важних писама у то време.

Међу момцима су бирани најпоузданији људи, који су најпре били татари а касније су неки од њих заузимали највиша места у српској државној хијерархији. Били су то Јованча Спасић, Алекса и Стојан Симић, Татар-Богдан Ђорђевић, Лазар Аранђеловић-Инца, Ђира Анђелковић, Тоша Шомић, Петар Станковић-Стамболија, Таса Танкосић, Петар-Пеката Илић итд. Мензулане су биле државне установе, одржавање истих је ишло на терет буџета, а татари за изнајмљивање коња нису плаћали никакву накнаду. Они су само добијали новац за храну или преноћиште по приспећу у одредиште.

Ово је промењено 24. априла 1826. године, када је султан Махмуд II издао нарочити ферман (указ), којим се све мензулане у Турској царевини стављају на лицитацију.⁶¹ Мензулану је могао да закупи сваки пристојни, способни и поштени грађанин царства, који је испуњавао одређене услове: да увек располаже одређеним бројем здравих коња, да има потребан број особља, суруџија, одација и арџија.⁶²

⁵⁸ Вукашин Ј. Петровић и Др. Никола Ј. Петровић, *Грађа за историју Краљевине Србије*, књига прва, Београд, 1882, стр 193.

⁵⁹ *Исто*, стр 239.

⁶⁰ Познат и као Анастас Ђорђевић и Настас Георгијевић Арслан (лав).

⁶¹ Никола Гулан, *Пошћанске везе између Србије и Турске пре и после увођења редовних пошћа у Србији*, ПТТ архив, бр 2, ПТТ музеј, Београд, 1958, стр. 54-55.

⁶² *Суруџија* је помоћник татарина, његов пратник од једне до друге мензулане, преузима пошљке за своје подручје, предаје татарину пошљке са свог

По том ферману нико више није могао да користи мензулске коње без накнаде. Тачно се знала цена коју је плаћао сваки путник без обзира да ли је у питању био високи државни чиновник, татарин или било ко други. Удаљеност између мензулана је била позната, тако да је сваки татарин на основу удаљености унапред добијао новац да би платио трошкове изнајмљивања коња. Ово је моменат када мензулане дефинитивно прелазе у српске руке. Постојала су бар два разлога што је то било тако. Први, јер дотадашњим закупцима мензулана овакав начин издржавања мензулана није одговарао и други јер је кнез Милош инсистирао на томе да мензулане буду у српским рукама. Он је преко мензулција установио прву српску обавештајну мрежу јер је знао ко, када, куда и којим послом путује.

Турски султан Махмуд II⁶³ је 1830. године издао хатишериф којим је Србија добила аутономију, при чему је српском народу дозвољено отварање школа, болница, штампарија и пошта.

Турски султан Махмуд II (1785-1839)

подручја, обезбеђује храну и смештај куриру, као и замену коња кога је татарин користио до следеће мензулане; *одаџија* је угоститељ, послужитељ и вратар; *арџија* је слуга.

⁶³ Занимљивост везана за овог султана је и то што је ферманом (указом) из децембра 1835. године одредио распоред боја на српској тробојници. Ранији распоред је био црвено, бело и челикасто плаво али је то Русији сметало јер ју је подсећало на боје Француске заставе па је дошло до промене.

У хатишерифу је, у тачки 20, писало: *Ако поменути народ (Срби) нађе за пошребно да, у свом посебном интересу, установи пошту за писма, власни моје Високе Порте неће му у томе сметати.* То се ипак није догодило 1830. године да Срби отпочну да уживају у благодетима аутономије. Турска је по том питању одуговлачила, па је овај хатишериф на снагу ступио доношењем фермана од 26. октобра 1833. године.⁶⁴

Са организацијом пошта се каснило још више. Тек 1835. године је кнез Милош управљање поштанским саобраћајем поверио искусном Јакову Јакшићу. Он 20. фебруара 1835. године пише Совјету: *Желећи да се у земљи нашој воошче пошта добро уреди, поштављам Ја данас мој надворној Совјетника Јакова Јакшића Надзирашељем целе Поште у Србији, поверавајући му све дужности, које њему као Надзирашељу целе Поште у Србији пристоје...*

У годишњем календару за 1836. годину, *Месеџослов*, објављен је ред превоза поштиљака, где имамо: *Из Београда одлази Књажевска Пошта у Крајујевац (или Пожаревац, када се Књаз ту задржава) Недељом и Средом око три саата после подне.*⁶⁵ На тај начин устаљује се организација преноса писама, односно тачно се утврђују дани отпреме писама из главних српских мензулана. Још увек српски државни татари преносе само службену пошту, али српску мензулску мрежу већ увелико користе аустријски татари, службеници аустријске конзуларне поште или трговци, који приватним закупцима мензулана наравно плаћају трошкове преноса писама или коришћења коња за путовање по Србији.

Хатишерифом и уставом од 1839. године тачно су прецизирана задужења појединих државних органа око организације поштанског саобраћаја. У тој години донет је *Пројекат којим се начином може у Србији поштански поредак завести.* Тако да су мензулане у Србији поново подржављене јер је држава имала жељу да Пошту коначно узме у своје руке.

⁶⁴ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, књига II, Београд, 1899, стр 1102.

⁶⁵ Димитрије Тирол, *Месеџослов за годину од рожденија Христова 1836*, Књажевско-Србска Књигопечатња, Београд, 1936.

А онда је дошло до сукоба уставобранитеља са кнезом Милошем и седиште државе је привремено пренето у Београд. После смиривања стања у земљи, кнез Михајло довршава започету реформу поштанског саобраћаја. Отварају се прве поште у Србији, које ће обављати јавни поштански саобраћај. То је подразумевало да у пошти сваки грађанин може да преда писмо, према унапред постављеним условима, а пошта је дужна да писмо пренесе до примаоца у одредиште које је поштилац одредио.

Прва пошта у Београду отпочела да врши јавни поштански саобраћај 25. маја 1840. године и налазила се на крају данашње Улице кнеза Михајла, с леве стране, где се данас налази Ликовна академија. Међутим, пошто је управљање земљом поново враћено у Крагујевац, онда је било потребно отворити пошту и у овом месту. Није требало много и већ 4. јуна 1840. године почела је са радом и друга пошта у Србији у Крагујевцу која се налазила при канцеларији Попечитељства Внутрењи дела.⁶⁶

Графика за прославу 170 година Поште у Србији

⁶⁶ Министарство унутрашњих послова

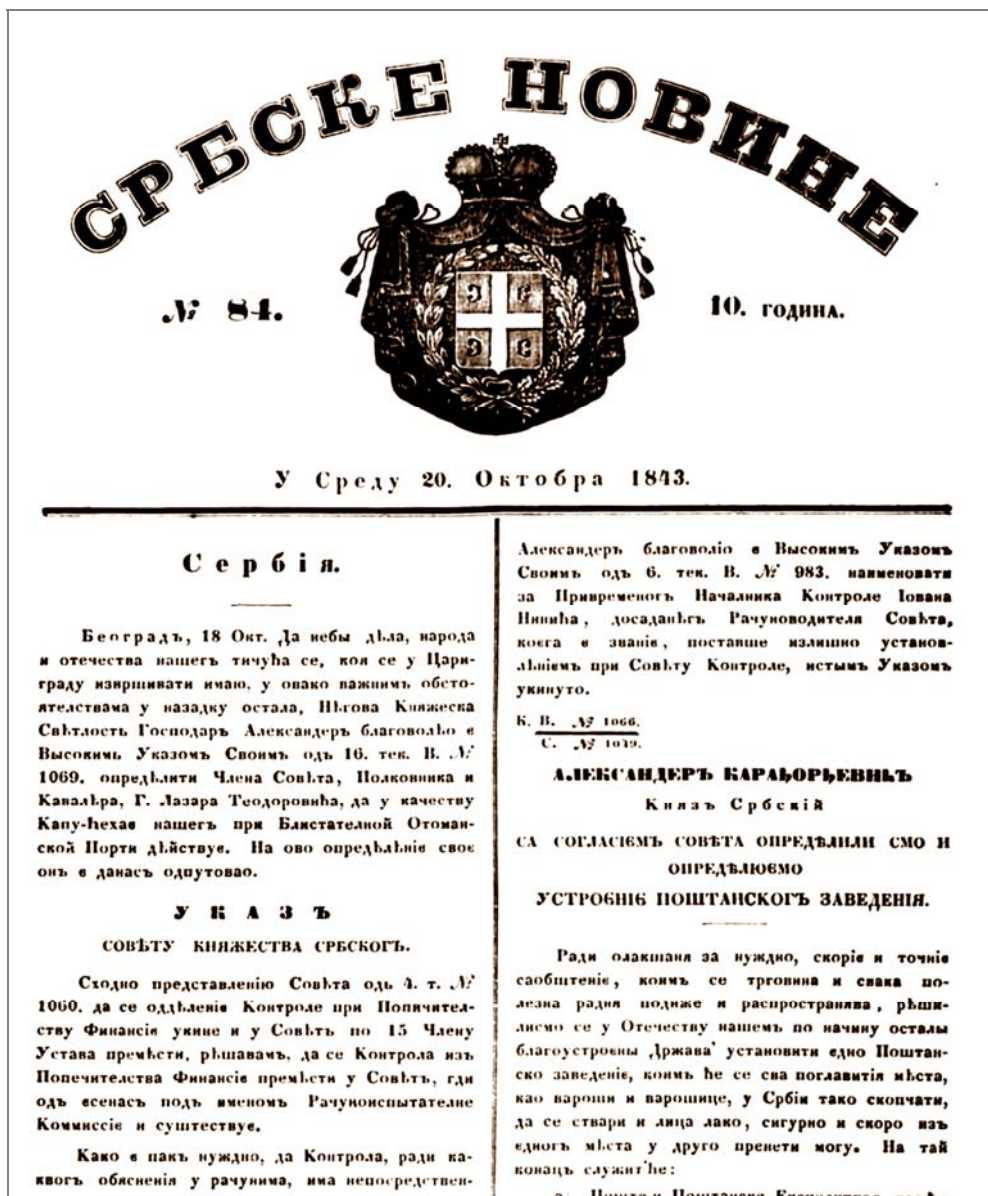
УСТРОЈЕНИЕ ПОШТАНСКОГ ЗАВЕДЕНИЈА

Доношењем, *Устројенија поштанског заведенија*,⁶⁷ 15. октобра 1843. године од стране кнеза Александра Карађорђевића, српска пошта добија и законску подлогу. По том акту, у Србији су постојале две поште, у Београду и Крагујевцу, а остале поштанске установе назване су пост-експедицијама. Овај назив су добиле због тога што ова врста пошта није егзистирала посебно, већ су то била експедициона одељења при окружним или среским начелствима. У тим одељењима пост-експедитори су водили евиденцију (регистар) свих службених писама сачињених у том органу, или приспелих од других државних органа. Поред овог посла пост-експедитори су од приватних грађана примали, или су им уручивали приватна писма. Њихов посао је био да сва писма уводе у посебне протоколе и пакују их у пакете по правцима отпреме (тада још није било поштанских врећа). Тако су одељења експедиције при начелствима постала пост-експедиције, а експедитори су постали пост-експедитори.⁶⁸

Рад пошта и пост експедиција одвијао се према *Пројекцији којим се начином може у Србији поштански поредак завести*, од привременог управитеља српских пошта Уроша Боришева (Боришевића), који је пре постављења на то место радио у Аустријском конзулату у Београду, а још пре тога као чиновник аустријске поштанске мреже. У почетку, уопште није наплаћивана поштарина за пренос пошиљака, јер су већину писама слали државни органи, па је било нелогично да држава сама од себе наплаћује таксу за пренос. Но, како се број приватних писама повећао, у Попечитељству внутрени дела, које је било надлежно за поштански саобраћај, донели су одлуку да се од приватних лица наплаћује поштарина, и то према величини писма.

⁶⁷ Данашњим језиком могли би се рећи да је то Формирање поштанске службе.

⁶⁸ Милорад Јовановић, *Организација ПТТ саобраћаја у Србији у другој половини XIX века*, зборник са научног скупа Крагујевац у другој половини девединаестог века, Историјски архив Шумадије, Крагујевац, 2010, стр. 387.

На основу овог акта се поштански саобраћај обављао све до 1866. године, када је кнез Михајло потписао 25. јануара поменуте године, Закон о пошти. Разлог је био у томе што је у Европи технологија обављања поштанског саобраћаја већ била одмакла за неколико корака.

Циљ Устројенија поштанској заведенија можемо дефинисати цитирајући три члана овога документа:

[Увод]

Ради олакшања за нужно, скорије и шочније саобшћеније, којим се прџовина и свака пољезна радња подиже и распрџтрањава, решили смо се у џшечџству нашем по начину џшали блаџџстројени држава уштановиши једно поштанско заведеније, којим ће се сва пољавишија месџа, као вароши и варошице, у Србији шако скојчати да се сџвари и лица лако, сџурно и скоро из једној месџа у друџо пренџи моџу. На шај конач, служиће:

а) Пошџе и поштанске експџдиџуре, које ће, нужним прџсоналом снабдеване, занимаши се деловџсџвом поштанскоџ џпределе-нија.

б) Мензулане, које ће снабдеване нуждним служиџџџима и коњма ко прџнашању поштанских прџмеџа служиши.

в) Уџравиџџџство поштанско, које ће џелим поштанским заведенијџм уџрављати и над шочним извршивањџм дужноџи бџиши и надзираши. [...]

Чл. 20.

Поштански чиновници дужни ће бџиши прџдана џисма, новине, журнале, џџчатиане сџвари, живоџисе и рисовања, мусџре еџаџа⁶⁹ и друџа џисмена сачињџнија, џд свакоџа прџдаваџџџа прџмаши и на на-значено месџџ џноме коме прџнадлежи пошџљати. [...]

Чл. 54.

Поштанско заведеније заводџиши, држаши и распрџтрањџ-ватиши, прџиџада прџравиџџџџству с искљџчиџџџним прџравом шако, да нико друџи шаково или поџгодно заведеније уштановиши и држаши не може, које би к џшџџм џпределџнију, џџ. прџнашању прџриџџџџџџџџ сџвари за пошџџу назначџни, служило. [...]

Дакле, Устројџеније је установило два принципа џд којих се српска Пошта, ево, више џд 170 година придржава прџвог принципа по коме поштански саобраћај је јавна служба, што значи да сваки

⁶⁹ Журнале, џџчатиане сџвари, живоџисе и рисовања, мусџре еџаџа... значи: часописе, штампане ствари, слике и цртеже, узорке роба...

грађанин може, под одређеним минималним условима, било коме другом грађанину Србије да пошаље пошиљку, а Пошта ће пошиљку да пре-несе и уручи је примаоцу. Док по другом само Пошта може да врши пренос поштанских пошиљака којим је у Србији уведен монопол Поште над поштанским саобраћајем више не важи.

У *Устиројенију* су наведене поште, пост експедиције и мензулане које држава има намеру да установи:

Поште: Београд и Алексинац.⁷⁰

Пост-експедиције: Смедерево, Гроцка, Пожаревац, (Доњи) Милановац, Неготин, Радујевац, Фетислам (Кладово), Колари, (Смедеревска) Паланка, Баточина, Јагодина, Ђуприја, Параћин, Шупељак (Јовановац), Крагујевац, Брусница (Горњи Милановац), Чачак, Пожега, Мокра Гора, Палеж (Обреновац), Шабац, Лозница, Свилајнац, Зајечар, Гургусовац (Књажевац), (Соко) Бања, Крушевац, Карановац (Краљево), Рашка, Уб, Ваљево, Љубовија и Рача (на Сави).

Мензулане су биле предвиђене у свим местима у којима су постојале поште и пост-експедиције, осим у: Смедереву, Свилајнцу, Радујевцу, Ђуприји и Параћину, а предвиђене су и у местима у којима поште нису отворене: у Крушевици (Кучеву), Брзој Паланци, Кривом Виру, Трстенику и Студеници.

Значај места и броја пошиљака је опредељивао да ли ће негде постојати пошта или пост-експедиција, а од тога је зависио и број службеника. Тако да имамо да је београдска пошта имала једног пост-мајстора, једног пост-официра, једног писморазносача и 4 постиљона. Алексиначка пошта је имала једног пост официра и једног писморазносача. Док су пост-експедиције имале само по једног пост-експедитора (који је био потчињен и начелнику у чијим просторијама је обављао поштански саобраћај).

Пренос пошиљака се обављао тако што би у београдској пошти све пошиљке, које су намењене отпреми у друга места, повезали их у свежњеве, који су се омотавали папиром и печатили их. На свежњевима су исписивали називе одредишних пошта. Сви свежњеви су стављени у поштанску торбу. На врх торбе су прилагали

⁷⁰ Променом династије Крагујевац је изгубио статус престонице, а тиме и привилегију да има пошту. Друга пошта је отворена у Алексинцу као капији Европе, на граници према Турској.

списак свежењева, као и путни пасош, лист на коме би чиновници пошта на одређеној поштанској линији уписивали када су пошиљке приспеле од предходне и када су отпремљене према следећој поштанској установи.

[illegible]

Изїлед сайної ҃асоша

Београдски суруџија би преузимао у пошти торбу, узјахао коња и упутио се ка Гроцкој. У Гроцкој београдски суруџија предаје поштанску торбу са пошиљкама примљеним у Београду, а преузима пошиљке које су из Гроцке упућене за Београд, као и поштанску торбу са пошиљкама које су (евентуално) приспеле са линије из Неготина. Затим се београдски суруџија враћа за Београд.

Поштански службеник у Гроцкој проверава у торби да ли су из Београда приспели сви свежењи писама, узима из ње свежањ писама за Гроцку и у торбу убацује своје свежење писама за поште на тој поштанској линији, које додаје на већ постојећи списак. Затим поштанску торбу предаје грочанском суруџији, који се упућује ка Коларима. И тако се пошиљке преносе све до Алексинца, који је крајња тачка на тој поштанској линији.

Број апликација

(ШК 75.)

ПИСМОНОСНА КАРТА

Жет поштувајте поште

И

отправача

прилаже

на

от

от

188

Жет примајте поште

[illegible]

Изїлед ҃исмоносне карїе

Аманете (вредносне поштиљке са новцем и вредносним папирима, као и пакете) су преносили наоружани јахачи, постиљони. Ако је поштиљака и пакета било више, постиљони су поштиљке стављали у бисаге или плетене корпе које су товарили на додатне коње. Постиљони се нису успут смењивали, већ су јахали од почетка до краја линије. Са њима су јахале локалне суруције који су водили товарне коње. Ако је износ новца био велики, онда су постиљони у окрузима, кроз које су пролазили, добијали полицијску пратњу, која их је спроводила до следећег округа.

Дипломатску или поверљиву државну пошту носили су татари. Они су били службеници Попечитељства инострани дела⁷¹. Било их је од 3-5 и имали су свог руководиоца, татар-агу. Од 1839. до 1858. године татар-ага је био Лазар Аранђеловић-Инца. Ни татари се нису смењивали, већ су јахали од Београда па све до одредишта, до Цариграда, Травника, Солуна или Видина, на пример.⁷²

Поште и мензулане су биле спојене мрежом поштанских линија. Према *Устројенију* су постојале следеће поштанске линије:

Главне линије:

Прва: Београд – Гроцка – Пожаревац – Крушевица⁷³ – Милановац – Фетислам – Брза Паланка – Неготин.

Друга: Београд – Гроцка – Колари – Паланка – Баточина – Јагодина – Шупељак – Алексинац.

Трећа: Баточина – Крагујевац – Брусница – Чачак – Пожега – Ужице – Мокра Гора.

Четврта: Београд – Палеж – Шабац – Лозница.

Споредне, спојне или сојузне линије су биле:

Између прве и друге главне линије: Неготин – Зајечар – Криви Вир – Гургусовац – Бања – Алексинац.

Између друге и треће: Крушевац – Трстеник – Карановац – Студеница – Рашка.

Између треће и четврте: Палеж – Уб – Ваљево – Љубовија – Рача.

⁷¹ Министарство спољних послова

⁷² Милорад Јовановић, *Организација ПТТ саобраћаја у Србији у другој половини XIX века*, зборник са научног скупа Крагујевац у другој половини деведнаестог века, Историјски архив Шумадије, Крагујевац, 2010, стр. 387.

⁷³ Уместо у Крушевици (Кучеву) постојала је мензулана у селу Мишљеновцу.

Мензулане на главним линијама су имале по једног настојника и по пет суруџија, а на споредним линијама по једног настојника и по двојицу суруџија. Мензулане на другој главној линији (као магистралној, од које се рачвају остале линије, и која спаја две поште, Београд и Алексинац) имале су по 20 коња. Мензулане: Пожаревац, Неготин, Крагујевац, Чачак, Ужице, Палеж, Шабац и Ваљево су имале по 6 коња, а све остале мензулане су располагале са по 4 коња.

При Попечитељству внутрени дела формирано је Управитељство поштанско, које је у свом саставу имало четири чиновника: Управитеља, књиговођу, писара и канцеларијског служитеља. Они су тада управљали српском поштом. Управитељство је, својим наредбама и упутствима уређивало начин рада у поштама, али је било дужно и да контролише рад поштанских службеника.

Сви пост-експедитори и настојници мензулана су били потчињени Управитељству поштанском, у погледу поштанске технологије, али су истовремено били потчињени и свом среском или окружном начелнику, од кога су добијали плату и на крају године добијали мишљење о свом раду, он им је потписивао кондуит листу, неку врсту карактеристике, оцене квалитета њиховог рада. И једни и други били су подређени истом Попечитељству внутрени дела.

Писма су била отпремана два пута недељно, а аманети (вредносне пошиљке и пакети) два пута месечно. Поштарину за писма, пошто је то време без поштанских марака је могао да плати и пошиљалац и прималац. Ако поштарину плаћа пошиљалац, онда је поштански чиновник приликом предаје писма, то мастилом записао на полеђини писма, а затим је адресну страну прецртао унакрст оловком у боји. Уколико поштарину није платио пошиљалац, онда ће цену поштарине обрачунати поштански чиновник у одредишту и то наплатити од примаоца, приликом уручења пошиљке.

Достава пошиљака на адреси примаоца, осим у Београду и Алексинцу, у данашњем смислу, није постојала. У поштански дан, када су приспевале пошиљке, поштански службеник би у посебан регистар уписао све приспеле пошиљке. Онда би из сваког одељења среског или окружног начелства дошао по један чиновник да провери да ли је за то одељење приспело неко писмо. Једном недељно би

у среску или окружну пост-експедицију из сваког општинског суда⁷⁴ долазио по један чиновник да преда писма и преузме она која су у међувремену приспела. Он би преузео и приватна писма, која су чувана у општинском суду, док га не би подигао прималац.

За приватна писма су до пост-експедиције (или општинског суда) у поштански дан долазили, обично, трговци и проверавали да ли је приспело неко писмо. Ако је писмо приспело за неког обичног грађанина онда је пост-експедитор примаоцу по неком комшији послао абер, вест да му је приспело писмо и да треба да га подигне.

Поштанске коње су, осим за пренос поштиљака, могли да користе и грађани за путовање, осим ако сви коњи нису били заузети преносом поштиљака. Путник је из свог места полазио у време када је предвиђена отпрема поште, заједно са суруцијом. За изнајмљивање јахаћег коња путник је плаћао 2 гроша по коњу за сат пута.⁷⁵ Путник је могао да изнајми и товарног коња, ако је имао велики пртљаг, за чије изнајмљивање је плаћао исту цену.

Пошилку је било могуће отпремити и у дане када није поштански дан, ештафетално.⁷⁶ Осим основне поштарине која би била наплаћена за редовну отпрему, поштиљалац би платио још по 4 гроша по коњу за сат преноса, ако пошилка није тежа од 7 ока.⁷⁷

И путници су могли да изнајме коња за путовање ван поштанског дана. Онда би плаћали, осим за свог коња, два гроша по сату додатне таксе и за коња на коме је јахао суруција, јер је суруција био дужан да, по доласку у следећу мензулану, путниковог коња врати натраг, у мензулану из које је пошао.

За сваку пошту се знало, којим данима и у које време поштиљке приспевају, односно отпремају се. Али, појам тачног времена, у Србији оног доба, је био доста нејасан и обично се утврђивао на основу положаја сунца на небу. Време се рачунало по турском систему: 12 сати дана и 12 сати ноћи. Дневно време се рачунало од зоре до сумрака, па је по том систему подне падало у 6 сати дана. Да

⁷⁴ Готово свако село у Србији било је седиште општине и имало је општински суд. Само изузетно мала села или засеоци нису имали општину.

⁷⁵ Овде се мисли на меру за даљину (турски саат), који је, у различито време, износио 3,70; 4,44; или 4,80 km. У обичном животу се рачунало око 5 km.

⁷⁶ Ештафета – посебна, хитна отпрема, ван редовног реда преноса поштиљака.

⁷⁷ Ока је турска мера за тежину чија вредност износи 1,250 kg.

би се пренос поштиљака на некој линији усталио и тачно одредио, било је потребно да суруције не одступају од времена предвиђеног распоредом а за то су били неопходни часовници. Акција за увођење часовника у поштама отпочела 1845. године.⁷⁸ Пошто су часовници били скупи нису одмах били набављени за све поште већ прво за оне веће па онда редом према значају.

Занимљиво је подешавање тачног времена на часовницима. Тада је излазио календар у коме је за сваки дан било исписано време изласка и заласка Сунца. Пост-експедитор је имао обавезу да проверава тачност часовника тако што је упоређивао тренутке заласка (или изласка) Сунца, са временом из календара, и да тако време на часовнику усклади са временом у календару. Касније, по увођењу телеграфа, све телеграфске станице су тачно време добијале, путем главног београдског телеграфа.

Без обзира што је у *Устјоројенију поштанској заведенија* писало да поштоноше морају имати тромпету (поштанску трубу) оне нису набављене одмах. Акција за набављање труба почиње тек 1850. године. Постојали су оправдани разлози: а) суруције путују и ноћу, па је било потребно да се повремено трубом огласе, како би се кола или пролазници склањали с пута, б) када је требало прелазити преко река, суруције су користиле скеле, па ако се скела налази са друге стране реке, трубом се могла дозвати, в) када би разбојници чули поштанску трубу онда неби нападали суруције из заседе.⁷⁹ Постојао је и један разлог смеха ради. Суруције су, пре имања труба, свој долазак у мензулану најављивали гласном виком. У Смедеревској Палаци је тај обичај злоупотребљен од стране локалне деце:

*[...] већ морају из њрла да вичу, које су већ и мала деца по сокаци сазнала, па чим смојре поштоношу, они и не чекајући на њега почну викајући на форму ону, као што и поштоноше вичу, а више љуша што су тек тако научили, вичу и кад нема поштоноше, које и смеј и смејњу месјном поштару причињава. [...]*⁸⁰

⁷⁸ Архив Србије, ПВД, 1845. С VII Р№ 683.

⁷⁹ Мало је позната чињеница да је у Србији био грех напасти или омести писмоношу у вршењу своје дужности. Први напад на поштанску кочију догодио се тек 1875. године, на Липару у близини Јагодине.

⁸⁰ Архив Србије, ПВД, 1850. Св VII Р№ 78 (Пошта).

АУСТРИЈСКА КОНЗУЛАРНА ПОШТА И МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ

Аустрија је, у договору са Турском, у Београду отворила свој конзулат 1836. године. Пет година касније, 1841. Аустрија и Турска су склопиле уговор да се при истом у Београду отвори конзуларна пошта,⁸¹ а њена филијала да се отвори и у Алексинцу. Никакав проблем не би био да се ова пошта бавила само писмима свог конзулата, али по поменутом уговору Турска је препустила аустријској конзуларној пошти да за територију Србије обавља целокупни међународни поштански саобраћај. То је значило нарушавање суверенитета аутономне Србије. Осим тога, дешавало се да су у конзулату била отварана писама од интереса за аустријску тајну службу. И поред безброј дописа и протеста српске владе, турска Порта се није обазирала, те се овакво стање одржало две и по деценије.

Кнез Михајло није био задовољан постојањем аустријских конзуларних пошта у Београду и Алексинцу, које су у име Србије вршиле међународни поштански саобраћај. Милан Ђ. Милићевић у својим сећањима⁸² пише да је кнез једном приликом рекао:

Сад кујем српске новце; кујем их зајмо што хоћу да Србија саче своју монету, иако по хајшишерифима на то изреченога права немам, а српске ме новине најадају и криве што се то ради у Бечу, а неће да помисле колику смећу причињавају кайишулације⁸³ и шућа пошта!

Упорне преговоре о укидању конзуларних пошта, у току 1867. и 1868. године, окончао је секретар Поштанско-телеграфског одељења Младен Ж. Радојковић, у октобру 1868. године. Као резултат тих преговора у Пешти је 2. децембра 1868. године склопљена поштанска конвенција између Србије и Аустрије. Конзуларне поште су затворене 18. септембра 1869. године, те је српска пошта била слободна да самостално обавља и међународни поштански саобраћај.

⁸¹ Аустријска конзуларна пошта у Београду је отворена 1. августа 1841. године.

⁸² Милан Ђ. Милићевић, *Кнез Михајло у споменима некадашњег свој секретара*, Београд, 1896.

⁸³ Међународни уговори, које је до тада у име Србије склапала Турска, која се није обазирала на српске интересе.

Српска држава, као и њена поштанско-телеграфска управа, стекли су углед у свету, те се догодило да Србија буде позвана да приступи Међународном телеграфском савезу, који је основан 1865. године, што је Србија и учинила 9. фебруара 1866. године, као 17. држава у свету. Географски положај Србије и квалитет поштанских услуга које су српски поштари обављали, допринео је да Србија буде позвана да буде оснивач Светског поштанског савеза (СПС). Оснивачки конгрес СПС одржан је у Берну од 24. августа до 27. септембра 1874. године. Србија је била једна од 22 земље, које су основале СПС, а да још увек није била самостална земља, постаће то четири године касније на Берлинском конгресу. Делегат Србије на оснивачком конгресу био је Младен Ж. Радојковић.⁸⁴

Младен Ж. Радојковић (1832-1915)

⁸⁴ Младен Ж. Радојковић рођен је у Пожаревцу септембар 1832. године. По завршетку Лицеја (права) радио је у књажевској канцеларији, а затим у Главној контроли телеграфских рачуна. Од 1856. до 1866. године водио је спор са Турском око међународних телеграфских обрачуна. Затим је учествовао у преговорима за укидање Аустријске конзуларне поште у Београду и Алексинцу. Када је поштанска управа Краљевине Србије 1889. покренула часопис *Поштанско-телеграфски весник* у њему је објављивао текстове из историје поштанског саобраћаја Србије. Учествовао је и у формирању поштанске статистике. Умро је у Врњцима 26. децембра 1915. године.

ФОРМИРАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА И ОТВАРАЊЕ ПОШТЕ У ТРСТЕНИКУ

У току истраживања, на основу доступних података нисмо могли закључити тачан датум почетка рада поште у Трстенику. Са сигурношћу је могуће на основу два извора (нешто касније о њима) тврдити да је пошта отворена за јавни саобраћај крајем 1861. године. До сада је важило на основу најстаријег нађеног писма од 29. маја 1863. године,⁸⁵ да се то узима као датум од када је пошта у Трстенику сигурно била отворена. Да ли је до отварања поште у Трстенику постојала мензулана како је било планирано према Устројенију поштанског заведенија или није не можемо са сигурношћу тврдити ни једно ни друго. На основу расположивих докумената из тог периода немамо података о њеном постојању. С друге стране да на растојању од 60 km између Карановца и Крушевца нема мензулане на тако значајном правцу у граничном појасу, опет рађа сумњу. У прилог томе иде и постојање табеле⁸⁶ из фебруара 1847. године коју је аустријски конзул у Београду потпуковник Мајерхофер, послао Славонској генералној команди у Петроварадину где су наведена растојања између мензулана на поштанским линијама. Нама значајно, помиње се линија која везује другу и трећу главну линију, где стоји да од Крушевца до Трстеника, као и од Трстеника до Карановца има 6 турских саата (турска мера за дужину раније објашњено да је 1 саат 5 km) а да је за обичну пошту потребно 4 ½ сата а за татаре и курире 4 сата.

На основу⁸⁷ имамо следеће: *Ради знања јавља се да је у Трстенику окр. Крушевачкој усђановљена пошта, која је већ и радиши отпочела.* То је према извору објављено 15. маја 1862. године, видимо да нигде нема датума кад је отпочела да ради, већ се грађанство начелно обавештава о почетку њеног рада, који је био наравно пре тога.

⁸⁵ Ал. Ј. Петровић, *Српске поште и поштански жићови од 1840-1866 године*, ПТТ Архив број 1. Београд, 1958, стр. 83.

⁸⁶ Овај акт се налази у Државном архиву у Загребу у архивском фонду: Славонска генерална команда у Петроварадину.

⁸⁷ *Србске новине*, број 57, 15. мај 1862.

Из тог времена имамо сведочење о изгледу Трстеника: Трстеник је лепа мала варошица на самој Морави. Она се брзо подиже и биће за крајко време красно место. На средокраћу између Крушевца, Јагодине и Карановца од који свију места је прилично удаљен.⁸⁸

Србске новине, број 57, 15. мај 1862.

Други извор је још прецизнији, ако се тако може рећи, иако је датумски каснији. На основу Протокола редовне Народне скупштине састанак IV од 21. августа 1864. године у Београду⁸⁹ имамо:

[...] Прочиша се иза пошта известје је т. Министра унутрашњи дела⁹⁰ по стирци полицајној, санишетској и шелеграфској, које известје је овако гласи: [...] Односно ствари, које се тишу поштанске стирке, има се ово приметиши. Зна се, да поштански саобраћај код нас није још подијено развијен. Истом у почетку 1861. године установљене су поште у Параћину и Вел. Градишту, на концу те године отворена је пошта у Свилаицу и Трстенику;⁹¹ сад пак отварају се поште у Ситуденици, Рашкој, Ивањици и Пожеји, а надам се, да ће се скорим и у Мишровици и Новоме Селу у окружију шабачком отворити моћи. Из овог се види да се поштански саобраћај све јаче развија, јер се тежи да се поште установе свуда, где се мало покаже потреба. [...]

⁸⁸ Путопис Милана Ђ. Милићевића од 29. маја 1862. године објављено у Србским новинама.

⁸⁹ Србске новине, број 100, 24. август 1864.

⁹⁰ Министар унутрашњих послова био је Никола Христић.

⁹¹ Болдовао М. Симић.

Односно ствари, које се тичу поштанске струке, има се ово приметити. Зна се, да поштански саобраштај кодъ насъ нѣ јошъ подпуно развиенъ. Истотъ у почетку 1861. године установљене су поште у Параћину и Вел. Гредишту, на концу те године отворена е пошта у Свмланцу и Трстенику; садъ пакъ отвараю се поште у Студеници, Рашкој, Иванъници и Пожеги, а надаиъ се, да ће се скориимъ и у Митровници и Новоме Селу у окружию шабачкомъ отворити моћи. Изъ овогъ се види да се поштанскій саобраштај све яче развиј, еръ се тежи, да се поште установе свуда, где се може покаже потреба.

„Србске новине“, 24. август 1864.

На основу доступних података⁹² налазимо да је 1866. године поштар III класе⁹³ у пошти Трстеник био Тодор Христић. Дилему да ли је он био први поштар, од почетка отварања поште оставићемо неразјашњену, знајући да је био од 1863. године⁹⁴ (у другој години од отварања) па све до своје смрти 14. јуна 1876. године у пошти Трстеник. До 1873. године и отварања у Трстенику телеграфске станице он је био једини указни чиновник поште Трстеник постављен указом кнеза или министра. Остали неуказни радници, служитељи, кочијаши и шталски момци које је ангажовао он сам као управник нису приказивани у Државном календару па о њима иако су сигурно постојали немамо поуздане податке.

⁹² Државни календар са шематизмом Кнежевине Србије за 1867.

⁹³ Под појмом поштар подразумева се поштански чиновник (управник поште или шалтерски радник) а не поштоноша, достављач.

⁹⁴ На основу документа у прилогу ове књиге, а који се односи на неуредно приспевање поште из Карановца за Трстеник о чему ће бити речи делу који се односи на превоз поште.

ЗГРАДА ПОШТЕ У ТРСТЕНИКУ

Овде би могли одгонетнути, зашто наслов књиге *Пошта на Морави*? Од првих нам знаних почетака поштанског саобраћаја у Трстенику пошта је била на обали реке Мораве. Близина реке је омогућавала лак приступ води којом би се појили поштански коњи. Тако да не чуди што и данас постоји један део града који се због тога зове Појило. Прва пошта била је на плацу где се и сада налази зграда Старе поште која је прављена у 1882. години. Зграда је од Мораве удаљена стотинак метара. Пошта је од 1953. године⁹⁵ до 2000. године, делила неко време зграду са Основном школом „Херој Чајка“ па после са Полицијском станицом. Сада се у тим просторијама налази Телеком. Та зграда је од реке Мораве удаљена неких сто седамдесет метара. Садашња зграда у којој се налази пошта је удаљена од Мораве седамдесетак метара и гледа на зграду Старе поште. Зграда Старе поште је вршњакиња Краљевине Србије тако да је имала следећу таблу као на слици.

Поштанска табла Краљевине Србије

⁹⁵ Информације од 4. фебруара 1964. године Од дилижансе до аутоматске телефонске централе.

Како се мењала власт и државно уређење тако су се и табле које су означавале пошту мењале. На сликама што следе то је приказано, иначе фотографије су направљене у ПТТ Музеју где се табле чувају.

Поштанска табла Краљевине Југославије

Поштанска табла ФНРЈ

Како приликом отварања, за смештај поште у Трстенику није постојала ниједна државна зграда то се она налазила у закупљеним приватним кућама. Које је то проблеме стварало видимо из писма Министра унутрашњих дела Николе Христића Државном совјету од 8. јануара 1864. године. Докуменат из Архива Србије се налази у прилогу књиге, као и одобрење Совјета и самог Кнеза Михаила да се за потребе поште у Трстенику купи плац и на име тога одобри кредит Министру унутрашњих дела.

У обраћању Министра унутрашњих дела Државном Совету стоји:

Када је у 1862 години у Трстенику у окружју крушевачком пошта установљена, онда је за смештај исте поште у недостигају приватних зграда⁹⁶ узета је под кирију једна приватна кућа, са потребним за то зградама.

Овим што се за смештај државни надлеживав узимају под кирију приватне куће врло се велике незгоде јављају, јер као што је познато, ретко се ко склања да кућу своју под кирију даде за смештај надлежива нарочито таквој које је по природи својих послова често посебно изложено и ко се на то и склони тај тражи да му се мора и велика кирија давати а после крајкој времена захтева да му се кирија повеси што приичава да се мора или одвећ претерана кирија платити или надлежство из једне куће у другу селити. Осим што приичажаћељи кућа,⁹⁷ које под кирију за смештај каквој надлежива издају, неће ништа да оправе о свом трошку, што би за удобности канцеларије било, а налазе се овети и такови приичажаћељи кућа, који не доушћају да се и најмање што на кућама њовим преиначи, па тако надлежива у приватним кућама смештена морају свагда трпити неугодности у своје смештају пошто приватне куће нису никога такве, да би се могло за смештај надлежатељства употребити онако као што права потреба његова изискује.

Началник округа крушевачкој т. Павле Мушавцић има у Трстенику једну своју кућу са потребним зградама, коју је дао под кирију за смештај месне поште.

Плац на коме је кућа и зграде постоје, налази се у Трстенику на главном сокаку, и на главном друму Крушевачко-Карановачком, а велики је 1473 квадратна фута.⁹⁸ На томе плацу који је са свију страна ограђен постоје следеће зграде 1. једна кућа која има једну

⁹⁶ Правитељствени згради – државне зграде.

⁹⁷ Притјажатељи кућа – власници кућа.

⁹⁸ Турска мера квадратни фат (хват) одговара данашњим 3,59 m².

велику и две мање собе и софачану⁹⁹ и ходник 2. једну кујну са једном собом и софачаном. Обе ове зграде постројене су од треди и цијала собе осим оне што иде уз кујну паишосане су даском 3. један амбар за јечам од брвана 4. један велики кош на сојама подигнути а пружем ошлеиен 5. једна шпала за осам коња која је озидана, са сиране испод коња шалијама а по средини куд се пролази цијлом паишосана са обе сиране јаслама и лошрама снабдевена, а све ове зграде које су покривене ћерамидом налазе се у доброме стању, и могле би се с неком врло малом оправком употребити за удобан смештај поште.

Овај плац и све наменуише на њему зграде 1. Мушавцић склоња се правитељству продаји за 450 # цесар., као за цену, која је вештацима по наредби Министра унутрашњих дела састављеним издана; па Правитељство Његове Светлости налази за сходно, да се за смештај поште трстеничке наведениј плац и зграде од 1. Мушавцића откупе пошто је за касу Државну пробитачније,¹⁰⁰ нешто да се кукује плац, па на томе употребне зграде подигну.

По овоме дакле Министар унутрашњих дела чест има молићи Совјет државни да би изволио решити:

„да се Министру унутрашњих дела из суме одређене овојошњим буџетом на изванредне употребе отвори кредит од 450 # цес.¹⁰¹ или 12600 троша порезки на откупи куће са плацем и употребним зградама у Трстенику за смештај ондашње поште.“ У Београду 8. јануара 1864. године. Министар унутрашњих дела Н. Христић.

На одговор није требало дуго чекати. Државни Совет 18. јануара 1864. године одобрава да се Министру унутрашњих дела отвори кредит на откупи куће и плаца са зградама од 1. Мушавцића. После три дана и Кнез Михаило је овај кредит одобрио тако да је Пошта Трстеник добила своје просторије. У њима ће остати скоро наредних двадесет година. Садашња зграда старе Поште изграђена је 1882. године о чему имамо докуменат Министарства грађевина из исте године у коме стоји: [...] рушење дошрајале и подизање нове поштанске зграде у Трстенику [...]¹⁰²

⁹⁹ Софачана је соба за пријем гостију а може бити и трпезарија за ручавање или дневна соба.

¹⁰⁰ Пробитачније-исплативије.

¹⁰¹ # цес – ознака за дукат цесарски.

¹⁰² Архив Србије, Списак поштанско-телеграфских грађевина које ће се подићи у 1882. години, Министарство финансија одељење А, 1882, F XXIII № 18, а на основу Државна архива НР Србије Београд, Олга Ковачевић ПТТ Архив број 3, 1959, стр. 165.

УПУТНИЧКИ САОБРАЋАЈ И ПОШТАНСКА СТАТИСТИКА

Закон о пошти из 1866. године, предвиђа увођење поштанских дописница и упутница.¹⁰³ Иако су упутнице уведене још 1871. године на ту услугу пошта Трстеник је чекала 10 година на име: *Од 1. априла 1881. године уводи се служба поштанских упутница код поште у Трстенику. Исплате вршиће пошта Трстеничка до 200 динара за поштанске упутнице а до 100 динара за упутнице што се шаљу преко телеграфа.*¹⁰⁴ У Изводу прегледа контролног одсека за месец јануар 1891. године за пошту Трстеник имамо, да је на име примања од упутничког саобраћаја имала 1.643,10 сребрених и 1,90 златних динара. На име издавања налазимо 1.007,50 сребрених динара, што нам говори о величини упутничког саобраћаја.¹⁰⁵ У јануару наредне године на име примања имамо 35 упутница у износу 963,50 сребрених динара а на име 10 исплаћених упутница издато је 1.188 сребрених динара.¹⁰⁶ Од јануара 1893. године упутнички депозит за пошту Трстеник биће 500 сребрених динара. На почетку наредне 1894. у пошти Трстеник ради поштар IV класе, привремени кондуктер I класе, коњички чувар и разносач депеша. Тада у Начелству крушевачком постоје следеће поште у Алексинцу, Ражњу, Сталаћу, Крушевцу, Трстенику, Александровцу, Брусу и привремене у Рибарској и Врњачкој Бањи.

Двадесетак година раније 1877. године у Крушевачком округу имају две поштанске стације у Трстенику и Крушевцу где на једну стацију долази 38.551 становник. Просек у Србији је 24.152 и далеко је испод просека Европе и Швајцарске са највише пошта по глави становника, односно једна пошта на 993 становника. На основу података статистичара Брохелија налазимо да су поште Кнежевине Србије 1873. године разнеле 1.665.000 писама и новина или на сваких 100 становника 120 писама и новина.¹⁰⁷ У другим земљама Европе као нпр. Енглеској, Швајцарској и Немачкој то је далеко више: [...] *за пошту у нас и служе више државним него приватним циљима. Но*

¹⁰³ Уведене су 23. октобра 1871. Решењем о увођењу упутница, доилаца и поштанских карата у унутрашњој и међународној радњи.

¹⁰⁴ Из канцеларије поштанског-телеграфског одељења министарства унутрашњих дела о. бр. 902, 25. фебруара 1881. године објавиле Српске новине број 52 од 7. марта 1881.

¹⁰⁵ Поштанско телеграфски весник, 1891, стр. 371.

¹⁰⁶ Поштанско телеграфски весник, 1892, стр. 154-157

¹⁰⁷ Broheli, *Die Staten Europa's*, стр.427.

*можда није далеко оно време, кад ће и наше поште моћно поштоматишати шировину и обрћи у ошацибини.*¹⁰⁸

У години 1876/7 пошта Трстеник се налази по износу узетих марака на 32 месту од 56. поштанских штација. Налазимо да је узела 100 комада марака од 50 пара, 250 комада од 40 пара и 1.200 комада од 20 пара. Саобраћајне карте није узимала тако да је узела све у вредности од 975 чаршијских гроша. Поређења ради пошта Београд узела је вредност од 44.375 а Крушевац 1.500 чаршијских гроша.¹⁰⁹

ПОЧЕЦИ ТЕЛЕГРАФСКОГ САОБРАЋАЈА У СРБИЈИ

О увођењу телеграфског саобраћаја у Србији вођени су у другој половини 1854. године интензивни разговори. Одлучујућу улогу у томе по свему судећи, имао је аустријски конзул Теодор-Теја Радосављевић, који је успео да убеди кнеза Александра Карађорђевића да се преко телеграфа може за Србију зарадити од транзитних међународних такси на телеграме, као најкраћег пута из западне Европе ка Блиском Истоку и даље према Индији.

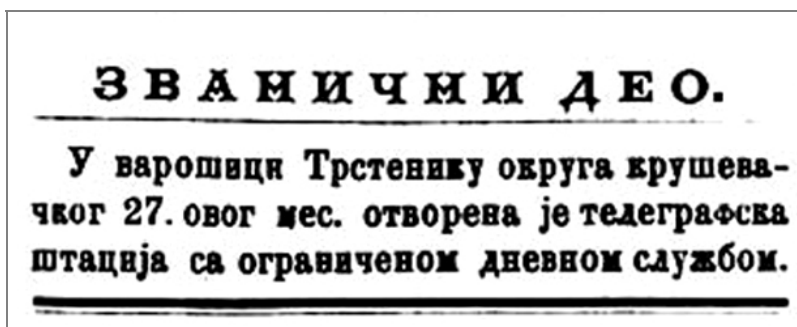
У току зиме 1854/55. гради се телеграфска линија Београд-Алексинац, са споредном линијом која се код Јагодине одваја за Крагујевац. Будуће телеграфисте њих девет, који су завршили највишу српску школу Лицеј или су студирали у иностранству, за то време је обучио инспектор аустријског телеграфа Др Милицер. По плану је требало да се прва телеграфска веза у унутрашњем саобраћају успостави између Београда и Алексинца. Десило се да је први телеграм послат из Крагујевца, 3. априла 1855. године у 12. сати и 45. минута, јер је у Јагодини дошло до кvara. Ово се може сматрати као тренутак увођења телекомуникација у Србију! Из Алексинца је први телеграм послат тек 11. априла 1855. године.

Телеграфски саобраћај је обављан путем Морзеових телеграфских апарата, који су се, због једноставности свог одржавања, малих димензија, поузданости и ниске цене, у Србији одржали читавих 100 година. Хјузови телеграфски апарати су у српски телеграфски саобраћај уведени касније тек 1. октобра 1891. године, али због високе цене, гломазности и компликованог механизма, коришћени су само у Београду и Нишу, на међународним линијама.

¹⁰⁸ *Српске новине*, број 6, 8. јануар 1878, стр. 63.

¹⁰⁹ *Српске новине*, број 18, 24. јануар 1878, стр. 74.

За разлику од поштанске станице у Трстенику где нисмо могли са сигурношћу датирати њен почетак када је у питању телеграфска станица ту имамо и тачан датум и име првог телеграфисте. На основу¹¹⁰ „У варошици Трстенику округа крушевачкој 27. овог месеца отворена је телеграфска станица са ограниченом дневном службом.“ Од 28. марта 1873. године, дана када је постављен за руковаоца и телеграфисту у Трстенику, част да пошаље први телеграм из Трстеника је припала Јовану Живићу.¹¹¹ На то место је дошао из Ужица и остао до 21. новембра 1877. године када одлази у Неготина на његово место долази из Смедерева Јован Адамовић. Те године кад је отворена, то је била једна од 35 телеграфских станица колико их је било у Књажевини Србији.

„Српске новине,“ 28. март 1873.

На основу писаних записа (чувају се у Завичајном одељењу Народне библиотеке „Јефимија“ у Трстенику) Десимира Деска Поповића познатог трстеничког хуманисте: *штерзиски еснаф је штрстеничкој телеграфској станици поклонио први шастер за морзеву азбуку који је онда плаћен 1.100 гроша.*

Прва жена која је радила у трстеничкој пошти од 1895. до 1898. године била је Косара С. Ђорђевић као привремена телеграфисткиња II класе. Како су телеграфисткиње биле прве жене запослене у српским државним надлештвима то је она и прва жена која је радила у било ком државном надлештву у Трстенику. Од овог се изузимају учитељице које одвајкада уче децу.

На почетку XX века телеграфска станица у Трстенику има 35 елемената за линију, 4 за локални рад док у резерви има 4 чаше, 8

¹¹⁰ Српске новине, број 71, 28. март 1873.

¹¹¹ Српске новине, број 73, 30. март 1873.

угљена и 20 цинка.¹¹² За потребе телеграфске станице одобрен је кредит од 80 динара. Кредит је коришћен за огрев, осветљење и канцеларијски материјал. Када помињемо овај период с почетка XX века незаобилазно је поменути Лабуда Вујовића. Он је од 2. маја 1907. године радио у пошти Трстеник до свог пензионисања 24. маја 1911. године односно: *Указом Њејовој Височанстви Краља Петра стављен у стање покоја с пенсијом Лабуд Вујовић поштар II класе трстеничке поште*. Пре доласка у трстеничку пошту радио је као управник поште у Паланци¹¹³. Иначе он је био међу првим телеграфистима Црне Горе 1869. године. Директор црногорског телеграфа постао је 1874. године, али због спора који је имао, са црногорским владарем Књазом Николом, око своје женидбе морао је напустити Црну Гору. Умро је у Пећи 14. јануара 1930. године.

Лабуд Вујовић

¹¹² Распоред батерија „Лекланше-Барбје“ у телеграфским станицама за јавни саобраћај, *Поштанско-телеграфски весник*, 1. фебруар 1901, стр. 12.

¹¹³ Мисли се на Смедеревску Паланку.

РАЗВОЈ ТЕЛЕФОНСКОГ САОБРАЋАЈА У СРБИЈИ

Дана 14. марта 1883. године, прву телефонску везу у Србији успоставио је електро-механичар Панта Михајловић. Он је тада изградио линију која се пружала Таковском улицом у Београду, од кафане *Три листа дувана*, односно од Географског одељења Министарства војног, које се налазило на спрату ове зграде, до инжињеријске касарне на Палилули. Линија је била дужине око 300 метара, док су први телефонски разговор обавили министар војни Тихомиљ Николић и капетан Коста Радосављевић.

Поред ове линије, Михајловић је успоставио још неколико линија: од Народне скупштине до Министарства полиције, од Велике школе (Капетан Мишиног здања) до Пожарне чете и пет приватних линија за индустријалца Ђорђа Вајферта. Касније је успоставио: између краљевског двора и Управе града, као и између Народне банке и Министарства финансија.¹¹⁴ Како се више нико није јављао за успостављање телефонске линије, то је због малог броја прикључака, 13. августа 1888. године Михајловићу одузета концесија.

Тек 1898. године је набављена и инсталисана прва телефонска централа за јавни саобраћај. Она је званично била пуштена у саобраћај 1. септембра 1899. године. Касније 1906. године Крушевац добија телефонску станицу: *На основу решења Г. Министра траћевина од 4. августа ове год. ПТ бр: 19.281, телефонске линије Јагодина-Крушевац и Јагодина-Крајевачка предаће се саобраћају 1. децембра ове године. Од тога дана крајевачка и крушевачка станица вршиће и телефонски саобраћај са непрекидном службом (24 сата), са свима телефонским станицама у земљи, а осем њих још и са овим станицама у Угарској: Земун, Б. Пешица, Баја, Суботица, Сеједин, Нови Сад, Сента и Сомбор. [...]*¹¹⁵

На основу убележених телефонских централа у Списак телефонских претплатника за 1912. годину налазимо да је он постојао у Врњачкој Бањи у 1911. години. У наредној години и Трстеник ће добити телефонску станицу: *Господин Министар траћевина решењем својим П Т. бр. 26.358 од 17/7 текуће године одобрио је, да се при поштанско-телеграфској станици у Трстенику отвори и телефонска*

¹¹⁴ Димитрије Ц. Ђорђевић, *Наш први телефон*, „Политика“, 21. фебруар 1932, стр. 9.

¹¹⁵ *Поштанско телеграфски весник*, бр. 12, 20. децембар 1906.

станица за јавни саобраћај на дан 1. августа шек. год. (у ишћању је 1912. година) [...]

Прва телефонисткиња која је радила у пошти Трстеник била је Даница Јовановић. Она је дошла 5. маја 1914. године из крагујевачке поштанско-телеграфске станице у само предвечерје Првог светског рата.

Поштанске кочије

ПРЕВОЗ ПОШТЕ

Кнез Михајло је схватио где се налази Србија. Схватио је да се њен положај може искористити, ако преко ње крене западна Европа на исток и обратно. А онда је добио податак да у Србији постоји само око 800-900 km калдрмисаних путева. Одмах је предузео мере да се отпочне са реконструкцијом старих и изградњом нових путева. Двадесет година касније (1878) Србија је имала 3.414,5 km калдрмисаних путева.¹¹⁶

Наравно пре увођења поштанских кола у преносу поште користили су се јахаћи коњи. Један догађај из априла 1863. године, из времена почетка рада поште у Трстенику, а тиче се неуредног приспећа поште из Карановца¹¹⁷ за Трстеник завредео је пажњу из више разлога. Због тога се пар докумената из Архива Србије налазе у Прилогу ове књиге. Ту нам се налази документ који је вероватно писао први управник поште Трстеник Тодор Христић Министру унутрашњих дела Николи Христићу.¹¹⁸ Затим исто тако обраћање Министру унутрашњих дела управника поште из Карановца, као и Сатни пасош из тог времена као документ који је пратио пренос поште. Из њега имамо да је поред поменутог управника за пренос поште ангажован и Милош Христић.

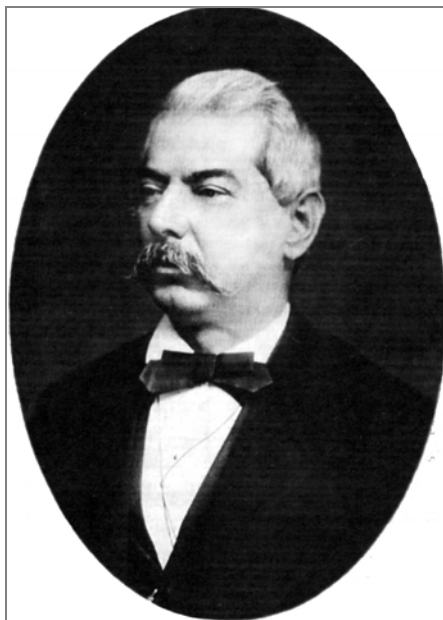
У обраћању трстеничког управника Тодора Христића, Министру унутрашњих дела Николи Христићу имамо: *Пошта ова у њој користи извештај доставља, Господину Министру унутрашњих дела, да њисмоносна пошта, њолазећи из Карановца за Трстеник, сасвим неуредно овде њприсјева, из узрока њи, њио се на скели Ибру код Карановца рејко кад скелеције налазе, ња и кад бугу на месџу, њо казивању*

¹¹⁶ Trajan Stojanović, *Balkanski svetovi, prva i poslednja Evropa*, Equilibrium, Beograd, 1997, str. 106-107.

¹¹⁷ Сада Краљева.

¹¹⁸ Никола Христић је рођен у Сремској Митровици. У Србију прелази 1840. године да би 1856. постао управник вароши Београда. Кнез Михаило га поставља за Министра унутрашњих дела 1860, а 1867. године постаје и председник Владе све до смрти Кнежеве у наредној години. Био је одан Обреновићима и више пута је постављан да буде председник владе када је требало да се среде политичке прилике у земљи. Коначно је пензионисан 1901. године. Умро је у Београду 1911.

поштоноша признано, да више пошта неће на штрубу поштоноша да се одазову. Као што је између 8. и 9. т. м. полазећи за Трстеник у Карановцу задржана, због скелеције, па како реченој дана, тако је између 22. и 23. т. м. задржана и овде 23. т. м. у 10 ½ сати пре подне присиела као што се извод приложеној сатној пасоша уверава. О чему нейроушта пошта ова у понизности Господину Министру у знање пошавиши. 23. априла 1863. године у Трстенику. Управник поште у Карановцу Коста Костадиновић је 25. априла обавестио Министра унутрашњих дела да је због проблема са скелом на Ибру обавестио среске власти од којих је тражио да се против арендатора¹¹⁹ предузму све законске мере. Како је цела ствар прешла у надлежност Министарства унутрашњих дела, то је оно тражило извештај од среских власти у Карановцу које су узеле изјаву од арендатора скеле на Ибру Јанаћка Божиновића. Он се у својој изјави жали на један необичан обичај овдашњих поштара да нећу да сјашу са коња када улазе на скелу и на временске прилике на Ибру. У мају исте године окружне среске власти у Чачку извештавају Министра унутрашњих дела да је због закашњења поште дошло због јаке зиме и великог леда и тиме се овај случај ставља у ад акта.

Никола Христић (1818-1911)

¹¹⁹ Арендатор је закупац.

Није само зима 1862/63. била хладна и да је због тога пренос поште каснио већ налазимо, у току јануара 1881. године: [...] „био је поштански саобраћај на многим местима веома отежан, па местима и са свим сиречен, а то због великих снегова и излива воде. Ово се јавља јубили ради знања и умирења, те да се ипак свима и свакоме објасни изостанак нарочито новчаних пошлица, којих закашњено пријеване могао би произвести несспоразум између пошлица и примаоца.“¹²⁰

Некако, мало пре тога времена од 1. маја 1880. године ступио је на снагу течај путовања писмоносне и аманетне поште. [...] Писмоносна пошта полазиће сваки дан и то на линији од Алексинца до Чачка и обротно полазиће из: Алексинца, Ражња, Крушевца, Трстеника, Карановца и Чачка. Аманетна пошта полазиће само једанпут преко недеље на линији од Алексинца до Чачка полазиће из: Алексинца, Ражња, Крушевца, Трстеника, Карановца и Чачка само Ворником; а обротно из Чачка, Карановца, Трстеника, Крушевца, и Ражња до Алексинца само Средом¹²¹ [...] Аманетну пошту сироводи пошлица из Алексинца. Код свију пошта се могу предати пошлице у канцеларијско време пре подне од 8 до 12 и после подне од 2 до 6 сати, осим пола сата пре отпреме уколико она пада у већ наведено радно време.

Са поправљањем стања друмова, у Србији је омогућена и употреба кола за превоз пошлица и путника. Још 1. октобра 1865, а затим и 10. фебруара 1866. године Министарство унутрашњих дела се обратило Министарству војном, да за поштанске потребе изради 64 двоколица (кола на два точка, чезе), 10 путничких, покривених и 38 средњих, непокривених кола. Осим за израду кола, Министарство војно је замољено да Управитељству поштанском уступи један број војних коња, који су навикли да буду упрегнути и вуку терет, јер на тржишту таквих коња није било, а поштански коњи су навикли само на јахање.¹²²

Већ 27. априла 1866. године поштама је послат распис да ће прве двоколице од 1. маја 1866. године бити распоређене на другој

¹²⁰ О. бр. 607. Из канцеларије поштанско-телеграфског одељења при Министарству унутрашњих дела 5. фебруара 1881. године, *Српске новине*, број 27, 6. фебруар 1881.

¹²¹ *Српске новине*, број 65, 20. март 1880.

¹²² Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, 1869. ОФ II, Р№ 34.

главној поштанској линији, Београд – Алексинац, при мензуланама у Београду, Великој Плани, Брзану и Алексинцу.

У току лета и јесени двоколице су добиле следеће поште: Крагујевац (12. 7), Обреновац, Ваљево, Сопот и Аранђеловац (24. 7), Гроцка, Смедерево, Пожаревац, Велико Градиште, Лозница (1. 8), Уб, Шабац, Рача (22. 8) Јовановац, Крушевац, Трстеник, Карановац, Чачак, Горњи Милановац, Свилајнац (5. 9), Соко Бања, Књажевац, Зајечар, Неготин, Брза Паланка, Кладово и Текија (22. 9).

Ова кола нису имала гибњеве, тако да нису била удобна за возњу. Стање се поправило после 1876. године, када је крагујевачка Војна радионица почела да производи кола са гибњевима, по угледу на руска санитарска возила, која су учествовала у Српско-турском рату. Касније су поједине поштанске линије издаване под закуп. Почетком XX века имамо да су нама важне линије Крушевац – Чачак и Трстеник – Врњци у закупу Крсте Вељовића.¹²³

Вила „Зора“ Крсте Вељовића у којој је данас Врњачка библиотеке

¹²³ Крста Вељовић познати трстенички трговац и купац поште на линијама: Краљево – Рашка, Крушевац – Александровац – Брус, Крушевац – Рибарска Бања, Крушевац – Сталаћ, Трстеник – Врњци и Крушевац – Чачак. У Врњачкој Бањи подигао је Вилу „Зора“ где се сада налази врњачка библиотека.

Као купац морао је да испуњава предвиђене услове о величини кола, броју седишта, изгледу кола (морала су да имају арњеве – платнени кров и да сви дрвени делови буду обојени тамно плавом бојом). Исто тако морали су поштовати ред превоза поштиљака, односно да се пред поштама као станицама појављују у тачно одређено време као што смо и навели у табелама за нас важне линије Трстеник – Врњци и Крушевац – Чачак. Иначе он је своје услуге рекламирао па имамо да је цена превоза од Крушевца до Трстеника 3 динара, иста је цена и на релацијама Трстеник – Краљево и Краљево – Чачак док за релацију Краљево – Рашка треба одвојити 5 динара. *На великим кондуктерским колима по један динар више, сем пошта нарочитих кола за Сшалаћ, Рибарску и Врњачку Бању. Најситурнија и најбржа запрема на свим линијама и у свако доба. Довољно је само долазак јавити закупацу Крсти Вељовићу Крушевац – Трстеник.*¹²⁴

Линија Крушевац – Чачак и обратно¹²⁵

На линији растојања од Крушевца до Трстеника 28,3 km и прелази се за 4⁰⁰ поштанска сата. Од Трстеника до Врбе 18 km и потребно је 2²⁵ поштанских сати. Растојање од Врбе до Краљева је 9,4 а прелази се за 1¹⁵ поштанских сати. Релацију од Краљева до Чачка у дужини од 25,8 потребно је прећи за 4⁵⁰ поштанских сати. Пошта из Крушевца полази у 6³⁰ ујутру а стиже у Чачак у 7³⁵ после подне, док из Чачка креће у 5⁰⁰ ујутру а у Крушевац стиже у 6⁰⁵ после подне. Видимо да пошта Врба нема аманетну службу па аманетна пошта у њу не свраћа.

Писмоносна		Аманетна		Станице	Писмоносна		Аманетна	
У дане					У дане			
сваки дан		уторак и петак			сваки дан		среда и субота	
дол	пол	дол	пол		дол	пол	дол	пол
	6 ³⁰		6 ³⁰	↓ КРУШЕВАЦ	6 ⁰⁵		6 ¹⁰	
10 ³⁰	10 ⁴⁵	10 ³⁰	10 ⁴⁵	ТРСТЕНИК	1 ⁵⁰	2 ⁰⁵	1 ⁵⁰ 2 ⁰⁵	
1 ¹⁰	1 ¹⁵			ВРБА	11 ²⁰	11 ²⁵		
2 ³⁰	2 ⁴⁵	2 ²⁵	2 ⁴⁵	КРАЉЕВО	9 ⁵⁰	10 ¹⁰	9 ⁵⁰ 10 ¹⁰	
7 ³⁵		7 ³⁵		ЧАЧАК ↑		5 ⁰⁰		

¹²⁴ Телефон, популарни практични енциклопедијски календар за просту 1901. годину, Београд, 1900.

¹²⁵ Ред путовања: Поштанско телеграфско одељење Министарства грађевина важи од 1. јануара 1903.

Линија Врњци – Трстеник и обратно¹²⁶

Линија је растојања 11 километара и прелази се за 1 поштански сат и 20 минута. Аманетна пошта се преноси два пута недељно од 1. маја до 16. септембра иначе само недељом. Имамо да пошта из Врњаца креће у 9⁰⁰ и стиже у Трстеник у 10²⁰ а из Трстеника полази у 2³⁰ поподне и стиже у Врњце у 3⁵⁰. Брзина је 7,5 километара.

Писмоносна		Аманетна		Станице	Писмоносна		Аманетна	
У дане					У дане			
сваки дан		среда и недеља			сваки дан		среда и недеља	
дол	пол	дол	пол		дол	пол	дол	пол
	9 ⁰⁰		9 ⁰⁰	↓ ВРЊЦИ	3 ⁵⁰		3 ⁵⁰	
10 ²⁰		10 ²⁰		ТРСТЕНИК ↑		2 ³⁰	2 ³⁰	

Србији је Берлинским конгресом наметнута обавеза да изгради железничку пругу од Београда до границе са Турском. Исто тако, на конгресу је инсистирано да у саставу железничких композиција, обавезно буде укључен и поштански вагон. Због тога не треба да чуди што је 3. септембра 1884. године, у оквиру прве железничке композиције на релацији Београд – Ниш био прикључен и поштански вагон. Ти први поштански вагони су служили само као магацини за превоз поште, тек ће од 4. октобра 1884. године ти вагони постати путујуће поште јер је у њима било могуће да се примају и разрађују поштиљке, као у поштама.

Прве српске железничке путујуће поште су биле: Београд – Ниш, од 3. септембра 1884; релација је продужена до Враћа 1. септембра 1886. Касније су путујуће – амбулантне поште додаване како се који крак железничке мреже градио. За нас је битан крак од Сталаћа до Чачка из 1910. године и као наставак до Ужица од 20. августа 1912. године. 20. јуна 1910. године доноси се одлука да се установи од 15. јула амбулантна пошта број IX Сталаћ – Чачак и Чачак – Сталаћ. Пошта Трстеник картује за поште Врњци, Краљево и Чачак на линији Сталаћ – Чачак и Крушевац, Сталаћ, Београд и Ниш на линији Чачак-Сталаћ.¹²⁷ Тек је 21. новембра 1910. прорадила амбулантна пошта, јер је тек тада део пруге од Врњаца до Краљева стављен у функцију. Од 10. маја 1912. године продужава се амбулантна пошта број IX од Чачка до Ужица тако да су поште по аманетној

¹²⁶ Исто.

¹²⁷ Поштанско шелеграфски весник из 1910. године стр. 76.

радњи Ужице, Пожега, Чачак, Краљево, Врњци, Трстеник, Крушевац и Сталаћ.

Разни видови превоза поште

✎ ОТВАРАЊЕ ПОШТЕ У ВРЊЦИМА ✎

Врњци – Врњачка Бања се све до 1955. године налази у трстеничком срезу тј. до укидања истог као административне целине па као такви су делили судбину Трстеника. Из истих разлога увек се негде помиње пошта у Врњцима као друга отворена пошта у трстеничком срезу, која прати сличну судбину као и пошта у Трстенику осим у неким изузетним приликама када се појављују одређене специфичности и разлике, имајући на уму да је среско место Трстеник, док Врњци имају своју Општину и своју Бању.

Вила генерала Јована Белимарковића у којој је данас Замак културе

Историја бање у Врњцима везује се за 1. јул 1868. године, када је крушевачки окружни начелник Павле Мутавцић са неколицином добротвора и виђенијих људи из Крушевца, Карановца и Трстеника формирао Основателно фондаторско друштво кисело-вруће воде. Осамдесетих година XIX века бања у Врњцима прелази у државне

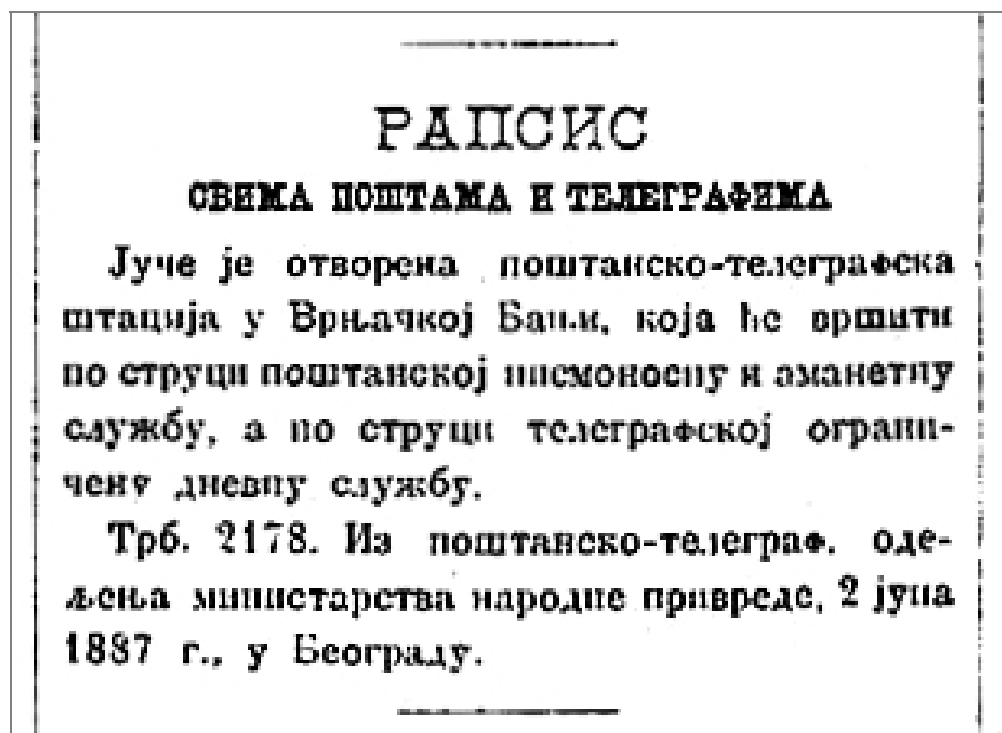
руке. Почиње да се развија у модерно лечилиште нарочито после изградње виле генерала Јована Белимарковића.¹²⁸ На развој бање доста су утицале и посете краљице Наталије.

Јован Белимарковић (1827-1906)

¹²⁸ Заузимао је важне и одговорне положаје. Био је професор тек основане Артиљеријске школе, Министар војни, члан је Државног савета, намесник малолетном краљу Александру Обреновићу и председник Сената пред мајски преврат 1903. године. Током српско-турског рата 1877-1878. је командант Шумадијског корпуса при ослобођењу Ниша. Ту се истакао, као и у наредним борбама код Врања и Грделице. Важио је за оданог обреновићевца и човека краља Милана што га је спасло у првој корупционашкој афери младе Кнежевине, у шта је као припадник клановске породице Бабадудића био умешан. Умро је у Врњцима 1906. године.

Друга пошта на трстеничком подручју отворена је 1. јуна 1887. године о чему имамо: *Јуче је отворена поштанско-телеграфска станица у Врњачкој Бањи, која ће вршити по струци поштанској писмоносној и аманетну службу, а по струци телеграфској ограничenu дневну службу.*¹²⁹ Претпостављамо да је први радник у пошти Врњачка Бања био телеграфиста на расположењу из трстеничке станице Михаило Јовановић, јер је постојао обичај да не кажемо правило да се из поште Трстеник пошаље неко у пошту Врњачка Бања на неко време. Сасвим разумљиво када се има у виду близина и да је пошта у Бањи радила привремено. Од 1887. па до отварања за стално у 1902. години поштанско-телеграфска станица у Врњцима отварања је привремено од јуна до септембра сваке године у току трајања бањске сезоне. 1. децембра 1902. године отвара се за стално поштанско-телеграфска станица у Врњцима.

Србске новине, број 121, 3. јун 1887

¹²⁹ Из поштанско-телеграфског одељења министарства народне привреде 2. јуна 1887. године у Београду, *Српске новине*, број 119, 3. јун 1887.

✎ ПОШТАНСКЕ УНИФОРМЕ ✎

У првој половини XIX века униформисање у Србији је било последица еманципације државног и друштвеног живота. То је била важна потреба тадашњег развоја Србије. Србија је тежила да што пре стане у ред са европским земљама.

Илија Гарашанин у чиновничкој униформи

Указ о униформама чиновника грађанских и војних ступио је на снагу 15. априла 1850. године.¹³⁰ У то време бити указни чиновник била је велика почаст. Чиновници су се сматрали посебним staleжом. Многи угледни трговци су синове слали на школовање али не да би продужили њихову радњу већ да би постали чиновници.

¹³⁰ ПТТ Архив број 2, Павле Васић, *Поштанско-телеграфске униформе у Србији*, Београд, 1958, стр. 39.

Ништа то не чуди ако се зна да је Србија у то време била чиновничка земља.

Униформа је била европског кроја. Као свечана капа привремено је ношен фес са извезеним српским грбом. То је требало да манифестује лојалност према Турцима. Униформу је чинио мундир са дугим и широким пешевима без еполета, вез на јаци,¹³¹ грбови на дугметима којих је било девет и сабља са темњаком.

Прва поштанска униформа, уведена је 1850. године. Одликовала се отворено зеленом јаком, зарукављем и испускама. Вез на јаци, био је у облику извезене црвене гранчице са лишћем и жировима и у зависности од изгледа гранчице означавао класу чиновника. Управитељ поште имао је 3. класу а књиговодителј 4. класу.

Акварел Павла Васића српски шелеграфиста крајем XIX века

Увођењем телеграфа у Србији појавила се потреба да се за новоуспостављену струку пропише униформа. Униформа руковође телеграфа је била од fine плаве чоје затворене боје. Мундир је био дугачак, са девет позлаћених металних пуних дугмета, на којима је рељеф грба Кнежевине Србије. Оковратник мундира је био од кадифе троло-вишњеве боје. На оковратнику су биле извезене целом

¹³¹ Јака – оковратник.

дужином¹³² церове гранчице са лишћем и жиром а то је било и на оба рукава. Око мундира је био позлаћен кајас о коме је висила сабља. Панталоне су биле дугачке, крајеви су се наслањали на беле мамузе без зврчкова. Качкет је био руског типа, са малим сунцобраном и малим данцетом и обручем од кадифе, труло-вишњево боје.¹³³

По правилима из 1895. године, поштанско-телеграфске униформе имају више цивилни него војнички карактер. То је последица политичко друштвеног развоја Србије тога доба. Овим правилником предвиђена је и униформа за женско особље које се некако у ово време почело примати у поштанско-телеграфску струку.

После неколико година, тачније 1. августа 1900. године донета су *Правила за службену одећу поштанско-телеграфских служитеља* и то: разносач писама, телеграма и аманета, затим сеоских поштоноша (што су радили у општинским поштама), поштоноша, чувара телеграфских и телефонских линија и канцеларијских служитеља. За време службе они су морали носити службено одело. Није им се забрањивало да га носе и када нису на дужности.¹³⁴ Униформисање је имало и за циљ да чува углед државе и службеника.

Униформе поштара почетком XX века

¹³² Код млађег особља, због разлике у класи како смо навели гранчице су биле мање.

¹³³ Дим. Ц. Ђорђевић, *Пре седамдесет шест година – наши стари телеграфисти и њихова униформа*, Наша пошта, број 9, Београд, 1. септембар 1931.

¹³⁴ *Поштанско телеграфски весник*, број 9, 15. август 1900.

ОПШТИНСКЕ ПОШТЕ

У закону о поштама од 25. јануара 1866. године у њ. члану 8. помиње се оснивање општинских пошта.¹³⁵ На отварање првих пошта морало се чекати до 1882. године иако је у међувремену у више наврата у Скупштини то питање покретано, али се остало на становишту да је број аманета и писама по селима незнатан па је држави немогуће о свом трошку још и општинске поште издржавати. У априлу поменуте године донета су правила за рад општинских пошта да би се тек после спроведене анкете у току те године 1. јуна 1883. године отворило 12 општинских пошта.

[illegible]

*Изједг ȳрошѡкола ȳрисијелих и ошћиремљених ȳрејѡручених ȳошиљѡка
ошћишѡинске ȳошћѡе*

Требало би набројати пар основних одлика ових пошта из Правила о општинским поштама. Општински суд руководи општинском поштом, док ће манипулацију обављати председник општине,

¹³⁵ Да не би дошло до забуне територијално уређење Краљевине Србије се разликовало од данашњег. Тада су постојали окрузи слично као данас док су срезови били величине као данас општине, а нешто мало веће или приближно данас месним заједницама су биле тадашње општине.

одборник или општински писар. Ова поште има плехано сандуче са сигурним затвором за остављање писмоносних поштиљака, кључеви се од истог налазе код Општинског суда и код граничних државних пошта. Сандуци се налазе на друму куда пошта пролази. Ове поште стоје у непосредној вези са граничним поштама којима ће картовати сва своја шиљања у затвореним пакетима, које ће односити и доносити поштоноша граничних државних пошта који са редовном поштанском линијом пролази. Од остале опреме имаће торбе од коже за поштоноше, жиг са датумом и називом општинске поште, једну вагу до 1 kg тежине. До 10-тог у наредном месецу између картирајућих државних пошта и општинске врши се обрачун с тим што 25% од прихода иде у касу општинске поште а остало је приход граничне државне поште. Уколико би до било каквог спора дошло између општинских и државних пошта надлежан је за решење истог Министар унутрашњих дела.

Међу првих 12 општинских пошта налази се пошта Подунавци и то да су државне поште са којима је у вези Краљево и Трстеник. 22. овог месеца отворена је општинска пошта у Подунавцима среза краљевској, окрута чачанској, на линији поштанској, а између државних пошта у Краљеву и Трстенику.¹³⁶ Од 17. октобра 1888. године општинска пошта из Подунаваца прешла је у Врбу.

Изглед потврде пријема код општинске поште

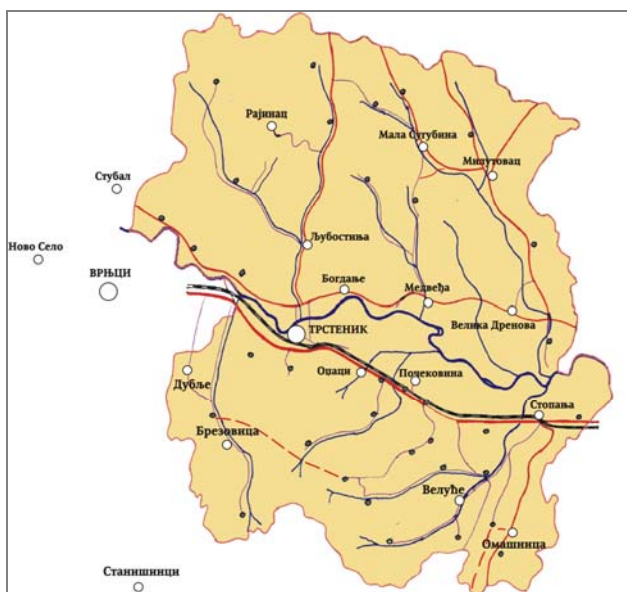
¹³⁶ ПТ Број 2913 из пошт. телег. Одељења министарства народне привреде 23. јуна 1883. у Београду; *Српске новине*, број 137, 24. јун 1883.

Кроз историју општинских пошта мењају се већ поменута правила о њиховом раду. Тако да у правилима из 1888. године налазимо новине типа организационе надлежности односно о њиховом се раду сада брине Министарство народне привреде, превоз између општинских и картирајућих државних пошта обавља поштоноша општинске поште. Каснијим правилима из 1902. године се детаљно разрађују прописи о вршењу службе, уводе се нове услуге и повећава асортиман марака. Сада је Општина из својих прихода морала да покрива расходе општинске поште и да се одрекне ранијих 25% од прихода. Радно време општинских пошта је од 8-12 и од 2 до 6 часова поподне. Када у једну општинску пошту-судницу стигне пошта онда из припадајућих села у то време морају бити присутни кмет или одборник дотичног села да исту преузму и за своје село однесу и уруче. Поред благодарности држави од стране становништва за отварање ових пошта стизале су и жалбе које су биле последица „пусте политике“ јер како су се мењала руководства у општинама тако су мењани и општински службеници све због политичких рачуна а све на штету поштанске службе и самих корисника. Између два светска рата општинске поште функционишу на подручју Србије мада су тридесетих година прошлог века, ударени правни темељи да постоје само уговорне поште као на подручју некадашње Аустроугарске монархије. Но без обзира на то оне ће постојати све до 1941. године и њихов број ће стално расти од првих 12 до 1735 пред вихор Другог светског рата.

На основу извора из *ПТ Весника* налазимо да је општинској пошти у Риљцу 10. августа 1905. године промењена картовна веза, јер је место Риљац прешло у Левачки срез, па уместо да је државна пошта за њу одговорна Трстеник, сада је Рековац. 25. марта 1910. године отварају се општинске поште у Дубљу на 7,5 km од Трстеника са селима Попином и Штулцем и у Оџацима на 5 km од Трстеника са селима Доњом Црнишавом и Горњим Рибником. Током наредне 1911. године отварају се поште 1. фебруара у општини Брезовица и 1. јула у општини Богдање. Имамо још да је 10. новембра 1912. године отворена општинска пошта у Рајинцу са селом Доњим Дубичом на 12,5 од Трстеника.

На основу Регистра државних и општинских пошта из 1912. године на подручју среза трстеничког постоје државне поште у Трстенику и Врњачкој Бањи (Врњцима). Трстенику у поштанском смис-

лу припадају села Чајири,¹³⁷ Горња Црнишава, Осаоница и Стублица. Врњцима припадају села Рсовци и Гоч. *Општинске поште* којима је државна пошта Трстеник су: *Почековина* са селима Стари Трстеник, Лопаш, Бучје, Камењача и Јасиковица; *Омашница* са селима Тоболац и Голубовац; *Дубље* са Попином и Штулцем; *Велика Дренова* са Селиштем; *Милушовац* са Страгарима и Лазаревцом; *Оцаи* са Доњом Црнишавом и Горњим Рибником; *Велуће* са селима Риђевштица и Округлица, *Љубосиња* са селима Грабовац, Прњавор, Планиница, Лободер; *Рајинац* са Доњим Дубичем; *Суџубина Мала* са Рујишником, Мијајловцем и Божуревцем; *Сиопања* са Бресним Пољем; *Сџубал* са Лозном и Угљаревом; *Сџанишници*; *Брезовица*; *Медвеђа*; *Боџање*. Општинској пошти Ново Село државна пошта је у Врњцима. Пошто су нека насељена места са обода трстеничког среза односно сада припадају Општини Трстеник припадала левачком срезу то им је државна пошта била Рековац. Претходно смо видели за *Риљац* да му државна пошта у Рековцу као и за општинску пошту у *Пољни* са селом Мали Дреновац¹³⁸ и општинску пошту Превешт са Горњим Дубичем.

Карта садашње општинске Трстеник и општинске поште трстеничкој среза (Трстеник и Врњци државне поште)

¹³⁷ На основу Речника места из 1925. године стоји Чаири.

¹³⁸ Исто, стоји Мала Дренова

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

И ПРИВАТНА ПОШТА ЧЕДЕ ГЛАВИЧКОГ

Поред свих катастрофа које су у дугој историји задесиле српски народ чини се да је катаклизма Првог светског рата ипак била најгора од свих. Србија се налазила на рубу пропасти. Борила се за голо преживљавање.

Поштански саобраћај у Војном генералном гувернману (ВГГ), како се звала територија Србије у то време, за јавну употребу увођен је постепено и то од севера према југу. Од 6. марта 1916. године отворене су „етапне цивилне поште“ у Београду, Обреновцу, Шабцу, Ваљеву, Смедеревској Паланци, Аранђеловцу, Крагујевцу и Горњем Милановцу.¹³⁹ У Крушевцу је пошта прорадила од 1. априла 1916. године. У почетку дописивање је могло да се обавља само у оквиру ВГГ-а, касније у границама Аустроугарске монархије да би од септембра 1916. године било могуће и са Немачком.

У Врњачкој Бањи постојала је телефонска централа и она је заједно са поштом прорадила само после неколико дана по окупацији, наравно само за потребе окупатора.¹⁴⁰ Локалне власти су дозволиле да се у Трстенику отвори приватна пошта али тек средином 1916. године. Власник приватне поште био је Чедомир (Чеда) Главички¹⁴¹ управник поште у Трстенику од 10. децембра 1912. године. За

¹³⁹ *Београдске новине*, број 29, 7. март 1916.

¹⁴⁰ Јован Миодраговић, *Трајичини дани Србије*, Београд, 1921, стр. 47.

¹⁴¹ Чеда Главички заслужује да се у кратким цртама опише његов животни пут. Рат га је затекао у Трстенику са верном супругом Живком исто тако поштаркињом која га прати у стопу. Једино има прекиде у служби када рађа децу а Чеда их имао по попису интелектуалаца среза Трстеник 1916. године осморо. То ће бити и главни разлог што није послушао наредбу и као чиновник пошао у избеглиштво при чему треба имати и у виду да је он тада имао 56. година. Ако се зна да му је најстарије дете имало тада 15. година, закључујемо да су се Живка има 50. година и Чеда за тадашње прилике узели у већ поодмаклим годинама када су неки добијали унучиће. То не треба да чуди јер је Чеда у почетку немирне природе мењао поште, бивао кажњаван због свађе на линији са телеграфистом из Београда Николом Богосављевић губитком осмодневне плате, док је радио у Нишу. Па је наставио да одбија наредбе и да се непристојно понаша у канцеларији све до тога

свој посао он је узимао накнаду од корисника по услужној тарифи коју му је прописала Команда места.¹⁴² Отварањем поште у Трстенику могле су да се примају новине, а то је дало могућност да се добију информације из света и да се сазна да српска војска није уништена. Поред Чеде, од поштанских службеника у Трстенику, помиње се још и поштар Драгољуб Ђорђевић стар 42. године са пет година млађом супругом и троје деце.¹⁴³

Наредбом надвојводе Фридриха врховног заповедника аустро-угарске војске од 20. септембра 1916. године поштанске таксе су износиле: за писмо до 20 грама 15 филира, за дописницу 8, за препоручено писмо 25 филира, за пакет до 5 kg 80 филира и за поштанску упутницу 15 филира. Цена једне речи у телеграмима била је 8 филира.¹⁴⁴

Од средине 1916. године дозвољено је функционисање поштанског саобраћаја између ратних заробљеника и становника окупиране Србије и Црне Горе. Могле су се слати поштанске дописнице и писма као и упутнице до новчаног износа од највише 500 круна. У почетку су дозвољени пакети до 5 кг да би се то касније смањило на непрактичних 300 грама. Већином су те пошिल्ке са храном олакшане а 40 % их никад није ни стигло на одредиште јер је глад владала и код окупатора. Писма су предавана отворена због цензуре а на упутницама и пакетима није смело бити никаквих саопштења.¹⁴⁵

да је 8. априла 1894. године отпуштен из службе. Враћен је у службу 31. маја 1895. године али као радник Београдског телеграфа али и тамо је наставио по старом јер га налазимо у причи: "Контролорово дежурство" од Димитрија Ц. Ђорђевића како на радном месту једе бурек (Објављено у „Поштанском календару за 2007. годину“ од Милорада Јовановића стр. 230.) Одатле су преко Крушевца, Прокупља, Краљева, Враћа и Ниша стигли у Трстеник у коме ће провести окупацију. Чеда ко Чеда и под окупацијом наставља по старом односу према послу па бива и осуђен на казну затвора у 1918. години али коју није издржао јер је у октобру исте године Србија ослобођена. 1. фебруара 1919. године и он и Живка бивају постављени за поштаре у Трстенику. У току наредне 1920. године отишли су у Скопље. Чеда је био контролор дирекције у Скопљу и наставник Морзеве манипулације школе нижег течаја поштанско телеграфске школе у Скопљу а Живка је поштаркиња.

¹⁴² Божо Маршићанин, *Успомене из збега*, Земун, 1919, стр. 209-211.

¹⁴³ Тома Миленковић, *Трстеник и околина у Првом светском рату 1914-1918*, Београд, 2007, стр. 353.

¹⁴⁴ *Истио*, стр. 234.

¹⁴⁵ *Београдске новине*, број 222, 26. септембар 1916.

Захваљујући Светском поштанском савезу током 1916. године успостављена је упутничка веза између Срба ван Србије са окупираним Србијом. Од тада па до краја рата српска Влада је у земљу слала износе на име плата и пензија, инвалидске потпоре као и помоћи заробљеницима и интернираним лицима у Аустроугарској монархији и Бугарској. Дешавало се да упутнице касне или се изгубе. Посредник у прослеђивању упутница је била бечка банка Winer-bank verein. За своје услуге она је наплаћивала провизију а када на датој адреси не би нашла примаоца, она је с времена на време у *Београдским новинама*, иначе листу окупационих власти, објављивала њихова имена с позивом да јој се јаве ради исплате.¹⁴⁶

Учесници првој конгреса ПТТ службеника одржаног у Нишу 1905. године. Чедо Главички стоји испод јерозора први с леве стране са брковима и брадом

Приватна пошта Чедо Главичког је функционисала до ослобођења Трстеника негде између 3. октобра 1918. године кад је прекинут поштански саобраћај до 22. октобра када је коначно дошло до ослобођења и поновног успостављања поштанског саобраћаја у Краљевини Србији. Већ је у фусноти о Чеди Главичком наведено да су и он и супруга му били постављени од нове власти Краљевине СХС за поштанске службенике.

¹⁴⁶ *Београдске новине*, број 275, 11. октобар 1918.

ПОШТАНСКИ САОБРАЋАЈ У ТРСТЕНИЧКОМ КРАЈУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Не само што је ослобађала своју отаџбину Краљевину Србију српска војска је прелазећи реке Саву, Дунав и Дрину стварала и нову државу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. За функционисање сваке државе од виталног значаја је функционисање саобраћаја. Поготово је било важно у то поратно време снабдевање исцрпелог становништва храном. А као да ништа те 1918/19. године није ишло на руку ПТТ саобраћају. Аустријанци и са њима Немци су приликом повлачења рушили све за собом. Железнички саобраћај је био у прекиду или је функционисао само на појединим правцима. Мало је познат податак да је Српска врховна команда наредила употребу авиона за пренос поште како би се та катастрофална ситуација колико толико ублажила. Телеграфско телефонска мрежа је уништена. Велики део поштанског особља налазио се при војсци, све до демобилизације 23. јуна 1919. године.¹⁴⁷ И поврх свега тога та зима 1918/19 била је веома хладна и са пуно снега.

Велики проблем је настао стварањем нове државе у којој су на једној страни територије Краљевине Србије са својим карактеристикама и на другој страни присаједињене територије Аустро-угарске монархије. Разлике су биле велике и потицале су од многобројних фактора. Примера ради: *Поводом случајева, да се чешиће, из крајева ван Србије писма враћају поштом, зашто што су адресована ћирилицом, наређујем Дирекцији (мисли се на дирекцију поште и телеграфа) да свему особљу подручних канцел. Станица (уреда) и осталих усанаова скрене најозбиљнију пажњу да су ћирилица и латиница равноправна писмена у поштреби у свим крајевима наше Краљевине.*¹⁴⁸ Између поменутих држава различитости су биле у сваком погледу и сад је то требало ставити под једну круну. Једна од првих ствари која

¹⁴⁷ Распис, број 40, *Да се ослободе војне дужности сво поштанско-телеграфско особље*, Министарство пошта и телеграфа.

¹⁴⁸ Наредба Министра саобраћаја од 18. маја 1921. године.

је урађена било је изједначавање у погледу календара. Тако је за територије Краљевине Србије после 18. јануара освануо 1. фебруар 1919. године. Сви датуми у овом раду су дати према тада важећем календару односно по старом Јулијанском а после 1. фебруара 1919. по сада важећем Грегоријанском.

Тих дана када је у питању поштанско особље пошта Трстеник није имала проблема. Ту су брачни пар Главички све до 1920. године када одлазе за Скопље и Драгољуб Ђорђевић. У фебруару 1919. се телефонисткиње Даница Јовановић и Зорка Ђорђевић унапређују. Почињу се враћати и стари радници као Милета Агатоновић. 6. јуна 1919. године за привременог кондуктера примљен је Милан Белопавлић,¹⁴⁹ бивши закупац поште. Из сарајевске Дирекције пошта и телеграфа 5. децембра 1922. године долази трстеничанин Милан Павловић-Зрак.¹⁵⁰

Нешто што у свако случају завређује пажњу, а карактеристично је за овај период јесте да је у поштанском смислу пошта Врњци „јача“ и ако се налази у општинском месту од поште Трстеник која се налази у среском месту. Обим услуга и прихода је код ње већи. Приликом рангирања пошта она је у једном реду више.¹⁵¹ Пошта Трстеник је у најнижем реду као и већина пошта четвртом, па стога се за управника поште поставља неко из редова поштанских службеника најстарији по рангу. Илустрације ради депозит поштанских марака који је пре Првог светског рата за пошту Врњци био 500 повећава се на 6.000 динара, а поште Трстеник са 2.000 на 3.000

¹⁴⁹ Милан Белопавлић (1861-1925) био је кмет Трстеника 1894. године. Како му је умро млад син јединац а после од жалости за сином и супруга, одлучио је да своју кућу завешта трстеничкој општини. Општина се покушала одужити за ову племенитост што је улицу у којој је била кућа назвала по дародавцу Белопавлићева (садашња Вука Караџића).

¹⁵⁰ Милан Павловић-Зрак био је син трстеничког трговца Ристе Павловића. Свршио је поштанско-телеграфски курс је и прво запослење му је било у Врању 1882. Касније је радио у Крушевцу, Алексинцу, Нишу, Белој Паланци, Горњем Милановцу... Сарајеву и Трстенику. Објавио је текст о нападу на поштански делижанс код Јагодине 11. септембра 1875. године. У то време напад на поштара је био грех. Ту причу *Убиство на Лијару (крвав догађај у поштанској служби)* поново је објавио Милорад Јовановић у Поштанском календару за 2008. годину. стр. 63-102., Београд 2008. године. Умро је у Трстенику 12. априла 1923. године као п. т. Чиновник 6. класе трстеничке поште и телеграфа.

¹⁵¹ Рангирање пошта 31. октобра 1922. године; Рангирање пошта 1. маја 1934. године.

динара. После годину дана 1922. депозит ће пошти Трстеник бити повећан на 5.000 али ће у наредној 1923. години и пошти Врњци бити повећан и то на 10.000 динара. Поређења ради 1921. године Београд главна пошта има депозит од 30.000 динара, 5 пута више од поште Врњци и 10 пута више од поште Трстеник. При увођењу нових услуга увек се пре та услуга уводи у Врњцима. Чековна поштанска служба уводи се за пошту Врњци у новембру 1923. године а после месец дана и у Трстенику или достава пакета на дому од 1. марта 1937. године за пошту Врњци. Сигурно је узрок свему наведеном, убрзани развој Бање у овом периоду као туристичког места.

На подручју које сада територијално припада Радној јединици поштанског саобраћаја Крушевац у 1924. години било је 11 следећих пошта: Александровац, Бачина, Брус, Варварин, Врњачка Бања, Доњи Крчин, Крушевац, Ражањ, Сталаћ, Трстеник, Ћићевац и привремено Рибарска Бања.

20. јуна 1925. године поред већ набројане две поште Трстеника и Врњаца, почела је са радом и трећа пошта на трстеничком подручју у Великој Дренови. [...] у варошици Велика Дренова крушевачка обласћ, трстенички срез, на територији Дирекције Пошта и Телеграфа Београд. Ова пошта лежи на поштанској линији Трстеник-Велика Дренова. Пренос поште врши се свакодневно колима.¹⁵² Треба-ло би да је први управник поште био Љубиша Чочић. После непуне четири године она ће одлуком Министра грађевина у чијој је надлежности пошта бити 7. фебруара 1929. године преведена у уговорну државну пошту 4. разреда 2. групе. На овом месту морамо поменути једног Великодреновца Добросав Ратајца¹⁵³ који је као

¹⁵² *Поштанско телеграфски весник*, број 17. 3. август 1925, стр. 520.

¹⁵³ Добросав Ратајца (1887. Велика Дренова – 1945. Београд) После завршене крушевачке Гимназије у Минхену завршава Технички факултет са дипломом грађевинског инжењера. По повратку са студија ради у Крушевцу а затим од 1912 до 1918 као резервни официр српске војске учествује у ратним сукобима које је она водила. По завршетку рата радио је опет у Крушевцу и Сарајеву где је једно време био и директор Дирекције поште и телеграфа. По доласку у Београд налазио се на значајним државним положајима. За време док је управљао поштом, телеграфом и телефоном извршене су многе реформе и рационализација поштанске службе на комерцијалне основе. Налазио се и у комисији за избор пројекта зграде поште у Таковској у Београду. За своје заслуге био носилац многобројних ордена а за постављање поморског кабла од Игала до Марсеја добио је од Француске државе орден *Легију чести*. Време Другог светског рата провео је у заробљеништву у Немачкој, па је не задуго по повратку и умро.

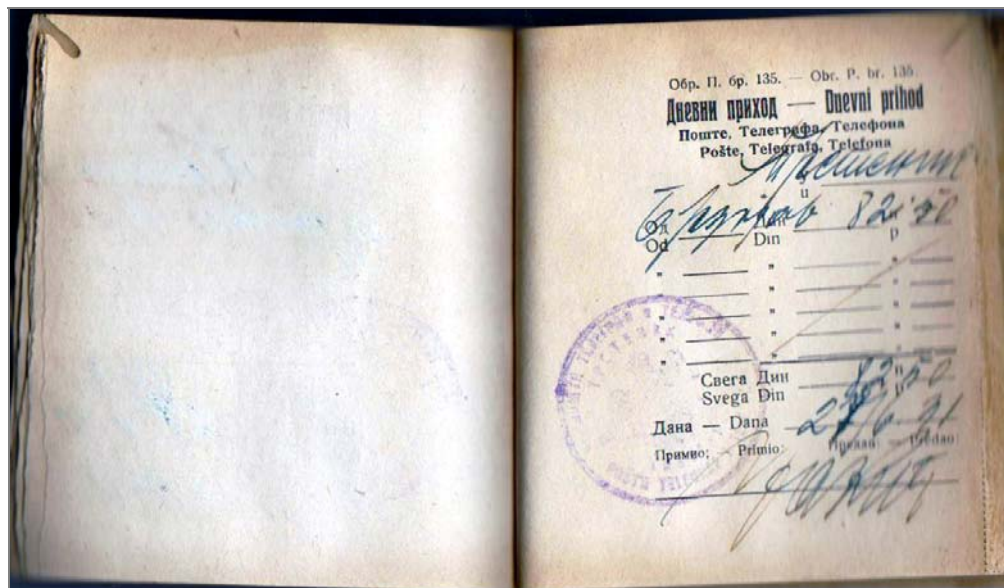
помоћник министра грађевина задужен за пошту од 16. јануара 1930. године до пензионисања 6. септембра 1939. године. Скоро једну деценију се он старао о пошти на месту помоћника министра, док су се министри мењали.

Добросав Раишајац (1887-1945)

Од 1. јануара 1928. године све поште са подручја Крушевца припадају Дирекцији пошта и телеграфа у Скопљу. Када је у питању територијална припадност у погледу телеграфско-телефонске мреже онда је подручје Трстеника припадало XVI теренској секцији чије је седиште у Нишу а од 24. јуна 1931. године њен шеф је Душан Микић иначе неколико година пре управник трстеничке поште.

На подручју које сада територијално припада Радној јединици поштанског саобраћаја Крушевац у 1934. години било је 11 државних пошта са управницима: Александровац (Моневећ Василије), Бачина (Хиљадиновић Страхиња), Брус (Алексић Д. Јован), Варварин (Ђорђевић Драгољуб), Велики Шиљеговац (Моневећ М. Божа), Врњци (Томић Т. Василије), Крушевац (Стаменковић Миодраг), Ражањ (Разић Крста), Сталаћ (Стојановић Родољуб), Трстеник (Илић Драгољуб), Ђићевац (Тошић Жарко).

Документ Дневног прихода Поште, Телеграфа, Телефона Трстеник
(Брзјава) од 27. 06. 1931. године

Године 1935. 16. априла отворена је уговорна државна пошта и телефон Милутовац 4. разреда 4. групе на територији Дирекције пошта и телеграфа у Скопљу.¹⁵⁴ За уговорног поштара при пошти Милутовац 18. децембра 1935. године постављен је Животије Милосављевић приватник из тог места. Од 1. маја 1936. године у овој пошти уводи се телеграфска сужба за јавну употребу с тим да се иста обавља средством телефона.¹⁵⁵ Немогу а да не забележим и једно казивање сада почивше професорице Радојке Цаце Лазовић које ми је испричала у својим поодмаклим 90-тим годинама. Тиче се радника који су у пошти радили пред Други светски рат, иначе она је поштанско дете отац јој је Милета Агатоновић. Службеници су били Стеван Ђорђевић и Зора Ђорђевић телефонисткиња. Разносачи (мисли поште): Тоне Анђић, Добривоје Илић, Ђира Манџукић и Павле Вукићевић. Био је Вукоман превозник не могу се сетити презимена који је имао мало коњче и њиме од станице (железничке) до поште превозио пакете и осталу пошту.

¹⁵⁴ Поштанско телеграфски весник, 10. мај 1935, ПТ, бр. 31979.

¹⁵⁵ Поштанско телеграфски весник, 1936, Решење Г. Министра, бр. 26759, 21. април 1936.

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

И ПОШТА У ВРЕМЕ ВЛАДЕ М. НЕДИЋА У СРБИЈИ

Према доступним подацима из времена окупације у Другом светском рату налазимо како су поште биле подељене организационо. Тако по Распису од 21. јуна 1941. године имамо да су формиране три Дирекције пошта у Београду, Нишу и Чачку. Пошта Трстеник се налази при Дирекцији пошта у Нишу као и све остале поште са подручја које сада организационо покрива Радна јединица поштанског саобраћаја Крушевац. У том тренутку постоје поште у Александровцу, Бачини, Брусу, Варварину, Великој Врбници, Великој Дренови, Великом Шиљеговцу, Витошевцу, Врњцима, Доњем Крчину, Крушевцу, Купцима, Милутовцу, Ражњу, Рибарској Бањи, Сталаћу, Трнавцима, Трстенику и Ћићевцу. На подручју Трстеника видимо постоје поште у Трстенику, Милутовцу, Великој Дренови и Врњцима.

Када се погледа радно време пошта, имамо да се од 1. јула 1941. године ради у „L“ служби тј. од 8-12 и од 15-18 часова радним даном, а недељом од 9-11 часова, док „рад са публиком у погледу новчаног пословања престаје 30 минута пред закључење радног времена“.¹⁵⁶ Када је у питању телеграф и телефон налазимо да се у секцији број VIII налазе срезови: Билички (Јагодина), Жупски (Александровац), Крушевачки (Крушевац), Левачки (Рековац), Параћински (Параћин), Раванички (Ђуприја), Расински (Крушевац), Темнички (Варварин) и Трстенички (Трстеник). Седиште ове телеграфско-телефонско-техничке секције како јој је пун назив је у Параћину. По укидању ТТТ секције у Куршумлији већ наведеној је припао и Копачички срез (Брус). Исто што је интересно овде поменути а то је да су поште Трстеник, Врњци, Брус и Александровац телеграфску службу обављале путем телефона јер за све време рата телеграфске линије нису оспособљене.¹⁵⁷

Када смо већ код техничких детаља онда треба рећи да су поједине поште са трстеничког подручја у ово ратно време

¹⁵⁶ *Распис*, број 9, 23. јун 1941.

¹⁵⁷ *Распис*, број 12, 1. јула 1941.

оглашавале своје жигове за неважеће. Према¹⁵⁸ пошта Трстеник оглашава жиг Трстеник без ознаке и Трстеник срб где је број 1 број жига и налази се у доњем полукругу. Потом 20. новембра пошта Милутовац оглашава жиг Милутовац број 1 је број у горњем полукругу и контролни жиг поште Милутовац број III/50 (пошта Трстеник је имала контролни жиг III/84). Контролни жиг је осмоугаоног облика где је страница 5 mm и користи се за упутнички промет тј. приликом слања новца. И једној и другој пошти су жигови оглашени неважећим како због ратне ситуације тако и због нередовних прилика. У то ратно време од стране комуниста на поште су вршени напади како би се отео новац приликом којих су и жигови нестајали. Забележено је да је пошта у Трстенику нападнута и опљачкана септембра 1941. године једино се извори не слажу о износу пљачке. Због свих ратних околности дешавало се да поједине поште престану привремено са радом тако налазимо да је пошта у Великој Дренови привремено затворена 2. августа 1943. године вероватно као превентива да неко не искористи прилику да пошту опљачка пошто је тад празник Светог Илије сеоске славе.

У ратном вихору трагична судбина задесила је целу породицу бившег управника поште у Трстенику Новака Николетића, његову супругу Лепосаву и кћерку Магдалену иначе поштанске раднике. Магдалена је у новинама објавила причу о страшном злочину који су починили они који су се издавали за припаднике четничког покрета према монахињама манастира Љубостиње. Тиме је себе и своју породицу ставила пред смртну опасност од злочинаца, који су се слободно шетали градом. Среска жандармерија их је обавестила да уколико желе да спасу свој живот хитно напусте Трстеник. У пратњи жандара 21. фебруара 1943. године испраћени су на железничку станицу и када је воз требао да крене жандари су се удаљили. У том тренутку четници су зашли међу путнике и Лепосаву и Магдалену су заклали а Новака убили из пиштоља. Трстеник је био ужаснут оваквом монструозношћу.¹⁵⁹ Као још један допринос братоубилачке борбе, наводи се и смрт Гавриловић Милутина који је радио у

¹⁵⁸ *Распис*, број 13, 5. јул 1941.

¹⁵⁹ Станко Бзенић, *Што година храма Свете тројице у Трстенику*, Трстеник, 2001, стр. 159.

трстеничкој пошти а заклан је од четника у септембру 1943. године.¹⁶⁰

Када је у питању сама технологија, имамо да се у почетку само вршио пријем обичних писама, тек од 31. јула 1941. године дозвољавају се примати и препоручена писма а од 1. септембра и слање пакета ратним заробљеницима до 5 kg са списком које се ствари могу слати и како треба да буду упаковане а све преко Друштва црвеног крста у Београду на адреси Симића 19. Касније су се већ поменути пакети слали према распореду када која пошта врши пријем и шаље директно у поште одређене у Немачкој. Када се већ помиње пријем и слање пакета онда треба поменути да је на трстеничком подручју било само Књижари Милорада Грујића из Врњаци као фирме омогућено да шаље пакете чак и до 10 kg тежине ако се у њима налазе нераспродате новине и часописи.

У току 1942. године пошта Крушевац постаје збирна пошта за следеће поште Александровац, Брус, Велика Врбница, Велика Дренова, Врњци, Крушевац, Купци, Милутовац, Трнавци, Трстеник и Сталаћ. Што свим поштама с почетка рата Крушевац није збирна пошта то је из два разлога: неке поште су припале другим збирним поштама Јагодини, Нишу а неке су као ове под Јастребцом затворене због партизанских активности. Имамо да су 1. јула 1943. године објављени редови пошта где налазимо да су све поште са трстеничког подручја IV реда најнижег једино је пошта Крушевац III реда и да припадају Нишкој дирекцији пошта.

У току трајања рата филателисти су могли добијати своју серију марака наравно ако су били претплаћени на њу, исто тако објављивани су спискови неважећих књижица издатих од Поштанске штедионице. Занимљивости ради навешћу податак да је тадашњи Министар пошта телеграфа и телефона Јосиф Г. Костић 8. априла 1943. године наредио да сви поштански радници морају ићи у цркву на службу а за поштовање односно извршење исте наредбе одговорни су управници пошта.

На основу расположивих докумената могу се наћи нека имена радника који су у то ратно време радили у трстеничкој пошти. Тако имамо да је 31. децембра 1942. године пензионисан служитељ 2.

¹⁶⁰ ПТТ Архив, број 6, Олга Ковачевић, *ПТТ радници, који су руковођени програмом и идејама КПЈ и група Тиша, своје животе дали за социјалистичку Југославију и шековине Народној револуције*, Београд, 1961. стр. 132.

групе Марковић Т. Стеван. Министар Јосиф Г. Костић за заступника управника поште у Трстенику 4. марта 1943. године поставља Тодоровић М. Миленка чиновника 8. групе исте поште а 12. августа исте године за управника поставља Лопичић И. Стеву вишег контролора 6. групе исте поште број постављења 16258. Већ раније прихваћена пракса се наставља и из поште Трстеник се због потребе службе радници шаљу у пошту Врњци па тако 31. јула 1943. године имамо слање Ђорић С. Анђелије помоћног чиновника 9. групе. У трстеничкој пошти 17. септембра 1943. године затичемо Чорбић М. Стану манипуланта 9. групе која ће дочекати на том месту и крај рата, да би 17. јула 1946. године била унапређена за прометника 8. групе. Шта се са већ осталим побројаним радницима поште Трстеник дешавало није нам познато.

Печатњак трстеничке поште из ђедесетих година XX века

ПРВЕ ГОДИНЕ РЕПУБЛИКЕ И ОТВАРАЊЕ ПОШТА У ПОЧЕКОВИНИ И СТОПАЊИ

По ослобођењу у октобру 1944. године видеће се да ће исту организацију оставити и нова власт само што ће пошта Крушевац уместо збирне бити надзорна на основу дописа¹⁶¹ издатог од стране Дирекције пошта, телеграфа и телефона у Београду. Пошта Крушевац је и цензорски пункт за своје поште стим што се са посебним нагласком од исте тражи да успостави везу са војним властима у што краћем року како би се пункт што пре ставио у функцију.¹⁶² Знано је да је чиновнички приправник Неранџић Ј. Сава по §45/1 члана закона брисан из статуса 26. фебруара 1946. године. Исто тако према решењу број 27321 Министра пошта др Драга Марушића од 17. јула 1946. године за управника трстеничке поште и чиновника 8. групе постављен је помоћни чиновник 9. групе исте поште Ђорић В. Исидор. Тада поред већ поменуте Стане у пошти имамо и служитеља Томић А. Живојина. Послове управника у Великој Дренови обавља Милошевић М. Радомир.

Пошта Почковина је почела са радом 7. фебруара 1946. године вршећи целокупну поштанску службу без пакетске. Солунац К. Радомир званичник исте поште постављен је за чиновника приправника. Неколико месеци касније односно 21. септембра 1946. године почеће са радом и пошта у Стопањи, вршећи целокупну поштанску службу а стоји у картовној вези са амбулантном поштом Чачак – Сталаћ број 50 и обратно. Надзорна и збирна пошта је Крушевац а контролни жиг носи ознаку 317/І. Отварањем ове поште долази и до промене доставног подручја тј. из ширег доставног подручја поште Крушевац издваја се село Глободер и припаја пошти Стопања као и села Омашница и Тоболац из ширег доставног подручја поште Почковина. Само после непуна два месеца 8. новембра уведена је и телеграфско-телефонска служба али како још

¹⁶¹ *Распис*, број 10, 25. јануар 1945.

¹⁶² *Распис*, број 19, 26. новембар 1945.

нису оспособљене телеграфске линије и ова пошта је телеграфски саобраћај обављала путем телефона.

По ослобођењу радно време пошта није мењано. Коришћени су већ постојећи обрасци што је нове власти терало да се у више наврата обраћају поштама тражећи да ако немају нове обрасце да преко круне цртају петокраку. Тражено је да се печатњаци ако нема мајстора да уклони круну носе код ковача да се она уништи док не стигну нови са комунистичким симболима. Нова власт је и у поштанском саобраћају желела да се јасно дистанцира од свега што је подсећало на Краљевину, што није ни крила већ је то у свакој прилици и испољавала.

*Описак у воску печатњака трстеничке поште
из педесетих година XX века*

РАДНИЦИ У ПОШТИ ТРСТЕНИК

- 1862.** ХРИСТИЋ ТОДОР, први познати трстенички поштар. Налазимо да је радио у пошти Трстеник као поштар 3. класе, од 1862. године па све до своје смрти 14. 06. 1876. године.¹⁶³
- 1873.** ЖИВИЋ ЈОВАН, први трстенички телеграфиста. Од 28. 03. 1873. године када је дошао из Ужица до 21. 11. 1877. године када је отишао за Неготин, био је телеграфиста и руковатељ поштанско телеграфске штације у Трстенику.
- 1877.** АДАМОВИЋ Ђ. ЈОВАН, из Смедерева је дошао 21. 11. 1877. године и радио је као телеграфиста до 16. 03. 1882. године када је отишао за Алексинац.
- 1882.** ЈОВАНОВИЋ МИХАЈЛО, као телеграфисту срећемо га у пошти Трстеник 1882. године. На том месту остао је до 01. 11. 1889. када одлази за Рашку по молби.
- 1884.** ПОПОВИЋ Ч. СТЕВАН, био је син трстеничког свештеника Михаила Поповића. У више наврата је долазио у трстеничку пошту. Прво је радио као привремени телеграфиста у 1884. и 1885. години.
- 1886.** СИМИЋ МИЛИВОЈЕ, радио је у пошти Трстеник као привремени телеграфиста 2. класе у 1886. години, да би по молби 21. 02. 1887. године отишао за Крагујевац.

¹⁶³ Извор овој Хронологији радника поште Трстеник су подаци из: Поштанско телеграфског весника, *Српских новина*, *Шемањизма* Кнежевине односно Краљевине Србије и *Поштанско телеграфско телефонској алманаха* из 1935. године. Унети су сви доступни подаци приликом истраживања типа из које поште радник долази, у ком својству односно за које радно место, када је дошао, када одлази и у коју пошту као и нека појединост везана за њега.

1887. АНТОНОВИЋ Х. МАНОЈЛО, радио као телеграфиста од 11. 07. 1887. године до 16. 08. 1889. године, када одлази за Ниш.

ПОПОВИЋ Ч. СТЕВАН, у 1887. години се накратко задржао у пошти Трстеник од 05. 02. до 21. 02. у пролазу из Краљева за Ниш.

1889. ПОПОВИЋ КРСТА, дошао је из Ниша 16. 08. 1889. године за телеграфисту. Исте године је отишао из Трстеника.

ТРИФУНАЦ ФИЛИП, дошао је из Рашке 01. 11. 1889. године и остао до 14. 01. 1890. године када је отишао за Краљево. Радио је као телеграфиста.

1890. ТОДОРОВИЋ МИЈАЈИЛО, као телеграфиста долази из Крушевца у периоду од 1. 06. до 31. 08. 1890. године.

1891. ТОДОРОВИЋ МИЈАЈИЛО, као телеграфиста долазио из Крушевца у периоду од 20. 05. до 16. 09. 1891. године.

1892. БРАЧИНАЦ ЛАЗАР, дошао је у пошту Трстеник из Београда 16. 07. 1892. године као поштар 4. класе. Одлази за Ражањ 21. 01. 1893. године.

ПОПОВИЋ Ч. СТЕВАН, долази у Трстеник 16. 09. 1892. године из Косјерића, да би 12. 08. 1893. године добио отпуст из службе по §76. Закона о чиновницима грађанског реда. Изгледа да до отказа није ни дошло јер се после два дана 14. 08. 1893. године он волшебном враћа из Неготина. Остао је у звању поштара 6. класе до 27. 04. 1894. године када одлази за Паланку.

1893. НИКОЛИЋ МАТЕЈА, из Крагујевца је дошао као привремени кондуктер 28. 05. 1893. године. Остао је до 14. 06. 1893. године када одлази за Крушевац.

ПЕЧЕНОВИЋ ЂОРЂЕ Стигао је из Ниша 14. 8. 1893. године као привремени кондуктер. Одлази за Београд 16. 2. 1894. године.

ЋОСИЋ ПЕТАР, као привремени кондуктер дошао из Крушевца 14. 06. 1893. године. Отишао за Ниш 14. 08. 1893. године где је 09. 06. 1894. године добио отказ.

1894. МИЛИВОЈЕВИЋ ФИЛИП, из Сталаћа долази 27. 04. 1894. године за телеграфисту и остаје до 1895. године.

НИКОЛИЋ МАТЕЈА, долази из Крушевца 16. 03. 1894. године да би исте године 15. 10. отишао за Крагујевац.

1895. ЂОРЂЕВИЋ КОСАРА, од 1895. године у пошти Трстеник као привремени телеграфиста 1. класе. Прва жена у неком државном надлештву у Трстенику. Радила до 31. 05. 1898. године када је отпуштена из службе по члану 3. Закона о телеграфу и члану 5. Закона о пошти.

ПОПОВИЋ Ч. СТЕВАН, из Београда долази 01. 05. 1895. године као телеграфиста и остаје до 1899. године.

1899. ЂОРЂЕВИЋ ДРАГОЉУБ, у више наврата радио у Трстенику. Започео је рад као привремени телеграфиста још 1899. године. За Врњце одлази 31. 03. 1901. године док је тамо пошта била отворена сезонски.

1900. ПОПОВИЋ Ч. СТЕВАН, као поштар 3. класе долази из Ужица 24. 04. 1900. године и остаје до 1906. године. Због честих премештања са службом није основао породицу.

1901. КАРАМАРКОВИЋ КАТАРИНА, дошла је из Београда 21. 06. 1901. године и остала до 1904. године. Радила је као привремена поштаркиња 1. класе.

1905. ЛАЗАРЕВИЋ МИЛИЦА, као привремена поштаркиња 1. класе дошла је из Врњца 24. 08. 1905. године.

ТОМИЋ ГОЈКО, Као привремени кондуктер 3. класе дошао је 16. 11. 1905. године из Крушевца.

1906. ЂОРЂЕВИЋ ДРАГОЉУБ, из Ниша долази 01. 09. 1906. године као поштар 6. класе. Отишао је за Врњце 02. 05. 1907.

ЈОВАНОВИЋ ДУШАН, из Крушевца је стигао 10. 06. 1906. године као поштар 6. класе.

1907. ВУЈОВИЋ ЛАБУД, један од првих црногорских телеграфиста од 1869. године. Од 1874. године и директор црногорског телеграфа. Из Паланке је стигао 02. 05. 1907. године и остао на месту управника 3. класе до пензионисања 24. 05. 1911. године.

ЂОРЂЕВИЋ ДРАГОЉУБ Долази из Врњца 22. 09. 1907. године као поштар 5. класе. Остао је у Трстенику за време Првог светског рата и радио је у пошти и по ослобођењу.

1911. ДРАГИЋЕВИЋ ДРАГОЉУБ, дошао из Ниша 01. 09. 1911. године за послове привременог поштара.

МИЛОВИЋ ПЕТАР, из Ужица је 11. 08. 1911. године дошао као привремени кондуктер 1. класе и 14. 03. 1912. године је отишао за Сталаћ.

1912. ГЛАВИЧКИ ЖИВКА, са својим супругом Чедом долази у Трстеник из Ниша 12. 12. 1912. године као поштаркиња. Провешће уз супруга Први светски рат у Трстенику, да би 1920. године отишли за Скопље.

ГЛАВИЧКИ ЧЕДОМИР (ЧЕДА), са супругом Живком долази у Трстеник из Ниша 10. 12. 1912. године и бива постављен за управника 1. класе. У току рата имаће своју приватну пошту од 1916. године. Отишли су за Скопље 1920. године где је Чеда радио као предавач у поштанској школи.

ЈОВАНОВИЋ ЂОРЂЕ, постављен је 12. 04. 1912. године за привременог поштара.

НИКОЛЕТИЋ НОВАК, како је родом био Трстеничанин син свештеника Саве Николетића то је у више наврата долазио са службом у трстеничку пошту. Прво пред Први светски рат из Врњаца 09. 08. 1912. године. Остало је забележено да је учествовао у епопеји српске војске у том рату и да је са Солунског фронта донео у Трстеник први фудбал.

ПЕТРИК ВЛАДИСЛАВ, из Крушевца је стигао 14. 03. 1912. године. Радио је као привремени кондуктер 1. класе. Добио је отпуст из службе 10. 04. 1912. године.

1913. АГАТОНОВИЋ МИЛЕТА, први пут почео да ради 15. 10. 1913. године као привремени кондуктер I класе. Претпостављамо да пошто пошта Трстеник није у том тренутку била надлежна ни за једну линију превоза да је он само то звање имао а да је радио у пошти Трстеник на неким другим пословима.

1914. ЈОВАНОВИЋ ДАНИЦА, прва телефонисткиња у пошти Трстеник. Дошла је 05. 06. 1914. године из Крагујевца.

1919. АГАТОНОВИЋ МИЛЕТА, као привремени кондуктер I класе, враћа се у пошту Трстеник, по завршетку Првог светског рата 24. 02. 1919. године. На основу сазнања од његове кћерке Радојке Цаце Лазовић он је између два светска рата радио у пошти у Чачку.

БЕЛОПАВЛИЋ МИЛАН, пре него што је почео да ради 06. 06. 1919. године у пошти као привремени кондуктер I класе, био је закупац поште.

ЂОРЂЕВИЋ ЗОРКА, од 01. 02. 1919. године телефонисткиња 3. класе. Била је у пошти Трстеник све до почетка Другог светског рата.

ЈЕВРЕМОВИЋ ЈЕВРОСИМА, из Врњаца долази 14. 10. 1919. године за поштаркињу 6. класе.

ЈОВАНОВИЋ ДАНИЦА, поставља се поново од 01. 02. 1919. године у истом звању телефонисткиње само са већом другом класом.

ЈОВИЧИЋ СВЕТИСЛАВ, стигао је из Ужица 06. 09. 1919. године као поштар 3. класе.

НИКОЛЕТИЋ АТАНАСИЈЕ, из Штипа је дошао 06. 09. 1919. године за поштара 5. класе.

1920. ПЕТРОВИЋ МАРИЈА, примљена је 20. 12. 1920. за телефонску приправницу.

1921. МИЛИВОЈЕВИЋ ЖИВКА, постављена је за привремену поштаркињу 31. 05. 1921. године.

1922. ДИНИЋ ЖИВКА, почела да ради од 17. 11. 1922. године као поштаркиња 2. класе.

ЂОРИЋ РАДОМИР, радио од 28. 09. 1922. године као п. т. чиновник 2. класе.

ПАВЛОВИЋ МИЛАН-ЗРАК Долази у пошту Трстеник и свој родни град из Дирекције пошта Сарајево 05. 12. 1922. године као п. т. чиновник 6. класе. Умро је 12. 04. 1923. године.

СТЕФАНОВИЋ ЉУБОМИР Уважена му је оставка на место привременог поштара 2. класе 04. 04. 1922. године.

1923. ЂУРКОВИЋ ЈОВАН, дошао из Шабца 20. 04. 1923. године као привремени поштар 2. класе.

МИЛИСАВЉЕВИЋ МИОДРАГ, постављен је 01. 03. 1923. године за п.т. приправника 2. класе.

МИЛИСАВЉЕВИЋ М. РИСТА, као резервни пешадијски капетан постављен је 25. 07. 1923. године за помоћног кондуктера 6. класе.

ПЕШИЋ М. ВОЈИСЛАВ, из Зајечара је дошао 27. 06. 1923. године као п. т. чиновник 4. класе.

СТАМЕНКОВИЋ ДРАГОМИР, дошао је 05. 07. 1923. године из Књажевца као п. т. чиновник 2. категорије 2. групе.

1924. НОВАКОВИЋ РАДМИЛА, стигла је 09. 06. 1924. године по потреби службе из Ниша као приправник у 5. групи 2. категорије основне плате 1. степена.

1925. МИКИЋ ДУШАН, дошао је 24. 06. 1925. године по потреби службе из Краљева и радио као управник 2. категорије 3. групе основне плате 4. степена.

МИЛЕНКОВИЋ ВИТОМИР По молби је дошао 29. 04. 1925. године из Лесковца и радио као приправник у 5. групи 2. категорије основне плате 1. степена.

1927. НИКОЛЕТИЋ НОВАК, из Ниша је дошао у Трстеник као п.т. чиновник 2. категорије 2. групе 7. степена 23. 08. 1927. године по молби. Имамо податак да је 20. 01. 1932. године као п. т. чиновник 6. групе поште Београд 1 пензионисан. Које тада могао и да претпостави каква стравична судбина чека њега и његову породицу једанаест година касније?

САВИЋ РАДМИЛО, одлази за Врњце 14. 09. 1927. године по молби са места управника 2. категорије 3. групе основне плате 4. степена.

1928. ЈОВАНОВИЋ БОГОЉУБ, стиже из Гуче по молби 15. 10. 1928. године и остаје до 31. 10. 1929. године када по потреби службе иде за Брус. Радио као приправник у 5. групи 2. категорије основне плате 2. степена.

1929. ЈОВАНОВИЋ ВЕЛИМИР, дошао је из поште Скопље 2, 18. 08. 1929. године и остао 18. 04. 1930. године до одласка за Књажевац радећи као п. т. чиновник 2. категорије 3. групе.

1930. МИЛОШЕВИЋ ДУШАН, дошао је 25. 04. 1930. године из Панчева а отишао 14. 08. 1932. године за Рековац. Радио је као п. т. чиновник 7. групе.

1932. ЈАКИЋ ЈОСИП, долази као п. т. чиновник 8. групе у пошту Трстеник 10. 11. 1932. године.

НИКОЛИЋ СЛАВИША, дошао је 14. 08. 1932. године из Косовске Митровице као п. т. чиновник 9. групе. по потреби службе одлази за Ниш 1, 10. 02. 1933. године.

1933. ИЛИЋ ДОБРИВОЈЕ, од 10. 04. 1933. године радио као дневничар при пошти Трстеник.

ИЛИЋ М. ДРАГОЉУБ, од 10. 02. 1933. године долази из поште Ниш 1 по молби, као п. т. чиновник 7. групе. За управника је постављен 18. 06. 1934. године и остао до повратка у пошту Ниш 1, 27. 12. 1934. године.

ИЛИЋ СТАНКА, од 10. 02. 1933. године долази из поште Ниш 1 по молби, као п. т. чиновник 8. групе. Да ли је у некој вези и каквој са Илић М. Драгољуб није нам познато јер су из исте поште дошли истог дана.

1934. ЈАНЧЕВИЋ Ј. ЈАСТРАТИЈЕ, дошао из Ниша 27. 12. 1934. године по потреби службе, када су Илићи вероватно враћени за Ниш 1. Радио као п. т. чиновник 8. групе до 13. 02. 1935. године када постаје управник поште.

ЈАНЧЕВИЋ Ј. ХРИСТИНА, долази из Ниша 27. 12. 1934. године по потреби службе, као п. т. чиновник 8. групе.

1937. АЛЕКСИЋ Ј. ЉУБИЦА, због потреба службе долази у Трстеник 20. 12. 1937. године из Крушевца. Налазила се у звању чиновника 8. групе.

АЛЕКСИЋ Ч. ЈОВАН, због потреба службе долази у Трстеник 20. 12. 1937. године из Крушевца. Налазио се у звању чиновника 8. групе. Наредне године, 4. јуна постаје управник поште Трстеник.

МАРКОВИЋ Т. СТЕВАН, по молби је дошао из Врњаца 16. 12. 1937. године и остао до пензионисања 31. 12. 1942. године радећи као служитељ 2. групе.

1940. МАНЏУКИЋ МИРКО, од 30. 04. 1940. године званичник 1. групе.

1943. ГАВРИЛОВИЋ МИЛУТИН, заклан од стране четника као припадник комунистичког покрета у септембру 1943. године. Пре тога радио у трстеничкој пошти.

ЂОРИЋ С. АНЂЕЛИЈА, одлази у пошту Врње по потреби службе 31. јула 1943. године.

ЛОПИЧИЋ И. СТЕВА, управник поште Трстеник од 12. августа 1943. године, а пре тога је радио као виши контролор 6. групе исте поште.

ТОДОРОВИЋ М. МИЛЕНКО, заступник управника поште у Трстенику од 4. марта 1943. године чиновник 8. групе исте поште.

ЧОРБИЋ М. СТАНА, од 17. септембра 1943. године у трстеничкој пошти ради као манипулант 9. групе.

1946. ЂОРИЋ В. ИСИДОР, од 17. јула 1946. године постављен за управника трстеничке поште и чиновника 8. групе помоћни чиновник 9. групе исте поште.

НЕРАНЦИЋ Ј. САВА, по §45/1 члана закона брисан из статуса 26. фебруара 1946. године.

ТОМИЋ А. ЖИВОЈИН, служитељ у пошти.

ЧОРБИЋ М. СТАНА, у трстеничкој пошти ради као манипулант 8. групе.

ЛИТЕРАТУРА

- „Београдске новине“ број 29, 7. март 1916.
- „Београдске новине“ број 222, 26. септембр 1916.
- „Београдске новине“ број 275, 11. октобр 1918.
- Станко Бзенић, *Што година храма Свете тројице у Трстенику*, Трстеник, 2001.
- Милош Благојевић, *Лексикон српској средњеј века*, Логотет, Београд, 1999.
- Павле Васић, *Поштанско-телеграфске униформе у Србији*, ПТТ Архив број 2, Београд, 1958.
- Божидар Грујевић (Теодор Филиповић), *Устројеније Совјета*, прилог књизи *Мемоари протје Матије Ненадовића*, издао Љубомир П. Ненадовић, Београд, 1867.
- Никола В. Гулан, *Cursus publicus – римска државна институција за пренос службене кореспонденције и лица у служби државе*, ПТТ Архив број 9, Београд, 1963.
- Никола В. Гулан, *Панџа Михајловић – пионир телеграфско-телефонских веза у нас*, ПТТ Архив број 11, Београд, 1965/66.
- Никола В. Гулан, *Поштанске везе између Србије и Турске пре и после увођења редовних пошта у Србији*, ПТТ архив број 2, ПТТ музеј, Београд, 1958.
- *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 847. од 11. јула 1812.
- Ђорђевић Димитрије Ц. Наш први телефон, дневни лист Политика од 21. фебруара 1932.
- Дим. Ц. Ђорђевић, *Пре седамдесет шест година – наши стари телеграфисти и њихова униформа*, „Наша пошта“ број 9, Београд, 1. септембар 1931.
- „Информације“, 4. фебруар 1964, *Од дилижансе до аутоматске телефонске централе*.
- Милорад Јовановић, *Организација ПТТ саобраћаја у Србији у другој половини XIX века*, зборник са научног скупа „Крагујевац у другој половини деветнаестог века“, Историјски архив Шумадије, Крагујевац, 2010.

- Милорад Јовановић, *Организација преноса писама у Србији у првој половини XIX века*, зборник са научног скупа „Крагујевац престоница Србије 1818-1841“, Историјски архив Шумадије, Крагујевац, 2006.

- Милорад Јовановић, *Пренос устаничких писама или Организација преноса писама у Србији за време Првог српског устанка од 1804. до 1813*, Београд, 2005.

- Feliks Kanic, *Römische Studien in Serbien*“ (Римска студија) и „Die römischen Funde in Serbien“ (Римски налази у Србији), Беч, 1861.

- Олга М. Ковачевић, *Зајам Кнежевине Србије Турској за изградњу шелеграфске линије*, ПТТ Архив број 25, Београд, 1988.

- Олга М. Ковачевић, *ПТТ радници, који су руковођени програмом и идејама КПЈ и група Тиша, своје животе дали за социјалистичку Југославију и шековине Народне револуције*, ПТТ Архив број 6, Београд, 1961.

- Милан Ђ. Милићевић, *Кнез Михајло у споменима некадашњег свог секретара*, Београд, 1896.

- Божо Маршићанин, *Успомене из збита*, Земун, 1919.

- Томислав Миленковић, *Трстеник и околина у Првом светском рату 1914-1918*, Београд, 2007.

- Јован Миодраговић, *Трајични дани Србије*, Београд, 1921.

- Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1959.

- Александар Ј. Петровић, *Српске поште и поштански животи од 1840-1866 године*, ПТТ Архив број 1, Београд, 1958.

- Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, књига II, Београд, 1899.

- Вукашин Ј. Петровић и Никола Ј. Петровић, *Грађа за историју Краљевине Србије*, књига I, Београд, 1882.

- Срета Пецињачки, *Подаци о уређењу србијанске милиције у 1728/29. години*, Чачак, 1976.

- Срета Пецињачки, *Распоред домаће милиције Аустријске Краљевине Србије у 1725. години*, Чачак, 1976.

- „Политика“ 30. октобар 2012, Бора Станковић, *Дописница – темељ поштанској саобраћаја*.

- Нил Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејевске скупштине*, Београд, 1870.

- ПТТ Архив број 1, ПТТ Музеј, Београд, 1958,

- „Поштанско телеграфски весник“, свеска 3, 1889.

- „Поштанско телеграфски весник“, 1891.
- „Поштанско телеграфски весник“, 1892.
- „Поштанско телеграфски весник“, број 9, 15. август 1900.
- „Поштанско телеграфски весник“ бр. 12, 20. децембар 1906.
- „Поштанско телеграфски весник“, 1910.
- „Поштанско телеграфски весник“, број 17, 3. август 1925.
- „Речник места“, 1925.
- М. Спасојевић, *Краљево и околина – нови век*, Краљево, 1966.
- Велимир Сокол, *Од Хомеровој сценарија до Белова телефона*, ПТТ Архив број 23, Београд, 1985.
- Александар Соловјев, *О Карађорђевој законику*, Зборник радова „Карађорђево устанак – настајање нове српске државе“, Институт за књижевност и уметност, Велика Плана, 1998.
- Милан Д. Сотировић, *Врњачка Бања и околина од најстаријих времена до 1941. године*, Врњачка Бања, 1996.
- „Србске новине“ број 30, 15. март 1855.
- „Србске новине“ број 31, 17. март 1855.
- „Србске новине“ број 57, 15. маја 1862.
- „Србске новине“ број 100, 24. август 1864.
- „Србске новине“ број 6, 8. јануар 1878.
- „Србске новине“ број 18, 24. јануар 1878.
- „Србске новине“ број 27, 6. фебруар 1881.
- „Србске новине“ број 65, 20. март 1880.
- „Србске новине“ број 71, 28. март 1873.
- „Србске новине“ број 73, 30. март 1873.
- „Србске новине“ број 119, 3. јун 1887.
- „Србске новине“ број 137, 24. јун 1883.
- Trajan Stojanović, *Balkanski svetovi, prva i poslednja Evropa*, Equilibrium, Beograd, 1997.
- „Телефон“, популарни практични енциклопедијски календар за просту 1901. годину, Београд, 1900.
- Димитрије Тирол, *Месецослов за годину од рожденија Христова 1836*, у Београду при Књажеско-Србској Књигопечатњи, Народна библиотека Србије, Београд.
- Dr E. E. Hudemann, *Geschichte des Römischen Postwesens während der Keiserzeit*, Berlin, 1878.
- Гавро Шкриванић, *Пушеви у средњовековној Србији*, Београд,

ПРИЛОЗИ

**Архив Српске академије наука и уметности, број 536.
Збирка преписа Исидора Стојановића – Диплома,
указ о постављењу Антонија Пљакића за војводу карановачког**

Сербском у војводи господару Антонију Пљакићу

Труди ваши за отечество поднети и истинаја храброст ваша против непријатеља на разнима мјестима показанаја обратила је наше вниманије на вас и в знак вашег отличја и вознагражденија потврђавамо имено вас војводом карановачким и кнежине ваше от ниже именовати села следујуштим образом.

1) Вам власт дајемо с кнежинам вашим управљати и с оним полно заповједати што вам се предпише а общество које ће бити под вашом властију не угњетавати.

2) Ви да будете полни исполнитель вољи Правителствујшта Совјета народња и вољи мојеј.

3) У дјелама војенима отсад у будуште заповјести, настављенија и требованија примаћете из правителствујшта совјета от г. попечитеља војенога Младена Миловановића у таквим што вам потребно буде от њега иштите.

4) У дјелам внутрењим ваши кнежина штогод бива и треба да јављате у Правителствујшти Совјет г. попечитељу внутрењих дјел Јакову Ненадовичу от које га у таквим примаћете настављенија.

5) В прочем кромје нашеј под никога власт не подпадате касателно кнежине шабачке следује вам знати у будуште кому се имате покоравати.

6) У време бојевања под које га командујуштаго в послушаније и покорност вам предпише се бити свјатјејше по заповјести онаго исполњавате ибо сваки такови командујушти биће от нас избран и наименован. Увјерени ми да ви о нашем признаностију коју вам оказујемо бићете задоволни усугубите труде ваше у дјелам касајуштимсја благополучија народа и за показати себе достојним убудуште сего уваженија.

*У Београду, јануарија 11 1811
Утврђено при народњем сабору
Верховни сербскога народа вожд Георги Петровић
Правителствујућии Совјет народни*

Назначеније села под команду војевode Антоние Пљакића

1. Видова	33. Адрани	65. Заклопача
2. Међушчешће	34. Вољковци	66. Врба
3. Таковраћ	35. Сушина Река	67. Вранеиси
4. Белино	36. Врдила	68. Вукушица
5. Рипаге	37. Буковица	69. Подунавци
6. Придворица	38. Рођевићи	70. Липова
7. Јегдино	39. Пекчаница	71. Хрсовци
8. Лозница	40. Лопотница	72. Руђинци
9. Атеница	41. Маглиће	73. Осаоница
10. Кулиновци	42. Прогорелица	74. Очаци
11. Дрвари	43. Конарево	75. Црнишава
12. Трнава	44. Залује	76. Ст. Трстеник
13. Балога	45. Чибуковац	77. Почековина
14. Жежевица	46. Јарчујак	78. Губеревци
15. Вилуша	47. Грдица	79. Балосава
16. Баница	48. Сирча	80. Сибница
17. Острушати	49. Камичари	81. Врбет
18. Липника	50. Карановац	82. Боичетина
19. Слатине	51. Рибница	83. Закута
20. Рајац	52. Камичари	84. Петропоље
21. Прешеће	53. Змаевице	85. Милаковац
22. Пећница	54. Замчања	86. Печеноге
23. Качулица	55. Мотаруге	87. Милавчићи
24. Заочани	56. Готовац	88. Витковци
25. Чиршинци	57. Крушевица	89. Витановци
26. Кукић	58. Ковачи	90. Чукаевац
27. Зблаће	59. Брезна	91. Стубаљ
28. Лазац	60. Бељаница	92. Угљарево
29. Смудиноге	61. Драгосинци	93. Лозна
30. Сашииле	62. Отоци	94. Паштрма
31. Црна Бара	63. Метикош	95. Кнежевац
32. Чиршаће	64. Ратина	96. Липовац

С тим ћеш селима командирати и рачуне от свашта давати а у договору с протом, с Милићем Радовићем и с Новаком бити свакад ће вам једне заповјести долазити а понаособ како за војну тако и за проче. И у договору са овим кметовима от нахије да изаберете два или три кмета за судије у магистрат у Карановце. Исте кметове и писара које изаберете да их пошаљете у Совјет гди ће они примити поученије и настављеније како ће поступати и пресуђивати.

У нахији вашој да учините четири мензулане, једну у Карановци, друга у Трстенику, трећа у Гучи, а четврта у Пожеги. За те четири мензулане от нахије да узмете у сваку мензулану по 4 коња и уз те коње по три мензулције. Исте коње и мензулције рана и плата от нахије да уједанпут уредите што ће им за годину требати како за право ви с кметовима наћете.

Магистратце с писаром оправите амо у Београд к Совјету гди ће они примити поученије и настављеније како ће поступати и пресуђивати.

Ви војвода да уредите у сваком селу кнеза сеоскога који ће селом оградити кошеве и амбаре за десетке и вам рачуне давати и да се не мешате у свештенически духовни чин којим имаде митрополит да суди.

А свјаштеници и калугери да се у мирски и војена не мешају.

Ви пак гди се који на суд позовете да одма онде отидете а за млаће што који гди учини зло похара или што буде да га имате предавати суду у Магистрат. Које му Магистрат пресудити не може они ће онакове слати у Совјет.

А особито за свашта да јављате како мени тако и Совјету за зло и за добро. Завист и противност међу вама да не буде а који би се један другом противио да ће морати на отвјет доћи и за свашто от совјета настављеније да иштете и да познајете да је он верховна власт.

Заклетве оне у собору које су биле који преступи оће бити лишен старештва а што се кому опредјели да са оним буде задовољан. У овом пункту вам описујемо потребне ствари и настављенија от кога ћете шта тражити тојест от Совјета који су сад членови раздјелени поособ у дјелима.

1. Господар Младен Милованович попечитељ војених дјел што за војску потребује цебане, олова, барута, ђунлета, вишека, топова и проче војене муниције от онога да тражите.

2. Господар Миленко Стојкович попечитељ иностраних дјел тојест ако би какови човек из друге земље прешао к нама и што тражио таки такова човека да пошљете к њему.

3. Господин Доситеј Обрадович попечитељ просвјештенија народња он ће знати просвјештенија издавати и ако у нахији учитељи требају от њега иштите.

4. Господар Јаков Нанадович попечитељ внутрењих дјел от њега ћете просити внутрена дјела он ће вам наставленија давати.

5. Господар Петар Теодорович он јест велики судија вилајетски које ћете за таково от њега наставленије искати који скриви како ће га каштиговати.

6. Господар кнез Сима Маркович попечитељ касе народње от њега наставленије тражите будући да ће се сви приходи обрнути у народњу касу и отанде ће се искати потребна за топције плата и прочитаје за содржање.

Ови преименовати 6 членова Совјета биће сви у једном согласију. Сваки от своје кнежине главе да препишете право и како препишете таки нама на знање да дате.

Да пошаљете 10 тобција и 5 добошара на науку у Београд.

От муниције свака три мјесеца рачун у Совјет шаљите колико сте примили поарчили и шта јошт имате.

*У Београду, 11 јануариа 1811
ушвержено при народном собранију*

*Верховни народа сербскоја вожд
Георгиј Пејирович*

Правишелствуюшћи Совјетш народњи

**Архив Српске академије наука и уметности, број 540.
Збирка преписа Исидора Стојановића
Писмо са упутством војводи Антонију Пљакићу о износу и начину
прикупљања пореза у нахији карановачкој, за годину 1811.**

Благородни господару Антоније Пљакићу,
здравствуите

Јављамо вам како вам шаљемо писмо и диплому потврђену с печатом нашим и совјетским, коју изволите примити и по истом владати се. А што ново начне се узимати и резати то ћете све у Совјет слати. Тако смо у договору са старешинама и са Совјетом за нуждно нашли да се никако содржати не можемо ако штогод не порежемо. Тако порезујемо по полу ланскога пореза на друге нахије и на нахију карановачку 14.000 гроша. Тако и за мензулане имаће трошак, коњи, плата мезулчијама, у то исто садање можете порезати да се уједно пореже. Тако како ово моје писмо примите и разумете, от истога часа саставите се с кметовима от нахије и препишите от своје нахије колико ће глава изићи. Тако за мензулане порежите и порез, пак по колико вам дође на главу, и то што скорие и најдаље до двадесет дана кусур донесите от свега, то јест от целе нахије, у Совјет. И то ћете јавити да хоћемо куповати рану војски која ће нам у помоћи бити. Топције и добошаре наредите и како лепо време буде пошаљите их на науку у Београд.

Со тим остаем вас поздрављајући

*У Београду јануариа 16 1811
Верховни народа сербског
вожд Георгие Пејирович*

П. П. Пак војвода Антоние! Дајемо вам знати да смо сад раздвојили дациом твоју нахију и Драгачево, а тако и мензулану. Две мензулане у тебе ће бити, а две у Драгачеву. Ти ћеш се старати о твоима мензуланама, а прота своима, а такођер и порезом, но само магистрат бити хоће један.

**Архив Српске академије наука и уметности, број 570.
Настављеније, упутство војводи Антонију Пљакићу о износу и начину
прикупљања пореза у нахији карановачкој, за годину 1812.**

От врховнога вожда и Правителствујушча совјета народња
Благородном Господару коменданту Антонију Пљакићу

НАСТАВЛЕНИЕ

По собранију нашем прошлаго года у јануарију месецу у издатим вам дипломама назначено је све оно што сте ви као служитељ народњи у исполненију службе ваше дужни чинити. То исто и сад вам предписујемо и управљамо вас на исте дипломе да се у свему по њима владате. К тому вам назначујемо сљедујушта:

1. Све оно што вам се от нас и Правителствујушчега Совјета наложи касателно службе общте народње какоти порез, говеда, и све што се заиште да имате точно и на време без сваког отлагања послати иначе ћете отговарати за непослушаније таково које ће се приписати вашој немарности за службу народњу и примићете по обстојателствам пристојну казн.

2. Како и свагда што смо вам препоручивали тако и сад вам твердо налажемо с Магистратом нахије ваше у добром поразумију да будете. Позната су вам и назначена дјела службе ваше сљедователно у судејске послове неимате се мешати но на против тога надлежи вам у свако време магистрату сваку рукопомоћ чинити и кривце које овај заиште предати. Равно и магистрату се налаже у воена дјела да се не мешају нити војводама у томе сметају но по пропису своему да се владају. Свакому члену магистратском у опредјелена је годишња плата по 400 гроша писару по 360. Ове новце и трошак на мензулане разрезаћете на вилајет и с прочим порезом даћете у касу народњу откуда ће се свакому издавати. Рану пак по 500 ока жита и једно говече свакому даћете од десетка и то точно да издате да се не туже. Момци магистратски да примају на дан по одну оку леба, куће њиове да су слободне од десетка и кулука.

3. Десетке да одвојите у сваком селу по особ и отога рачун да издате.

4. Све што се у вашој нахији догађа дужни сте што скорије јављати.

5. порез на ову годину налажемо равно онолико колико и прошасте године на Карановачку нахију 13.000, а на варош Карановац 1000 гроша; к тому уредите мензулане као и прошасте године и оно што је на магистрат отређено разрежите.

6. За воена преступленија дозвољавамо вам каштиговати кривца соразмјерно преступленију с штаповима а бјегунца из војске и онога који на позиваније у војску не поће можете каштиговати с шибом но најдаље кроз 300 момака трипут проћи капетан пак може са согласијем вашим кривца военог каштиговати с 25 штапа више не.

7. От капетана ваши којег непослушна или неспособна у служби наћете дужни сте га јавити нама и у Совјет народни са описаном његовом кривицом на којег мјесто представићете нашем у одобренју другог којег ћемо ми и Совјет народни ако благоразсудимо потврдити.

8. Чебане колико се сад код вас находити да јавите никому до времена кад се на битку поће да не дајете пушке који напразно меће да каштигујете с 25 штапа и апсом.

9. Заказати имате у вашој нахији и особито на то мотрити да који девојку удаје не узима више од 12 гроша за њу што је уречено више који би узео изгубиће све и то ће припасти у касу народњу а онај ће бити каштигован.

10. Ово писмо налажемо вам јавити и магистрату у нахији Карановачкој да члени знаду против вас пристojно обходити се.

Закључително и повторително налажемо вам употребити сво старање ваше за извршити возложеноје на вас. Точно извршивање заповести принеће вам от нас чест и награжденије а најмање небреженије и непослушаније узроковаће вам безчестије и примићете по обстојателствам соразмјерну казн

Дано у Београду 11-го јануарија 1812.

*Верховни Вожд нар. серб.
Георги Пешировић*

*У Правителствуюущем Совјету
Младен Милованович*

[illegible]

MUD P, 1864, VI 86,3

Купити иакошасе су доконтъ, а доконтъ купити, 2. Бити
дѣлать за оаинъ сѣхъ брѣна, и, бѣдѣхъ великий Князь на са,
и, на доконтити а прѣхити оаинѣхъ, 3. Бити иакош
за 8. Контъ Князь сѣмѣна, са сѣмѣна иакош Контъ иакош
а доконтити Бити сѣмѣна иакош Контъ иакош
сѣмѣна са сѣмѣна а доконтити сѣмѣна, а сѣмѣна
до Контъ сѣмѣна иакош Контъ иакош сѣмѣна, а сѣмѣна
сѣмѣна, а иакош до сѣмѣна Бити иакош сѣмѣна
иакош сѣмѣна за сѣмѣна иакош сѣмѣна.

Общій мнѣнiя и све поименованные на нѣбны асана-
ке зиряге с. Мундубучицо скланы се правивимству еро-
данни за 480 В. царь, как за цену, как с вимпозити-
по порядби Министиря индифирини делю асанаивимств
ижеден; на Правивимство Аваре СЕМЛОСММ на-
ли за слодно, до се за асанимни поиме асанаивимств
наведенной пласу и зиряге одо с. Мундубучицо одуае
поимав с и за коассу Эржавицу асанаивимств, пово до се
Кунда мнѣн, на по асоте поирядбие зиряге асанаивимств
по воиме дакле Министиря индифирини,
нби делю ресив имн поимани Совеи Эржавиной до
до извоио рещии:

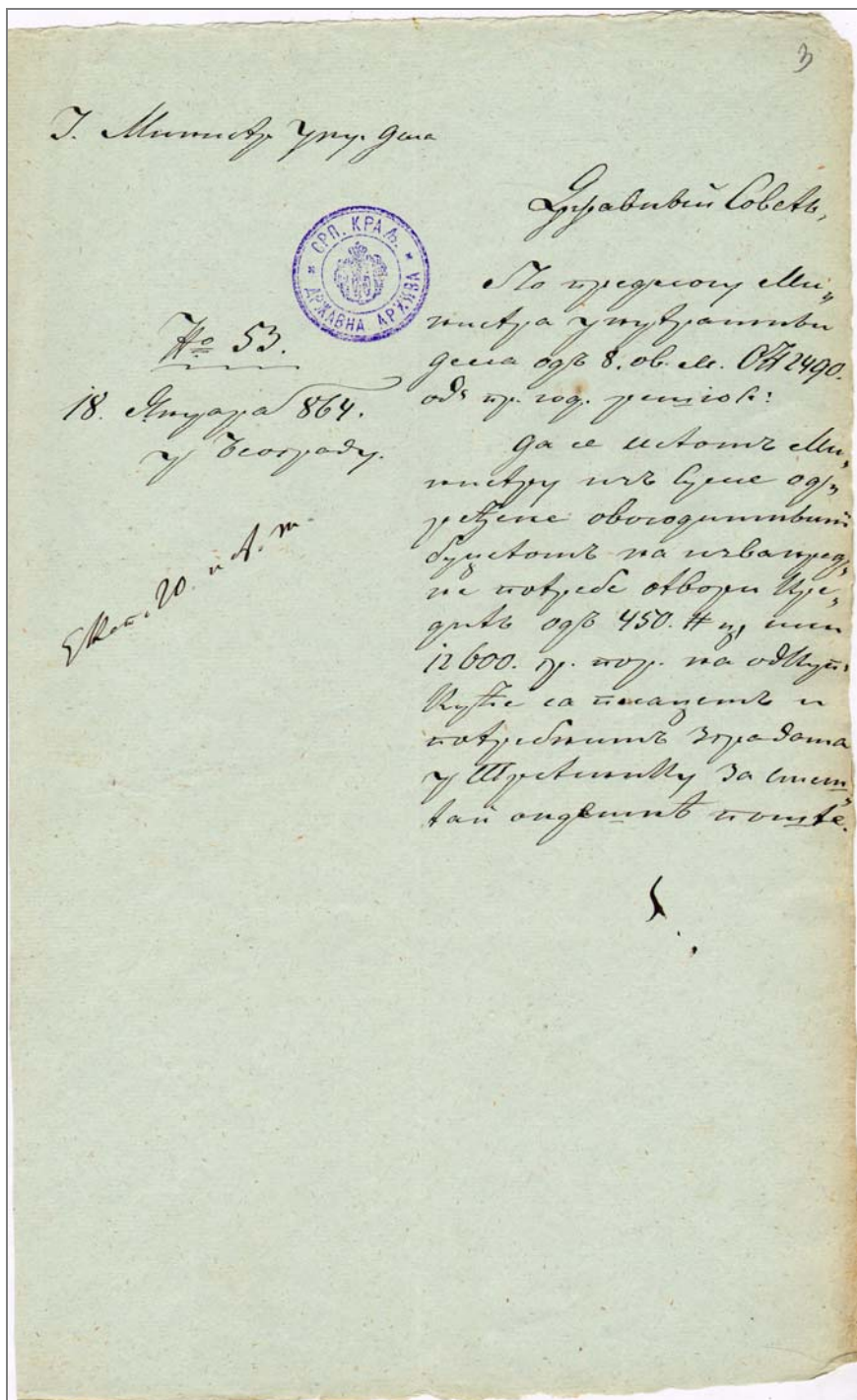
" да се Министару групираше дела и
тук се одредиле обврските на буџетот на извршење
не помисла ои војва Кредитот од 450.000 д. или 12.000
франка порезски на одгизур Куте са имават и постој-
нително зградама у Школенству за аменитет одгизур
не помисла."

OK. 2490 up. 100.

8^{из} Липава 1864 родине
у Веоградѣ.

Мунисипал
Инспектору де ла,
Мунисипал.

pp^e 30/864

DS, 1864, 30,3

Губернск. Совету,

Сто изданию Мухомова Губернских
Генерал 8. об. м. № 2490 от 17. 18. 18. 18.

Да се извои елиминација на буџет, од
уште евогадинствених буџетов на изван,
уште постоје, одвојен буџет од 450. # из-
мисли 12500. р. извр. на одвојен буџет са свом,
уште и постојећим зградима у Штутгарту,
бу, за сметка онде им постоје.

2453.

18. *Ameyya* 864.

W. Georgeydy.
Pres. Chy. Sayb,
2 Ma. N. Ky.

Удзедзатсуба Ровба,
J. Мундубе

Князь одобрава.

Л. Анчага, 1864.
убооругу.

Министеръ
указомъ ошлѣхъ дела,
Александръ.

Министерство финансов,

My Mother

M. M. Perovskiy

Зграда корићена за пошту Трсћеник (1882-1953)

✎ БЕЛЕШКА О АУТОРУ ✎

Миодраг Симић је рођен у Љубовији 1972. године. Гимназију је завршио у родном месту. Дипломирао је на Саобраћајном факултету у Београду на Одсеку за птт саобраћај 2001. године и тиме постао дипломирани саобраћајни инжењер за птт саобраћај. Радну каријеру у пошти започео је у Краљеву 2002. године, прешавши пут од шалтерског радника до главног сарадника у Радној јединици поштанског саобраћаја Краљево. Био је годину и по дана управник поште у Врњачкој Бањи, а задњих девет година је управник поште у Трстенику. Скоро половину живота, односно задњих петнаест година, живи у Трстенику. Ожењен је Маријом и отац Милице и Млађана. Мастер менаџмента завршио је 2010. године на тему „Управљање мотивацијама у великим системима са освртом на ЈП ПТТ саобраћаја Србија“, а тренутно се налази на докторским студијама мена-

цмента на факултету ФОРКУП из Новог Сада. Члан је у другом мандату, Надзорног одбора Гранског синдиката саобраћаја и телекомуникација Независност. У ПТТ Гласнику, објављен је његов фелтон о изградњи Поштанског дома у Врњачкој Бањи. Досада је објавио више научних радова на међународним конференцијама и у часописима.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
<i>Оћњан Тоћаловић</i>	
„ПОШТА НА МОРАВИ“ МИОДРАГА СИМИЋА	7
ПРВИ ПОШТАНСКИ ЖИГ	11
ПРВИ КОВЕРАТ	15
ПРВИ ПОШТАНСКИ КОВЧЕЖИЋИ	17
ПРВА ПОШТАНСКА МАРКА	20
ПРВА ДОПИСНА КАРТА	24
ПРВА РЕЗГЛЕДНИЦА	28
ПРВИ ТЕЛЕГРАФ	33
ПРВИ ТЕЛЕФОН	38
ПОЧЕЦИ ПОШТАНСКЕ ИСТОРИЈЕ	42
ВРЕМЕ РИМЉАНА	45
CURSUS PUBLCUS	48
ОПРЕМА ЗА ПИСАЊЕ	49
ПУТЕВИ	50
ВРСТЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ПОШТАНСКИХ СТАНИЦА	53
ОСОБЉЕ И ТРАНСПОРТНА СРЕДСТВА	
ПОШТАНСКИХ СТАНИЦА	55
ОБАВЉАЊЕ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА У ВИЗАНТИЈИ	58
ПРЕНОС ПОШТЕ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ	59
ПРВИ ПИСАНИ ПОМЕН ТРСТЕНИКА	60
ИЗГЛЕД НАСЕЉЕНОГ МЕСТА	62
УТВРЂЕНИ ГРАД ГРАБОВАЦ – ЈЕРИНИН ГРАД	62
ОБАВЉАЊЕ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА	
У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ	63
МАНАСТИРСКА ПОШТА	66
ДОБА ОТОМАНСКОГ ЦАРСТВА	67
ПЕРИОД АУСТРИЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	71

ПОШТАНСКИ САОБРАЋАЈ ЗА ВРЕМЕ I СРПСКОГ УСТАНКА	76
ДОНОШЕЊЕ ДИПЛОМА ВОЈВОДАМА КАО УСТАНОВЉЕЊЕ	
ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА	78
ВЛАДАВИНА КНЕЗА МИЛОША	82
УСТРОЈЕНИЕ ПОШТАНСКОГ ЗАВЕДЕНИЈА	87
АУСТРИЈСКА КОНЗУЛАРНА ПОШТА	
И МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ	96
 ФОРМИРАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ ПОШТАНСКОГ	
САОБРАЋАЈА И ОТВАРАЊЕ ПОШТЕ У ТРСТЕНИКУ	98
ЗГРАДА ПОШТЕ У ТРСТЕНИКУ	101
УПУТНИЧКИ САОБРАЋАЈ И ПОШТАНСКА СТАТИСТИКА	105
ПОЧЕЦИ ТЕЛЕГРАФСКОГ САОБРАЋАЈА У СРБИЈИ	106
РАЗВОЈ ТЕЛЕФОНСКОГ САОБРАЋАЈА У СРБИЈИ	109
ПРЕВОЗ ПОШТЕ	111
ОТВАРАЊЕ ПОШТЕ У ВРЊЦИМА	118
ПОШТАНСКЕ УНИФОРМЕ	121
ОПШТИНСКЕ ПОШТЕ	124
ПРВИ СВЕТСКИ РАТ	
И ПРИВАТНА ПОШТА ЧЕДЕ ГЛАВИЧКОГ	128
ПОШТАНСКИ САОБРАЋАЈ У ТРСТЕНИЧКОМ КРАЈУ	
ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	131
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ	
И ПОШТА У ВРЕМЕ ВЛАДЕ М. НЕДИЋА У СРБИЈИ	136
ПРВЕ ГОДИНЕ РЕПУБЛИКЕ И ОТВАРАЊЕ ПОШТА	
У ПОЧЕКОВИНИ И СТОПАЊИ	140
РАДНИЦИ У ПОШТИ ТРСТЕНИК	142
ЛИТЕРАТУРА	151
 ПРИЛОЗИ	164
 БЕЛЕШКА О АУТОРУ	171

МИОДРАГ СИМИЋ
ПОШТА НА МОРАВИ
РАЗВОЈ ПОШТАНСКОГ САОБРАЋАЈА
У ТРСТЕНИКУ ДО 1946. ГОДИНЕ

Издавач

Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

Уређивачки одбор

Мирослав Алексић, Александар Ђирић
Божидар Петровић, Иван Величковић
Миљивоје Ерчевић, Петар Симић

Уредник

Верољуб Вукашиновић

Рецензент

Огњан Топаловић

Ликовни и технички уредник

Иван Величковић

ISBN 978-86-83191-44-4

Штампа

М-Граф Трстеник

Тираж

300

Књиџу помоџи
Општина Трстеник
Пошта Србије Београд
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник
М-Граф Трстеник

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

656.8(497.11)".../1946"

СИМИЋ, Миодраг, 1972-

Пошта на Морави : развој поштанског
саобраћаја у Трстенику до 1946. године /
Миодраг Симић. - Трстеник : Народна
библиотека "Јефимија", 2013 (Трстеник :
М-граф). - 172 стр. : илустр. ; 24 cm

Ауторова слика. - Тираж 300. - Стр. 7-9:
"Пошта на Морави" Миодрага Симића / Огњан
Топаловић. - Белешка о аутору: стр. 171-172.
- Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија: стр. 151-153.

ISBN 978-86-83191-44-4

а) ПТТ саобраћај - Трстеник - -1946
COBISS.SR-ID 198685964

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ЈЕФИМИЈА“ ТРСТЕНИК

Покровишћѣ

